İMAM GAZÂLÎ

el Munkiz mine'd Dalâl

Dalâletten Çıkış Yolu

BEYAN

ravza

Ravza Yayınları

EL-MUNKIZ MİNE'D-DALAL
İmam Gazali

© Ravza Yayınları
Sertifika No: 16480

ISBN: 978-605-4818-81-5

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa Kasadar

Tercüme
Hamidullah Ünal

Tashih
Rabia Adviye

Baskı Hazırlık
DBY Ajans

1. Baskı: İstanbul, 2015
2. Baskı: İstanbul, 2018

Baskı/Cilt
Ravza Yayıncılık ve Matbaacılık
Kale İş Merkezi No: 51-52
Davutpaşa / İstanbul
Tel: 0212 481 94 11

Büyük Reşitpaşa Cad. No:22/42
Vezneciler - Eminönü / İstanbul
Tel. 0212 528 46 17
Fax. 0212 514 27 31
www.ravzakitap.com
ravzasiparis@hotmail.com

İmam Gazali
(Rahmetullahi Aleyh)

El-MUNKIZ MİNE'D-DALAL

Tercüme
Hamidullah Ünal

İstanbul, 2018

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....7

İmam Gazali'nin Hayatı ve Mücadelesi.....11
1- İsmi ve Nesebi.....11
2- Zahid Bir Babanın Oğlu.....11
3- Soyguncularla Karşılaşması.....13
4- İmamu'l Haremeyn'e Talebe Oluşu.....14
5- Bağdat Nizamiyye Medresesine Tayini.....15
6- Gazali'nin Hayatını Değiştiren Büyük Dönüşüm.....16
7- Talim ve Tedrise Geri Dönüşü.....19
8- İmam Gazali'ye Ait Olduğu Kesin Olan Kitapların Kronolojik Listesi.....21

Gazali'nin Şiilere Karşı Tavrı.....25

Gazali'nin Yazılarındaki Siyasi Boyut.....27

Gazali'nin Felsefeye ve Felsefecilere Karşı Tavrı.....31

Gazali ve Tasavvuf.....35
Zalim Sultanları Tenkit Edişi.....39
Bid'atlere Karşı Savaşması.....43

Vefatı.....47

El-MUNKIZ MİNE'D-DALAL

Giriş 53
Kelam İlminden Anladıklarım 54

Safsata ve İlimlerin İnkârı/Reddi Meselesi 61

Gerçeğin Peşinden Koşanların Kısımları 71
1- Kelam İlmi Amacı ve Neticesi 73
2- Felsefe 76

Felsefi İlimlerin Kısımları 85
1- Matematik 85
2- Mantık ile İlgili İlimler 90
3- Tabii/Fiziki İlimler 92
4- İlahiyat/Metafizik 94
5- Siyaset 96
6- Ahlak 96

Bâtınilik ve Tehlikeleri 105

Sofiyenin Yolları 127

Peygamberlik Gerçeği
Tüm İnsanların Peygamberlere Olan İhtiyacı 141

Yeniden İlim Öğretmeye Dönmemin Sebebi 153

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Bizleri İslam ile şereflendiren Rabbimiz Allah Teala'ya hamd; Peygamber efendimiz, ehl-i beyti ve bütün ashabına salat ve selam olsun.

İmam Gazali, İslâm dünyasının siyasî çalkantılar içerisinde kıvrandığı, Ehli Sünnet düşüncesine karşı her taraftan başlatılan yıkıcı saldırıların had safhaya ulaştığı çalkantılı bir dönemde hayat sürmüştür.

İmam Gazali, yaşadığı çağı çok iyi tanıyan, başta âlimler olmak üzere toplumun tüm kesimlerini tahlil ederek onların yakalandıkları hastalıkları teşhis eden ve bu hastalıkları tedaviye yönelik ilmi ve siyasi çalışmalar yapan çok büyük bir âlim ve bütün İslâm düşüncesi tarihinin en önde gelen düşünürüdür. Ehl-i Sünnet inancını savunmaya yönelik yaptığı çok büyük hizmetlerden dolayı da kendisine Hüccetü'l-İslâm lakabı verilmiştir.

Bu dönemi; Kudüs'ün haçlılar tarafından işgal edildiği (m; 1099) İslam dünyasının her tarafında fitne ve fücurun kaynadığı, Bâtınilerin özellikle Ehli Sünnet âlimlerine ve devlet adamlarına düzenledikleri suikastlarla her tarafa korku saldığı, felsefenin kutsallaştırıldığı ve daha da kötüsü Müslümanların üst üste aldığı darbeler neticesi bezgin ve bitkin bir halde çaresizlik içerisinde kıvrandığı bir dönemdir.

İşte İmam Gazali böylesine korkutulmuş, sindirilmiş bir coğrafyada yeniden dirilişin tohumlarını ekti. *"Şuur yoksunu bir toplumu cihada davet etmek kabirlerdeki ölüleri davet etmek gibidir."* diyerek o gün yaşanan yenilgilerin arkasında yatan gerçek sebebe işaret etmiştir. Nitekim Kudüs'ün fethi daha sonra İmam Gazali'nin baş müderrisi olduğu Nizamiye medreselerinde yetişen talebelerin İslam dünyasının her tarafına hatta köylerine kadar yayılarak Allah için ölmeyi dünya için yaşamaya tercih eden yeni bir neslin yetiştirilmesi neticesi Selahaddin Eyyubi'ye nasip olmuştur.

İmam Gazali Hazretleri kitaplarını, İslâm dininin hemen hemen her alanı ile ilgili yazdığı gibi, her seviyeden insana hitap edecek şekilde de yazmıştır. Özellikle bir ilim hazinesi olan "İhya-i Ulumi'd-Din" isimli büyük eseri Türkçeye çevrilmesinden sonra çok büyük ilgi görmüş ve yüz binlerce insanın evine girmiştir. Halen daha en çok ilgi gören kitaplar arasındadır.

Şimdi sizlere takdim ettiğimiz "EL- MUNKIZ MİNE'D-DALAL" isimli eseri de İmam Gazali'nin

mutlaka okunması gereken kitaplarındandır. Kitabın muhtevasının gereğince anlaşılmasına yardımcı olması amacıyla İmam Gazali'nin hayatını ve fikirlerini anlatan bir bölüm eklemeyi uygun bulduk. Bu bölümü de Türkçe'de İmam Gazali ile ilgili yayınlanmış en önemli çalışma olan ve daha önce Ravza yayınları tarafından yayınlanan Ali Muhammed Sallabi'nin "İmam Gazali" isimli eserinden alınmıştır.

Cenab-ı Allah, Hakkı hak olarak tanımayı ve Hakka uymayı; batılı da batıl olarak kabul edip batıldan kaçınmayı hepimize nasip etsin.

24 Rebiülahir 1436
15 Şubat 2015

İMAM GAZALİ'NİN HAYATI VE MÜCADELESİ

1- İsmi ve Nesebi

Engin birikim sahibi Şeyh, İmam, İslam'ın hücceti, vaktin yegânesi, âbidlerin süsü Ebu Hamid b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et Tûsî eş Şafii el Gazali. Aşırı bir zekâya ve çok sayıda esere sahipti.[1] Bazıları onu doğduğu yer olan Gazâle'ye nisbet etmişlerdir. Bu, lügat yönünden doğrudur. Bazıları da babasının mesleğine –Gazzâl (yün eğirici)- nisbet etmişlerdir. Bu da lügat yönünden doğrudur. Binaenaleyh birinciler Gazalî derken ikinciler Gazzalî demişlerdir.

2- Zahid Bir Babanın Oğlu

Hicri dört yüz elli yılında Tûs'da doğdu.[2] Babası dindar biriydi. Bizzat kendisi yün eğirir, Tus'daki dükkânında

---

1 Siyeru A'lâmi Nübela 18/322,323

2 İran'ın kuzey doğusunda bulunan Horasan bölgesi şehirlerindendir.

satardı. Maddi durumu pek iyi değildi. Boş zamanlarında âlimleri ziyaret eder, ilim meclislerine katılırdı. Âlimlere hizmet eder, ilimlerinden istifade etmeye çalışırdı. Onları dinlediğinde ağlar ve Allah'a kendisine fakih ve vaiz bir oğul vermesi için dua eder yalvarırdı. Allah da ona iki oğul verdi. Biri Ebu Hamid, diğeri de kardeşi Ahmed'di.[3] Ne var ki baba, icabet olunan dualarının karşılığını göremedi. Ebu Hamid küçük yaşta iken babası vefat etti. Ebu Hamid'in anası ise; şan ve şeref semasında oğlunun güneşinin doğduğunu ve o dönemin en büyük ilim otoritesi olduğunu görünceye kadar yaşadı.[4]

Babası onu ve kardeşini hayır ehli sofi bir arkadaşına teslim etti. Ona: "Yazıyı öğrenememek en büyük üzüntü kaynağım. Benim öğrenemediğim şeyi oğullarımın öğrenmesini istiyorum. Geriye bıraktığım şeylerin tamamını bu hususta harcayabilirsin." Dedi. Babaları ölünce sofi arkadaşı onların eğitimiyle ilgilendi. Ancak geriye kalan mal kısa zamanda tükendi ve sofi kendi imkânlarıyla da onların masraflarını karşılayamaz oldu. Onlara "Babanızın bıraktığı malı size harcadım. Ben fakir bir adamım, size bakacak kadar malım da yok. Bir medreseye girip orada okumanızı daha uygun görüyorum. Zira medresedeki talebelerin masrafları medrese tarafından karşılanıyor." Dedi. Dediği gibi

---

3 Vefeyâtü'l A'yan 1/207; Et Tasavvuf Beyne'l Gazali Ve İbni Teymiyye, 46

4 Tabakatü'ş Şafiiye 6/193,194 özetle.

yaptılar. Bu medrese sayesinde ilim öğrendiler ve yüksek derecelere nail oldular. Gazali bunu şöyle anlatıyor: "*Biz ilmi Allah'tan gayrı şeyler için öğrendik, ancak ilim Allah'tan başka şeyler için olmaktan kaçın*dı."[5]

3- Soyguncularla Karşılaşması

Gazali, fıkhî meselelerin bir kısmını kendi beldesinde öğrendikten sonra Cürcan'a gitti. Orada hocası Ebu Nasr el İsmailî ile karşılaştı. Ondan ilim öğrenmeye başladı ve ondan işittiklerini yazdı. Daha sonra memleketi Tûs'a geri dönmek için yola koyuldu. Bu dönüş esnasında yaşadığı bir hadise onu yazdıklarını ezberlemeye ve içindekileri derk etmeye sevk etti. Kendisi bu olayı şöyle anlatıyor:

"Eşkiyalar yolumuzu kesti ve yanımızda ne varsa hepsini aldılar. Çekip gittiklerinde onları takip ettim. Eşkıya başı bana döndü ve "Geri dön, yoksa ölürsün." Dedi. Ona "Sizden sadece not aldığım kâğıtları geri vermenizi istiyorum. Onların size hiçbir faydası olmaz." Dedim. "Onlar da neymiş?" dedi. Ona: "Şu torbalarda bulunan ders notları. Onları işitip öğrenmek ve not almak için memleketimi terk ettim." Dedim. Eşkıya güldü ve: "Ders notları elinden alınınca ilimsiz kalıyorsun, bu nasıl bir ilimdir?" dedi. Daha sonra torbaların bana verilmesini adamlarına emretti. Gazali diyor ki; İşimi düzgün yapmam için Allah onu konuşturmuştu. Tûs'a varır

[5] İmam Gazalî, Salih Şamî, 19

varmaz kendimi o ders notlarını ezberlemeye verdim ve üç yılda tamamını ezberledim. Önümü eşkiyalar da kesse artık ilimsiz kalmayacak hale geldim.[6]

4- İmamu'l Haremeyn'e Talebe Oluşu

(İmamül Haremeyn: Şafiî mezhebinde fıkıh âlimi ve İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin hocalarından. Adı Abdülmelik bin Abdullah bin Yûsuf Cüveynî'dir. 1028 (H. 419) de Cüven'de doğdu. 1085(H. 478) te Nişâbur'da vefât etti.)

Gazali Selçukluların başkenti ve Bağdat'tan sonraki ikinci ilim merkezi Nişabur'a gitti. Orada İmamu'l Haremeyn'in talebesi oldu. Çok çalıştı ve sonunda mezhep, hilaf, cedel ve usul ilimlerinde uzman oldu. O asırda öğretilen ilimlerdi bunlar. İmamu'l Haremeyn onun zekâsına, geniş malumatına ve dakik anlayışına hayrandı. Şöyle diyordu "Gazali derin bir deniz gibidir."[7] Dört yüz talebe içinde sivrildi ve hocasının yardımcısı ve naibi oldu.[8] Denildi ki; O "*Menhûl*" adlı eserini yazdığında Ebu'l Meâlî eseri görmüş ve:

"Beni diri diri toprağa gömdün. Biraz sabretseydin ya. Senin kitabın benim kitabımı perdeledi." Demiştir.[9]

---

6 İmam Gazali, Salih Şami 19

7 Tabakatü'ş Şafiye 6/195; Et Tasavvuf Beyne'l Gazali Ve İbni Teymiyye 47

8 Ricalü'l Fikri Ve'd Davet 1/172

9 Siyeru A'l3ami Nübela 19/335

5- Bağdat Nizamiyye Medresesine Tayini

İmamu'l Haremeyn hicri 478 yılında vefat edince Gazali Selçuklu veziri Nizamu'l Mülk ile görüşmek üzere Muasker'e gitti. O günlerde 28 yaşlarındaydı. Fazilet ve şöhreti etrafa yayılmıştı. Vezirin meclisi ilim ehlinin uğrak yeri ve sığınağıydı. Matem meclisleri dâhil meclisler fıkhi ve kelami tartışmalardan uzak değildi. Gazali, Nizamu'l Mülk'ün meclisinde bazı âlimlerle münazarada bulundu ve onları susturdu. Sözü onların sözüne galip gelmiş ve onlar da onun üstünlüğünü kabul etmişlerdi. Nizamu'l Mülk ona saygı ve hürmet gösterdi ve onu Bağdat Nizamiyye Medresesine hoca tayin etti.

Bağdat Nizamiyye medresesine hoca olmak âlimlerin arzuladığı ve yarıştığı bir şeydi. Dört yüz seksen dört yılında Bağdat'a gittiğinde yaşı otuz dörtten fazla değildi. Bu yaşta bu makama gelen çok az sayıda kişi vardı. Gazali Nizamiyye medresesinde ders vermeye başladı. İnsanlar onun güzel sözlerine, faziletine, fesahatine, ince nükteleri bulup çıkarmasına ve latif işaretlerine hayran kaldılar ve onu sevdiler.[10] Muasırı Abdülgafir el Farisî şöyle diyor; Onun Bağdat'taki haşmeti ileri gelen emirlerin ve hilafet sarayı görevlilerinin haşmetini geride bırakmıştı.[11] Çok sayıda talebesi vardı. El Munkız adlı eserinde şöyle diyor; "Bağdat'ta üç yüz talebeye ders anlatıyordum."[12]

---

10 Tabakatü'ş Şafiye 4/106

11 Ricalü'l Fikri Ved Davet 1/173

12 El Munkız Mined Dalâl 85

6- Gazali'nin Hayatını Değiştiren Büyük Dönüşüm

Gazali o günlerde izzet ve şerefin zirvesindeydi. Dünya zelil bir şekilde ayağına gelmişti. Mal, şöhret, makam ve nüfuz, her şey vardı. Buna rağmen o ilim öğrenmekten geri durmuyordu. Dakik ilimleri ve bu hususa dair yazılan eserleri mutalaa ediyordu. Nihayet hayatını baştanbaşa değiştiren o büyük dönüşümü kendisine yaşatacak eserleri okumaya başladı.[13] Bırakalım da bu dönüşümü nasıl yaşadığını bize en iyi şekilde kendisi anlatsın:

"Onların (sofilerin) kitaplarını okumaya başladım. Ebu Talib el Mekki'nin *"Kûtü'l Kulûb"*u, Haris-i Muhasibî'nin kitapları ve Cüneyd-i Bağdadi'nin eserleri onlardan bir kısmıydı. Onların kâl(söz) ehli değil, hâl ehli olduklarını anladım. Tahsil yoluyla elde edilmesi mümkün olanları elde etmiştim, geriye zevk ve süluk yoluyla elde edilecek şeyler kalmıştı. Onlar da tahsil yoluyla elde edilmiyordu. Takva olmadan ve nefsi heva ve hevesten uzak tutmadan ahiret saadetinin elde edilemeyeceğini anlamıştım. Her şeyin başı kalbi dünyadan koparmak, ahirete bağlamak ve Allah yönelmekti. Bu da mal ve makamı terk etmeden, her türlü olumsuz meşguliyetten uzaklaşmadan olacak şey değildi. Sonra kendi durumumu düşündüm; Her türlü dünyevi ilgi etrafımı sarmıştı. Yaptığım işleri gözden geçirdim. Onların en iyisi talim ve tedris faaliyetiydi. Ama gördüm

---

13 İmam Gazali, Salih Şami 23

ki ahiret yolunda faydasız ilimlerle uğraşıyorum. Daha sonra tedris faaliyetindeki niyetimi düşündüm. O da Allah rızası için değildi. Makam mevki elde etmek ve şöhret kazanmak için hareket etmiştim. Derin bir uçurumun kenarında olduğumu ve durumumu telafi etmediğim takdirde ateşe düşeceğimi anladım.

Bir müddet bu durumu düşündüm. Seçim aşamasındaydım. Bir gün Bağdat'ı terk etmeyi ve bu durumdan kurtulmayı düşünüyor, ertesi gün bu fikrimden dönüyordum. Bir gün ileri adım atıyor, ertesi gün geri adım atıyordum. Sabahleyin ahiret arzusu beni kaplıyor, akşamüzeri şehvet orduları ona saldırıyor ve onu dağıtıyordu. Dünya arzuları beni zincirleriyle mevki makama doğru çekiyor, iman münadisi ise "Göç et, göç et, geriye çok az bir ömrün kaldı. Önünde uzun bir yolculuk var. Sahip olduğun ilim ve amel riya ve gösterişten başka bir şey değil. Ahiret için bu gün hazırlanmazsan ne zaman hazırlanacaksın? Dünya bağlarını bu gün kesmezsen ne zaman keseceksin?" diye sesleniyordu. Bu nida sebebiyle kaçış azmi bende yerleşiyordu. Daha sonra şeytan geliyor ve "Bu geçici bir durum. Buna uymaktan sakın. Zira bu tez geçen bir hevestir. Buna uyup bu düzenli hayatı ve düşmanların nizasından uzak olan mevki yüksek makamı terk edersen bir gün oraya arzu duyarsın da bu sana müyesser olmaz." Diyordu.

Yaklaşık altı ay dünya şehvetlerinin çekiciliği ile ahiret isteği arasında müteredditbir halde gidip geldim.

Dört yüz seksen sekiz yılı Recep ayında iş ihtiyari (isteğime bağlı) olmaktan çıktı, zaruri hale geldi. Zira Allah tedris yapamayacak şekilde dilimi kilitlemişti. Gelen öğrencilerin hatırı için kendimi ders vermeye zorluyordum, ancak bir kelime bile söyleyemiyordum… Acizliğimi tamamen hissettikten ve ihtiyarım tamamen elimden gittikten sonra çaresizlerin sığındığı şekilde Allah'a sığındım, O'na iltica ettim. Zorda kalanlar dua ettiğinde icabet eden bana da icabet etti ve makam mevki, mal, evlat ve arkadaşlardan ayrılmayı bana kolaylaştırdı."[14]

Gazali, Bağdat'ı hicri **480 (30 Yaşında)** yılı Zilkade ayında terk etti. Önce **Hacca**, sonra **Şam'a** gitti. Orada on yıl kaldı. Bu on yıllık müddetin bir kısmını **Beytü'l Makdis'te g**eçirdi. Vaktinin çoğunu uzlet, halvet, riyazet ve mücahede ile geçiriyordu. Allah'ın zikri için nefis terbiyesi ve kalp tasfiyesi ile meşgul oluyordu. **Dımaşk mescidi minaresinde itikâfa çekilmişti.**[15] Muasırı Abdülgafir onun yaşadığı bu inkılâbı şöyle anlatıyor:

"Haşmeti terk edip zühd yoluna girdi. Takva sahibi olmak ve ahiret azığı kazanmak için sahip olduğu bütün imkânları terk etti. Nefis mücahedesine, güzel ahlak ve güzel gidişat sahibi olmaya yöneldi. Düşüncesizlik şeytanı, mevki makam isteği ve kötü gidişat değişime uğradı; nefis sükûnet buldu, ahlak güzelleşti, resmiyet ve formalitelerden kurtuldu, salihler zümresinin libasını giydi, emeli kısaldı ve beka yurdu için sefer

14 El Munkız

15 İmam Gazali, Şami 25

hazırlıklarına başladı.[16] Daha sonra İhyau Ulumiddin ve sair meşhur eserlerini yazmaya başladı. O eserlerini mütalaa edenler onun ilmi derecesini görebilirler."[17]

7- Talim ve Tedrise Geri Dönüşü

İmam Gazali, on yıllık uzlet hayatından sonra memleketi Tûs'a geri döndü. Bir yıl daha uzlet hayatı yaşamak istiyordu. Yöneticilerin, insanlar arasına karışmasına dair yaptıkları ısrar üzerine Nişabur Nizamiyye medresesinde ders vermek üzere Nişabur'a gitti. Hicri 499 yılı Zilkade ayı idi. Bu hususta şöyle diyor:"Allah bu mühim işi ifa etmek üzere Nişabur'a hareketi hicri 499 yılı Zilkade ayında kolaylaştırdı. Uzlet müddeti on bir yıl sürmüştü. Gazali tedris faaliyetine dönüşünü açıklıyor ve onun yeni bir üslupla, yeni bir niyetle ve yeni bir hedefle olduğunu, daha öncekinden tamamen farklı olduğunu söylüyordu. Şöyle diyordu:

"Şunu biliyorum ki ilim neşrine geri dönmüş olsam da geri dönmüş değilim, dönüşüm sadece mekâna oldu. Zira daha önce ben mevki makamın kendisiyle kazanıldığı ilmi öğretiyor, sözlerim ve fiillerimle ona davet ediyordum. Kastım ve niyetim de buydu. Bu gün ise mevki makamın kendisiyle terk edildiği ve mevki makamın düşüklüğünün kendisiyle tanındığı ilme davet ediyorum. Şimdiki kastım ve niyetim de bu. Allah

---

16 El Munkız

17 İmam Gazali, Şami 26

Teâlâ biliyor ki ben kendi nefsimi ve başkalarının nefsini ıslah için çabalıyorum. Şuna da yakinen inanıyorum ki güç ve kudret yalnızca azamet sahibi Allah'a aittir. Beni harekete geçiren O oldu, yoksa ben harekete geçmedim. O'ndan isteğim beni ıslah etmesi, daha sonra beni tekrar tekrar ıslah etmesi, bana hakkı hak bilip hakka tabi olmayı batılı batıl bilip batıldan kaçmayı nasip etmesidir."[18]

Ancak Gazali'nin Nişabur'daki ikameti uzun sürmedi. Nizamiyye medresesinde çok az bir zaman ders verdi. Daha sonra orayı terk edip memleketi Tûs'daki evine döndü. Evinin yakınlarında bir medrese ve sofiler için bir dergâh kurdu. Vaktini belirli görevlere tahsis etti. Kur'an hatmi, salih kişilerle sohbet meclisleri kurma, tedris faaliyetleri yürütme ve sair görevlerdi bunlar. Kötü niyetli kişilerin verdiği envai çeşit sıkıntılara da katlanarak ölünceye kadar bu minval üzere devam etti. Kendisini sultan nezdinde de kötüledilerse de başarılı olamadılar, Allah Teâlâ onu onların kötülüklerinden muhafaza etti.[19]

Son zamanlarında hadis ilmiyle meşgul olmaya ve hadis ehliyle oturup kalkmaya başladı. Buhâri ve Müslim'i mütalaa ediyordu. İmam Gazali şöhretli bir âlim olması nedeniyle kendisine birçok eser nisbet edilmiştir. Bundan dolayı eserlerinin listesi oldukça kabarıktır. Ancak yinede yazdığı eserler 300'ün üzerindedir.

18 El Munkız

19 Siyeru A'lâmi Nübelâ 19/326

Buradan kendisine nisbeti kesin olan eserleri sıralıyoruz. Kendine kifayet miktarı yetecek derecede kazancı olduğundan kimseden bir şey kabul etmiyordu. Öldüğünde geriye birkaç kız çocuğu bıraktı.[20]

8- İmam Gazali'ye Ait Olduğu Kesin Olan Kitapların Kronolojik Listesi

Birinci Merhale; **(Hicri 465-478)**

Et Ta'lika Fî Furûi'l Mezheb.

El Menhûl Fî Usûli'l Fıkh

***İkinci merhale*; (Hicri 478-488)**

El Basît Fî Furûi'l Mezheb.

El Vasît (Basît'in özetidir)

El Vecîz

Hulasatü'l Muhtasar Ve Nekavetü'l Mu'tasar Ya da El Hulasa Fi'l Fıkhi'ş Şafiî

El Muntaha'l Fî İlmi'l Cedel (Münazara ve hilaf ilmine dairdir)

Meâhizü'l Hilaf Tahsînu'l Meâhiz (İlmi hilafa dairdir)

El Mebâdiu Ve'l Gâyât (Usulü fıkha dairdir)

Şifau'l Alîl (Kıyas ve Ta'lile dairdir)

Fetva Li'bni Taşfîn (Gazali'nin fetvalarından bir kısmıdır)

---

20 A,g,e. 19/326

El Fetve'l Yezidiyye (Yezid ve Hz. Muaviye'ye küfür isnadında bulunan kişinin hükmüne dairdir)

Mekâsidü'l Felasife (Felsefecilerin ilkelerini anlatmaktadır)

Tehâfütü'l felasife

Mi'yâru'l İlim. Bu kitabı Tehâfüt'ten sonra Dımaşk'a seferinden önce kaleme almıştır.[21]

Mi'yâru'l Ukûl

Mîzanu'l Akl

El Müstazhirî. Batınilere cevap olarak kaleme almıştır.

Hüccetü'l Hak, Bu kitap da batınilerin fesadını beyan etmektedir.

Kavâsımi'l Batıniye. Bu kitapta onların şüphelerine cevap vermektedir.

El İktisad Fi'l İtikad

Er Risaletü'l Kudsiyye Fi'l Akaid

El Meârifu'l Akliye Ve'l Esraru'l İlahiye

Bu merhalede yazdığı en önemli kitaplar bunlar

Üçüncü Merhale (hicri 488- 499)

Bu merhalede çok sayıda kitap yazmıştır, en önemlileri de *İhyau Ulûmi'd Dîn'dir*.

---

[21] Ebu Hamid el Gazalî Ve't Tasavvuf, Abdurrahman Dımaşkıyye 35-40

Talim ve tedrise dair ikinci merhale (hicri 499- 503) Bu merhalede yazdığı en önemli kitaplar;

El Munkız Mine'd Dalâle

El Mustasfa Fî Ulûmi'l Usûl

Son seneleri (hicri 503-505)

Minhâcü'l Âbidin (Zühd, ahlak ve ibadete dairdir.)

İlcâmu'l Avâm An İlmi'l Kelam.

Bu kitap hicri 505 yılında yazdığı ve ölümünden birkaç gün önce bitirdiği son kitaptır.[22]

[22] Ebu Hamid el Gazali Ve't Tasavvuf , 35-40

GAZALİ'NİN ŞİİLERE KARŞI TAVRI

Nizamiyye medreselerinin semerelerinden biri de; Sünni Eş'arî mezhebinin yolunu açması ve onu hâkim mezhep haline getirmesiydi. Bu arada özellikle bu medreselerde yazılan karşı eserler vasıtasıyla şii nüfuzu gitgide geriletilmişti. İmam Gazali şiilere karşı kapsamlı savaş açan mütefekkirlerin önde geleniydi. Nitekim kendisi bu hususta birkaç eser yazdığını ve en meşhurlarının da *Fezâihu'l Batıniye* adlı eseri olduğunu zikretmektedir. O, bu eserini halife el-Mustazhir'in emriyle kaleme almıştı.[1] Hayranlık uyandıran şey şu ki; o bu eserini Şii Batıni davetçilerinin Fars illerine tamamen yayıldığı, kaleleri ele geçirerek tehlike arz ettikleri, insanların güvenliğini tehdit ettikleri ve Nizamu'l Mülk'ün de aralarında bulunduğu çok sayıda ileri gelen şahsiyetlere karşı kapsamlı suikastler düzenledikleri bir dönemde

---

1 Et Tarihu's Siyasi Ve'l Fikri, Abdülmecid Bedevî 194

yazmış olmasıdır. İşte o, bu dönemde korkmadan onlara saldırıyordu. Gazali hâkim otoritenin yönlendirmesiyle bu eseri yazmış olsa da asıl niyeti hakiki İslamı müdafaa etmekti.[2]

İslamın hedeflerini gerçekleştirmede siyasi otorite ile ulemanın gayretlerinin bir araya gelmesi ne güzel şeydir. Şii Fatımi devleti, felsefe ile donanmış ve siyasi bir din halinde ortaya çıkmıştı. Nitekim Üstad *En Nedvî* bu hususta şöyle diyor; "Onlar İslama felsefecilerden daha çok zarar veriyorlardı. Zira felsefeciler kendi fildişi kulelerinde, halktan uzakta yaşıyorlardı.[3] Bâtınilere gelince; onlar, topluma nüfuz etmişler, zehirlerini zerk ediyorlardı. Ellerinde geniş maddi imkânlar da vardı. Hicri beşinci asrın sonlarında İslam âleminde onların sırlarını açığa çıkaran, onlara cevap veren ve davet temellerini sarsan Gazali'den daha etkili biri olmamıştır.

Bu günde yeni Gazalilere ihtiyaç vardır. Zira Şii-Rafizi düşüncesi İran'ın eliyle ve büyük bir gizlilikle-bütün dünyada atağa kalkmış durumdadır. Bu gün Ehli Sünnet inancını savunan bir devlet yoktur. Ama Şiilik İran eliyle önce Lübnan'ı yuttu. Sonra Irak'ı ve şimdi Suriye ve Yemen'i gözüne kestirmiş durumdadır. Batılı istihbarat elemanlarının desteğindeki Şii mollalar Kafkasya, Balkanlar, Afrika ve ta Endonezya'ya kadar her tarafta fitne tohumlarını ekmektedir.

---

2 Ricalü'l Fifkri Ve'd Dave 1/204; Gazali, Kardavî 57

3 El Cihad Mine'l Hicre İle'd Dave 147

GAZALİ'NİN YAZILARINDAKİ SİYASİ BOYUT

İmam Gazali, Selçuklu Sünni devletinin en büyük münazaracısı idi. Hadiselerden ve Selçuklularla düşmanları Fatımiler arasındaki mücadeleden uzak değildi. Nizamiye medresesini terk edip uzlete çekilmesinden önce içinde yaşadığı devletin feylesofu o idi. Yirmi sekiz yaşında Nizamu'l Mülk'ün danışmanları arasına girmişti. Fıkıha dair yazdığı *et Ta'lik ve el Menhûl* dışındaki bütün eserlerini Selçuklu ileri gelen devlet adamları arasına girdikten sonra yazdı. Bilinen şey şu ki; o dönemde Selçukluların en büyük düşmanı *Hasan Sabbah* öncülüğündeki Bâtıni hareketti. İsmaililer o dönemde siyasi davetlerini imamın gerekliliği üzerinde yoğunlaştırmışlardı. Gazali de bu dönemde Halife el Mustazhir Billah'ın emriyle onlara karşı kitap yazdı. Kitabı halifeye hediye etti ve kitaba "el Mustazhirî" adını verdi.

İsmailiyye mezhebi dini, felsefi ve siyasi bir mezhep olduğundan onların siyasi ve dini görüşlerini çürütmek için felsefelerinin çürütülmesi gerekiyordu. Onların felsefesi o günkü doğu hermetik felsefesinin bir kopyasından başka bir şey değildi. Gazali buradan felsefeye de hücumlar yapıyordu.[1] *Fezâihu'l Bâtıniye* adlı eseri tetkik ettiğimizde görürüz ki *Tehafüt* adlı eserin yazılış sebebi de Batınilerin rezillikleridir.

Fezâih adlı eser okunduğunda felsefecilere yapılan hücumun asıl sebebinin itikadi olduğu görülecektir. Zira felsefeciler Bâtınilere nazari bilgiler veriyorlar, onları destekliyorlardı. Mesela her iki gurubun ahiret hakkındaki görüşleri aynıydı. Nitekim Gazali de onların ahiret hakkındaki görüşlerinin felsefecilerin görüşleriyle aynı olduğunu ifade etmektedir. Putperestlerden ve felsefecilerden bir gurup onların mezhebine destek verince bu onlar arasında yaygınlaştı ve her biri onların mallarına tamah ederek onların mezhebine destek verdi ve onların etbaından biri gibi hareket etti. Zira onların mezhebi asıl içeriğinde putperestlerin ve felsefecilerin mezhebiyle zahirde de Rafızî ve Şiilerin mezhebiyle uyuşuyordu.[2] Felsefecilerin desteğinden sonra Bâtınilerin mezhebi yaygınlaşmaya başladı. Felsefecilerin onlara destek vermesinin sebebi de onlarla ilişki kurmak ve onların mallarından istifade etmekti. Neticede karşılıklı menfaatler felsefecileri ve Bâtınileri bir araya

1 Ebu Hamid el Gazali Dirasât Fî Fikrih ve Asrih ve Tesirih 91

2 A,g,e. 91

getiriyordu.[3] Bu sebeple Gazali'nin en büyük saldırıları felsefeciler üzerine oluyordu. Böylelikle o, Eş'arilerle mutezile arasındaki savaşı Eş'arilerle felsefeciler arasındaki savaşa dönüştürmeyi başarmıştır.

Gazali, Tehâfütü'l Felasife adlı eserini Nizamiyye medresesinde hoca iken yazmıştır.[4] O gün İsmailiyyenin üzerinde yoğunlaştığı 'Muallim' ve 'Talim' meselelerine gelince; bir karşılık olmaksızın bunun iptali mümkün değildi. Gazali'ye göre bunun karşılığı mantıktı. Daha sonra Gazali, ilim tahsili için mantık ilminin öğrenilmesinin gerekliliği hususunda ısrar ediyordu. O mantık ilmini kendisi için (mantık ilmi için) değil, İsmaili Bâtıni talim nazariyesini çürütmek ve Selçuklu Devletinin üzerinde bulunduğu itikadi ve fikir esaslarını kuran Eş'ari mezhebini takviye için destekliyordu. Bu Selçukluların hasmı olan Fatımi İsmaili devletine ve davetçilerine fikri alanda güçlü darbeler vuruyordu. Geriye üçüncü cihet kalıyordu ki, o da; tasavvufa davetti. Tasavvuf bilindiği üzere Selçuklu sisteminin ideolojik ana unsurlarından biriydi. Dolayısıyla bu cihetten bakıldığında Gazali'nin tavrı anlaşılırdır. Gazali şunu iyi anlamıştı; *Şiilikteki manevi yapının mantıki kurallarla alt edilmesi mümkün değildi. Yapılacak şey Bâtıni tasavvufu, Şii imami İsmaili özellikler içeren siyasi yapısından çıkarıp sünni bir yapıya dönüştürmekt*i. Nitekim Gazali büyük Sünni mirasa dayanarak bunu da halletmiştir.

---

3 A,g,e. 91

4 Mevkıfu İbni Teymiyye Mine'l Eşaire 2/630

Bu üç cihete baktığımızda –ki onlar; tasavvufa davet, felsefecilerle çatışma ve mantık öğrenmeye davettir- birbirleriyle çelişen şeyler olduğunu görürüz. Ama bu çelişki sadece fikri alanda görülür, siyasi ve ideolojik yönden bakıldığında ise tek bir hasıma yöneltilmiş üç ayrı güçlü silah oldukları görülür.[5]

Tasavvuf tarih boyunca hep sünni itikadın savunusu ve müslüman halkların bilinçlenmesinde en etkin ilim ve cihad yuvaları olmuştur.

[5] Ebu Hamid el Gazali Dirasât 68

GAZALİ'NİN FELSEFEYE VE FELSEFECİLERE KARŞI TAVRI

Gazali'nin felsefecilerle mücadele şekli kendisinden öncekilere göre daha farklıdır. Ondan öncekiler İslamı ve İslam akaidini felsefeciler karşısında müdafaa ediyorlardı. Felsefeciler İslam'a saldırıyorlar, onlar ise müdafaa ediyorlar ve ortaya atılan şüpheleri izaleye çalışıyorlardı. Nitekim kelam ilmi felsefecilerin hücumlarını kırmak için oluşmuş kalkan gibiydi. Kelamcılardan hiç biri felsefecilere saldırmaya ve onlarla kendi sahalarında çatışmaya cesaret edememişti. Zira felsefenin kurallarını –asli ve fer'î yönüyle- iyi bilmiyorlardı. Felsefeye karşı koyacak ve onlara zarar verecek güçlü donanıma sahip değildiler. Sadece müdafaa da kalıyorlardı. Bu da onları onların karşısında zayıf kılıyordu.

Gazali ise felsefeye saldırdı. Onları derinden vurdu. Onlara karşı onların silahlarını, onların delillerini kullandı. İleri gelen kurucu felsefecilerin sözleriyle onlara saldırdı ve onları müdafaa mevkiine ve eleştirilenler

mevkiine soktu. Din ve felsefe arasında meydana gelen çok büyük bir gelişmeydi bu. İslam akidesi lehine büyük bir zaferdi bu. Bu zafer müminlere güven vermiş, felsefecilerin mehabetini yok etmiş ve onları ilmi hâkimiyetlerinden alaşağı etmişti.[1]

İmam Gazali felsefecilere bilinçsiz bir şekilde saldırmadı. Önce felsefeyi öğrendi. Nitekim o bunu *El Munkız* adlı eserinde ifade etmektedir. O, zararlı bir ilmi tam olarak bilmeyen bir kişinin onun önüne geçemeyeceğine inanıyordu. Onun önüne geçecek kişinin o ilmi en iyi bilen kişi ile aynı seviyeye gelmesi, hatta onu geçmesi gerektiğine inanıyordu. Dolayısıyla felsefe üzerinde bütün inceliklerine vakıf oluncaya kadar çalıştı. Daha sonra beklemeye başladı, derhal saldırmadı. Zira felsefe meclisleri insanlar arasında açıkça kurulmuyor, kapalı kapılar ardında gizlice akdediliyordu. Felsefe kitapları da şifreli bir dille ve kapalı bir üslupla yazılmıştı. Müellifler herkesin ulaşmasına mani olmak için böyle bir kalkan kullanıyorlardı.

İmam Gazali önce felsefi konuları ve felsefecilerin görüşlerini anlaşılır kolay bir dille yazmayı düşündü. Zira ilmi meseleleri serd etmede ve izah etmede kendisine büyük bir kabiliyet ihsan edilmişti. Bu sayede felsefecilerin kalkanını parçalamış ve ilmi tekeli ortadan kaldırmış olacaktı. İşte bu sebeple '*Makasidü'l Felasife*' adlı eserini kaleme aldı.[2]

---

1 Ricalü'l Fikr 1/969

2 A,g,e. 1/969

İmam Gazali, toplum tarafından filozof gibi benimsendiği bir dönemde kitabı '*Tehafütü'l Felasife*'yi yazdı ve felsefeyi öyle bir vurdu ki ondan sonra doğuda felsefe bir daha ayağa kalkamadı.[3]

Üstad *Ebu'l Hasan en Nedvî* bu kitabı tavsif ederken şöyle diyor; "Bu kitapta ifadeler güçlü, ibareler düzgün, üslup anlaşılırdır. Bu hususa dair yazılan sair eserler ise bunun hilafınadır. Bu da onun müellifinin iman ve samimiyetle dolu olduğunu göstermektedir. Eski felsefecilere kendi akranı, kendi arkadaşı, akli ve fikri alanda kendi seviyesindeki biri gibi bakıyor, onlarla münakaşa ediyor, hür bir şekilde kendine güvenle tartışıyor, delile karşı delil getiriyor. Müslümanlar, imanla, güvenle, hür bir iradeyle, ilmi bir cesaretle felsefecilere karşı koyacak, felsefecilerin dokunulmazlık zırhını parçalayacak ve onların akıl ve fikir cihetiyle beşer üstü kişiler gibi sunulmasını sonlandıracak bu tip müelliflere ve araştırmacılara ihtiyaç duyuyorlardı. İşte Gazali, *Tehâfüt* adlı eserinde bu vasıflarla tecelli etti ve tam zamanında gelip dönemindeki ihtiyaca cevap verdi."[4]

---

3 Tehâfütü'l felasife, Süleyman Dünya tahkiki ile 15

4 Ricalü'l Fikr 1/201,202

GAZALİ VE TASAVVUF

Tasavvuf tıpkı diğer ilim dalları gibi sonradan çıkmış şer'î ilimlerden biridir. Aslı; kişinin kendini ibadete vermesi, Allahu Teâlâ'ya yönelmesi, halktan kopup dünya süsünden ve zinetinden uzaklaşmasıdır. Bu vasıfların tamamı sahabe ve tabiinin üzerinde olduğu vasıflardır. İkinci asırda insanlar dünyaya meyledince kendini ibadete verenlere 'Sofiyye' ve 'Mutasavvıfe' adı verildi.[1] Öyle görünüyor ki ilimlere ihtisaslaşıldıkça ayrı isimler verildiği bir dönemde buna da bir isim verilmiştir. Fıkıh kelimesi önceleri tasavvuf kelimesinin ihtiva ettiği manalarıda karşılıyordu. Ancak daha sonra ibadet ve muamelat fıkhına hasredildi. Ahlak ve yaşayış bahisleri ondan çıkarıldı. Fıkıhtan hariç tutulan bu meselelerin ayrı bir isim altında ayrı bir ilim olarak zikredilme mecburiyeti hâsıl oldu. İşte bu ilme tasavvuf dendi. Bu ilmin

---

1 El İmam Gazali, Şami 99; İbni Haldun Mukaddimesinden naklen

kapsama alanına giren hususları özetleyecek olursak; Güzel ahlak esas olandır, züht ki bununla fakirlik değil, dünyaya gönül vermemek kastedilir, çokça ibadet etmek ki bu, Allah'a yaklaşma sebebidir, ihlâs ile amel etmek ki kurtuluş bundadır.[2]

İmam Gazali, '*Eyyühe'l Veled*' adlı risalesinde şöyle diyor: "Sözlerin ve fiillerin şer'i şerife uygun olsun. Zira şer'i şerife uygun olmayan ilim ve amel dalalettir. Sofilerin ölçüsüz sözlerine aldanma. Zira bu yola mücahede ve şehvetleri kırmakla girilir. Faydasız söz ve fiillerle değil."[3]

Tasavvuf isminin ihtiva ettiği unsurlar bunlardır. Daha sonra İslamla hiçbir alakası olmayan şeyler ona bulaşmıştır. Nitekim İmam Gazali de bunu faydasız sözler ve fiiller şeklinde ifade etmiştir. Daha sonra **İbnu'l Kayyım**'ın da kullandığı '**İrade Ehli**' ve '**Erbab-ı Sülûk**' gibi bazı ıstılahlar da zuhur etmiş, ancak bunlar önceki ıstılahlar gibi yaygınlaşmamıştır. **Tasavvufa sonradan girmiş olan şeyleri tasavvufun aslı gibi görüp asıl unsurları unutarak hak ve batılı bünyesinde bulunduran bütün tasavvufa karşı savaş açmak doğru bir şey değildir**. Nitekim İbni Teymiye de bu minval üzere hareket edenlerdendir. Ebu'l Kasım el Kuşeyrî'nin sözüne açıklama getirirken sofiler hakkında şöyle demektedir: "İleri gelen meşayihin hâli selefin hâline uygundu. Bu zikredilmesi gerekli olan şeydir. Zira Fudayl b. İyaz, Ebu

[2] El İmam Gazali 100

[3] Eyyühe'l Veled; El İmamu'l Gazali adlı eserden naklen 100

Süleyman Dârânî, Yusuf b. Esbât, Hüzeyfetü'l Mer'aşî, Ma'rufu Kerhî, Cüneyd-i Bağdadî, Sehl b. Abdullah et Tüsterî ve bunlar gibi olan sair kişiler hakkında bilinen şey onların şer'i şerife uygun hareket ettikleridir. Nitekim onların durumları sonrakiler tarafından bize kadar nakledilmiştir. Ebubekir Muhammed b. İshak el Külabâzî bu hususta 'Et Taarruf Limezhebi't Tasavvuf' adlı eserini telif etmiştir. Onun bu eseri Kuşeyrî'nin zikrettiklerinden daha doğru ve selefin mezhebine daha yakın olanıdır. Yine sofilerin şeyhi Ma'mer b. Ziyad el İsfehânî ile Ebu Abdurrahman es Sülemî de sofilerin sözlerini eserlerinde toplamışlardır. Bu ikisi Ebu'l Kasım el Kuşeyrî'ye göre daha üstün ve bidat ve hevadan da daha uzak kişilerdir. Yine Ebu'l Kasım'ın 'Risale'sinde zikrettiği şeyhlerden hiç birinin külabiyyeye destek verdiği bilinmemektedir."[4]

İbni Teymiyye dahi sofiye yolunu inkâr etmemiş, bilakis istikamet üzere olan şeyhleri övmüş ve onları selef yolunda kabul etmiş[5] ve şöyle demiştir: "Şeyhlerin ileri gelenleri doğru sözlü kişilerdi. Onlar tevhide dair hususlarda selef ve Ehli Sünnet mezhebi üzere idiler. Onların itikadında Allahu Teâlâ'yı bir şeye benzetmek ve sıfatlarını nefyetmek yoktu. Bu, -bazı hususlarda niza vaki olsa da- Ehli Sünnet mensubu kişilerin tamamının ittifak ettiği bir şeydir."[6]

---

4 El İstikame 1/82-84

5 El İmamu'l Gazali, Şami 13

6 El İstikame 1/90,91

İmam Gazali elinizdeki eser olan el-Munkız'da anlattığı üzere hicri 488 yılı Recep ayında tasavvufa girdi. Nefsi dünya cazibesi ve ahiret gerçekleri arasında gidip geliyordu. Bir adımını ileri diğer adımını geri atıyordu. Sabah vakti güçlü olan ahiret rağbeti akşam vakti zayıflıyordu. Sonunda ahiret yoluna girmeye karar verdi. Tereddüt süreci yaklaşık altı ay sürmüştü. Maddi ve nefsi büyük dönüşümün ilk adımı için bu uzun süreç yaşanmıştı. Çünkü yanında bu hususta kendisiyle istişare edebileceği biri yoktu. Onun bu tasarrufu tamamıyla kendi şahsi tasarrufuydu. Onu buna yönlendiren şey de onu kendi nefsini hesaba çekmeye ve kendi durumunu düşünmeye sevk eden tasavvuf ilmine vakıf olmasıydı.

Bazı kaynakların, İmam Gazali'nin Faremidî'nin talebesi olduğu, ilk olarak ondan el aldığı ve onun verdiği nafile ibadetlere yöneldiği hakkındaki sözler fazla tutarlı gözükmemektedir. Zira Faremidî hicri 477 yılında vefat etmiş, Gazali ise tasavvufa hicri 488 yılının sonlarında girmiştir. Yani arada on yıldan fazla bir zaman vardır. Ama onun zahiri mürşidi değil de tasavvuf ilmindeki mürşidi olabilir. Zira hicri 477 yılı Gazali'nin makam ve mevki saltanatının devam ettiği ve tasavvuf mefhumuyla çeliştiği bir yıldır. Buna göre şunu diyebiliriz; Gazali tasavvuf yolunu şeyhi olmaksızın sadece şahsi gayretiyle kat etmiştir. Gazali gibi birisi için bu uzak bir şey değildir. Zira o, büyük işlerin, azmi ve himmeti karşısında küçüldüğü büyük biridir.[7]

---

7 El İmamu'l Gazali 108

Zalim Sultanları Tenkit Edişi

Gazali, tenkit ve nasihatlerini sadece âlimlere, sofilere ve sair tabakalara yapmıyor, bilakis onun tenkit ve nasihatleri müslümanların idaresini ellerinde bulunduran sultanları ve vezirleri de kapsıyordu. O her daim ümmetin ıslahının bu iki gurubun –ki onlar ilim ehli ile siyaset ehli olanlardır- ıslahıyla olacağını söylüyordu. Bunlar öyle iki guruptur ki düzelmeleri halinde insanlar düzelir, bozulmaları halinde de insanlar bozulur. Gazali her daim şu sözü söylerdi: "**Kabul edilecek bir duam olsa bunu sultan için kullanırdım. Zira Allah onun ıslahıyla birçok kişiyi ıslah eder.**"

İnsanları nasihat etmekten ve acı hak sözü söylemekten alıkoyan şey korku ve tamahtır. Onun yeni hayatında ne korkulacak bir şeyi ne de tamah ettiği bir şeyi vardı. Kalbindeki dünya hırsı, mal ve makam sevgisi kaybolmuştu. Artık dünyayı ikamet yeri olarak değil sefer yeri olarak görüyordu. Orayı imar etmiyor, sadece geçiş için bir köprü kuruyordu. Bir defasında halifenin veziri Enuşirvan onu evinde ziyaret etmiş, hürmetlerini bildirmişti. Bu gibi kişiler bunu Gazali gibi kişilerden başkasına yapmıyorlardı. Ancak Ebu Hamid ona: "*Zaman senin aleyhine işliyor. Sen ümmetin kiralık adamısın. Senin asıl işinle meşgul olman beni ziyaret etmenden daha evladır.*" diyordu.[8]

İmam Gazali, geniş kültürü ve basiretiyle görmüştü ki İslama destek veren unsurlardan zayıflayacak ilk şey

---

8 El Muntazam, İbnu'l Cevzî 9/170

idare ve siyaset, Sırat-ı Müstakim'den öncelikle sapacak şey de para politikasıydı. Bu sebeple sultanların uyguladıkları para politikasına şiddetle karşı çıkıyordu. *Ulemanın onların yanına gitmesini, onlarla oturup kalkmasını ve onlardan hediye kabul etmesini bir türlü kabul edemiyordu.* Zira bu, din aleyhine verilmiş bir rüşvetti. Onların mallarının ekserisi de haramdı.[9] Gazali'nin bu hususta görüşleri şöyledir;

– Zalim sultanlarla beraber olmak haramdır.

– Zalim sultanların inşa ettirdiği çarşılarda ticaret yapmak haramdır.

– Zalim sultanların kadıları, hizmetçileri ve polisleriyle beraber olmak haramdır.

– Zalim sultanların kurduğu müesseselerden istifade etmek haramdır.

Gazali bu hususları kitabı *İhya*'da beyan etmektedir.[10] Gazali kendi asrındaki sultanlardan bahsederken bakın ne diyor:

"Sultanlar kendilerine hizmet etmesini istedikleri kişilere, kendilerine güç katacak kişilere, maksatlarına ulaşmak için kullanmak istedikleri kişilere, birlikte eğlenmek istedikleri kişilere, huzurda ve dışarıda kendileri için her daim dualar edecek, övgüler yağdıracak ve yalakalıklar yapacak kişilere ihsanda bulunurlar. İhsanı alanlar ilk önce nefislerini isteme zilletinde bulunmakla zelil kılarlar, sonra hizmete koşmakla zelil kılarlar, sonra dua etmek ve

---

9 El İmam Gazali Beyne Madihih Ve Nakıdih 89

10 A,g,e. 89

övgüler yağdırmakla zelil kılarlar, sonra yardım istediklerinde yardıma koşmakla zelil kılarlar, sonra meclisinde cemaatini yüceltmek suretiyle zelil kılarlar, sonra sevgi ve dostluk izhar ederek ve düşmanlarına karşı kendisine destek vererek zelil kılarlar, sonra zulmüne, kabahatlerine ve kötülüklerine örtü çekmekle zelil kılarlar. Eğer o âlim, mesela Şafii (r.a.) gibi biri olsaydı ona bir dirhem bile vermezlerdi. Dolayısıyla bu sebeplerden ötürü onların helal olduğu bilinen paralarından dahi alınmaz. Haram ya da şüpheli olduğu bilinen paraları nasıl alınır? Kim onların mallarından bir şey alır, bir de kendini sahabeye ya da tabiine benzetirse melekleri demircilere benzetmiş demektir."[11]

Bu cüretkâr sözün kıymeti ancak baskıcı rejimlerin uygulandığı memleketlerde bilinir. Zira o memleketlerde bir âlimin ya da bir müellifin böyle bir söz söylemesi hayatına mal olabilir.[12] Gazali, zalim idarecilerle hakkındaki görüşlerini sadece eserlerinde açıklamıyor. Fırsat düştükçe sultanların yanında da dile getiriyordu. Onlara hakkı söylüyor, nasihatler ediyordu. Baştanbaşa Horasan'a hâkim olan Sultan Sencer'e şöyle diyordu: "Yazıklar olsun sana! Müslümanların boynu musibetler ve vergiler sebebiyle kısalırken senin atının boynu da altın yular sayesinde aşağı düşüyor."[13] Yine onun kardeşi Sultan Muhammed'e –ki o, asrının en büyük sultanıydı- bir mektup yazmış ve o mektupta

11 İhya 1/122,123

12 Ricalü'l Fikr 1/224

13 Ricalü'l Fikr 1/225

ona sorumluluklarını hatırlatmış, onu Allah'ın azabına maruz kalacak işler yapmaktan sakındırmış ve ondan dikkatini memleketin ıslahına vermesini talep etmiştir.[14] Yine ülkenin vezirlerine yazdığı mektuplarda onların dikkatini durumun perişanlığına, idarecilerin zulmüne, insanları soyup mallarını almalarına, emirlerin halka verdiği zarara, sorumluların gafletine ve görevlilerin tamahına çekmiş ve onları Allah Teâlâ'nın azabına maruz kalmaktan sakındırmıştır. Onlara önceki vezirlerin ve zalim idarecilerin şimdiki yerini hatırlatmıştır. Onları idari kademeyi ıslah etmeye, idari işleri düzenlemeye ve zalimlerin elini tutmaya davet etmiştir. Onun Fahru'l Mülk ve Muciru'd Din gibi vezirlere yazdığı Farsça mektuplar birer cesaret numuneleriydi. Güçlü bir belağata ve inşaya sahip o mektuplarda Gazali gerçeği bütün çıplaklığıyla haykırıyordu.[15]

İmam Gazali, kendi dönemindeki sultanları ve vezirleri nasihat edip yönlendirdiği gibi dinin yaşanması ve müslümanların saadeti için devletin dini temeller ve selim fikir üzerine bina edilmesi için de çabalıyordu. Onun yaşadığı devlet muasır İslami devletlerde olan birçok idari hastalıklardan uzaktı. O, Mağrib'deki Murabitin devletiydi. Bu devletin başında o asrın en güçlü ve en çalışkan müslüman sultanı Yusuf b. Taşfin vardı. İbni Hallikan, devlet idaresi meselelerinde ona destek vermek üzere Gazali'nin yola çıktığını bildirmektedir, şöyle demektedir; Bana ula-

14 A,g,e. 1/225

15 A,g,e. 1/225,226

şan bilgilere göre Hüccetü'l İslam Gazali –Allah onu rahmetiyle kuşatsın- onun sahip olduğu güzel vasıfları ve ilim ehline verdiği değeri işitince onun yanına gitmeye karar verdi. İskenderiye'ye geldi ve yol hazırlıklarına başladı. Bu esnada ona Yusuf b. Taşfin'in vefat haberi ulaştı. Bunun üzerine o da gitmekten vazgeçti.[16]

Bid'atlere Karşı Savaşması

İmam Gazali, sadece âlimleri, sultanları ve idarecileri tenkit etmiyor, bilakis içinde yaşadığı İslam toplumunu da tenkit ediyordu. Toplumda yaygın hale gelen bidat, kötülük, şüphe ve safsata cinsinden her ne varsa her birini zikrediyordu. İlmi bir çevrede yetişse de kitaplar ve talebeler arasında yaşasa da *İhya* adlı kitabı onun toplum içinde yaşadığını göstermektedir. O, içinde yaşadığı toplumu çok iyi gözlemliyor, toplumsal tabakaları ve yaşam tarzlarını çok iyi biliyordu. Her bir toplumsal tabakanın ahlakını ve hastalıklarını ayrı ayrı ele alması gözleminin derinliğini ve dakikliğini göstermektedir. Kitabında insanların adet haline getirdiği kötülüklere dair müstakil bir bahis açmıştır. Bunlar arasında öyleleri var ki fark ettirmeden dini hayata girmiş ve adet halini almıştır.

İmam Gazali, meseleleri öyle dakik bir şekilde ele alıyor ki bunu ancak insanlarla uzun zaman birlikte yaşayanlar yapabilir. Orada mescitlerde, çarşı pazarlarda, yollarda caddelerde, hamamlarda, ziyafetlerde

---

16 Vefeyâtü'l A'yan;Ricalü'l Fikr adlı eserden naklen 1/227

ve sair yerlerde işlenen kötülüklerden uzun uzadıya bahsetmektedir.[17] İmam Gazali, kitabının bir kısmını gurura (aldanma) ayırmış ve orada gurura kapılan her bir sınıfı ayrı ayrı zikretmiştir. Gurura kapılanlar arasında ehli ilimden olanları, sofiye taifesinden olanları, zenginler tabakasından olanları zikretmiş ve her bir gurubu kendi içinde sınıflara ayırmıştır. Şeytanın bu guruplara giriş kapılarını göstermiştir. Onların düşüncelerini, nefsi takıntılarını ve sürçtükleri noktaları açıklamış ve orada psikoloji ilminde önde gelen tecrübe ve birikim sahibi kişilerin ancak vakıf olabileceği psikolojik hallerden bahsetmiştir.[18]

Ulemayı cüz'î meseleler, hilafiyat, kelam ve cedelde yoğunlaşmakla ve sarf, nahiv, lugat ve şiire aşırı dalmakla suçluyordu. Sofiye taifesini de meşayıhın sözlerini ve menkıbelerini öğrenip bununla yetinmekle suçluyordu. Sofileri tenkit ederken onların şatahatlarından ve mugalâtalarından çokça örnekler veriyordu. Bu da onun insaf ve titizliğini göstermektedir.[19] Zenginler taifesinin aldanışını anlatırken nadir görülen gerçeklere temas ediyordu. Bu da onun derin tetkikatına ve sağlam dini anlayışına delalet etmektedir. Mesela şöyle diyor; "Zengin kişilerden öyleleri var ki komşusu aç olduğu halde defalarca hacca gider, paraları hac yolunda harcar."[20]

17 İhya 2/294-300
18 Ricalü'l Fikr 1/229
19 İhya 3/345-350
20 A,g,e. 3/351

Öyleleri var ki cimrilikleri sebebiyle para harcamazlar, parasız ibadetlere yönelirler, nafile oruç tutarlar, gece namazına kalkarlar, hatimler indirirler. Bunlar aldanmış kişilerdir. Zira helak edici cimrilik bunların iliklerine işlemiştir. Mal harcamak suretiyle bu hastalıktan kurtulması gerekirken o, malın girmediği bedeni ibadetlere yönelmektedir. Onun misali koynuna yılan girdiği halde bununla meşgul olmayıp safrasını dindirmek için sirkeli bal şerbeti hazırlayan kişiye ne kadar da benziyor. Yılanın öldürdüğü kişi sirkeli bal şerbetine ihtiyaç duyar mı? Nitekim Bişr-i Hafi'ye "**Falan zengin çok namaz kılar, çok oruç tutar**" demişlerdi de o "**Miskin kendi makamını terk edip başkasının makamına girendir. Bunun da makamı açları doyurmak ve fakirlere infak etmekti. Bu, bir taraftan cimrilik edip mal yığmaktan, bir taraftan da aç kalmasından ve namaz kılmasından onun için daha iyidir.**" Dedi.[21] Gazali toplumda vaki olan çok sayıda yanlışa ve bidate parmak basmış ve toplumu parlak kalemiyle resmetmiştir. Onun çalışması onun zekâsına, ilminin genişliğine, mülahazalarının dakikliğine, düşünce yapısının sağlamlığına ve kaleminin gücüne işaret etmektedir.[22]

---

21 A,g,e. 3/352; Ricalü'l Fikr 1/230

22 Ricalü'l Fikr 1/231

VEFATI

İmam Gazali hicri 505 yılı Cumade'l Ahire ayının on dördüncü günü pazartesi günü vefat etti ve Tûs şehrine defnedildi. Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Ölmeden önce arkadaşlarından biri ona 'Bana bir nasihatte bulun' dedi. O da ona 'İhlas üzere ol.' Dedi ve bu sözü ruhunu teslim edinceye kadar tekrar edip durdu.[1] Kardeşi Ahmed anlatıyor; Kardeşim Ebu Hamid pazartesi günü sabahleyin abdest aldı ve namaz kıldı. Sonra da 'Bana kefenimi getirin.' Dedi. Getirdiler. Onu aldı, öptü ve gözlerinin üzerine koydu. Sonra da 'Rabbimin fermanını işittim itaat ettim.' Dedi. Daha sonra ayaklarını uzattı, kıbleye döndü ve hava açmadan evvel ruhunu teslim etti.[2]

Meşhur şair Ebyûrdî onun için mersiyeler söyledi. Mersiyede geçen beyitlerden biri de şu idi;

---

1 A,g,e. 16/219

2 Sekbu'l İbrat 1/282

En büyük kayıpla yıkıldım gittim,

İnsanlar arasında ona halef olacak bir benzeri yoktu.[3]

Yüce Allah Gazali'ye rahmet eylesin. Selçuklu döneminde Ehli Sünnet lehine büyük çalışmalar yaptı. Abbasi hilafetini güçlendirmek için ilmi ve fikri mücadelelere girdi. O dönemde çok güçlü olan Batınî tehlikesinin –ki o dönemde hilafeti tehdit eden en büyük tehlike oydu- karşısında durdu. Gazali hayatı boyunca her vesileyle Batınilere karşı mücadelesini sürdürdü ve eserlerinde insanları Batınilere karşı mücadele etmeye çağırdı. Halifeye her bir bölgeye onlara karşı mukavemet edebilecek kişileri tayin etmesini teklif etti.[4]

Bâtınilik İslama karşı büyük bir tehlike oluşturuyordu. Onun görüşüne göre onlar İslam akidesini içeriden bozan unsurdu.[5] Aslında felsefecilerle aralarında hiçbir fark yoktu. Bu sebeple Gazali onlara karşı şiddetli saldırılarda bulunuyordu.[6] Gazali (rh) Allah'a yönelişe sevk etmek, maneviyatı yükseltmek, nefisleri terbiye etmek, akılları nurlandırmak, niyetleri ıslah etmek, kalbî hastalıkları tedavi etmek, sabır, vera, tevbe ve tevekkül gibi imanî ve ahlakî hasletleri ihya etmek için büyük ıslah faaliyetlerine girişti. Onun bu çalışmaları ümmetin ıslahındaki payını aldı ve Abdülkadir Geylanî

---

3 Vefeyâtü'l A'yân 4/219

4 El Cihad Mine'l Hicre İle'd Dave 81,82

5 A,g,e. 82

6 El İktisat Fi'l İtikat 8

gibi büyük ıslahatçılar dahi onun terbiye ve ıslah yöntemini alıp uyguladılar. Kurduğu büyük halk medresesi de avam müslümanların şuurlandırılmasında ve daha sonraları Nureddin ile Selahaddin'in komuta ettiği cihad faaliyetlerine destek vermede büyük rol oynadı.

Gazali'nin de ileri gelen müderrislerinden biri olduğu Nizamiyye medreseleri ıslah faaliyetlerinde büyük rol oynadı. Islah faaliyetleri halka halka yayılarak genişledi. Sonunda haçlılar bölgeden sökülüp atıldı ve iki asır boyu çetin mücadelelere sahne olan mukaddes topraklar geri alındı. Ehli Sünnet âlimleri ümmeti bilinçlendirmek, safları sıklaştırmak, sapkınlıkları önlemek, hakikatleri serdetmek ve Allah'ın dini yücelsin diye yanlarında değerli değersiz her ne varsa tamamını infak etmek suretiyle bu çetin mücadele yerlerini aldılar.

İMAM GAZÂLÎ

El-MUNKIZ MİNE'D-DALAL

Giriş • Safsata ve İlimlerin İnkârı/Reddi Meselesi
Gerçeğin Peşinden Koşanların Kısımları
Felsefi İlimlerin Kısımları • Bâtınilik ve Tehlikeleri
Sofiyenin Yolları • Peygamberlik Gerçeği
Yeniden İlim Öğretmeye Dönmemin Sebebi

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

GİRİŞ

Her mesajı ve her sözü Hamdıyla açan Allah Teâlâ'ya hamd olsun. Nübüvvet ve Risalet sahibi Hz. Muhammed Mustafa sallahu aieyhi ve sellem'e, Ehli Beytine âline, dalaletten çıkış yolunu gösterip hidayete yönlendiren ashabına da salât ve selam olsun.

Asıl konuya gelince; Ey Dinde kardeşim! Sana ilimlerin amacını ve sırlarını, farklı mezheplerin yanlışlarını ve derinliklerini yazıp aktarmam için benden istekte bulundun.

Aynı zamanda değişik fırka ve anlayış çevrelerinin çalkantılı anlayışları ve görüşleri arasından hakkı nasıl seçip çıkarabildiğimi, aralarındaki çelişkili ve birbiriyle tezat oluşturan yollarını da hikâye etmemi benden istedin. Taklitçilik anlayışından kurtularak nasıl gerçekleri görebilme zirvesine ulaştığımı da benden talep ettin.

Kelam İlminden Anladıklarım

Bunu şu üç kategoride değerlendiriyorum:

Birincisi: Ben, kelam ilmi yoluyla ne öğrendim? İkincisi: İlim edinmenin sadece bir imamı taklit etmek yoluyla hakka ulaşılabileceği düşüncesinin sakatlığını görüşüm. Üçüncü ise: Filozofların yolunun yanlışlığını görmem.

Bütün bunlardan sonra neden tasavvuf yolunu seçmiş oldum? Hakk penceresinden halkın, ilim adamlarının ortaya koymuş oldukları değişik düşüncelerini ve görüşlerini araştırırken, nasıl bir gerçekle yüz yüze geldim? Bağdat'ta çokça istekli talebelerin oluşuna rağmen beni buradan uzaklaştıran gerçek neydi? Beni yeniden Nisabur'a dönmeme sebep olan şey ne oldu?

İşte tüm bu soru ve isteklerin karşısında, dürüst bir şekilde gerçekleri öğrenme konusunda görülen samimiyet ve sadakatin sebebiyle ben de hemen sana cevap vermekte acele ettim. Allah'tan yardım dileyerek ve O'na dayanıp güvenerek ve O'na sığınarak diyorum ki:

Allah size doğru yolu göstermekle ihsanda bulunsun ve hakka karşı boynunuzu yumuşak eylesin. Bilmelisiniz ki insanların dinler ve mezhepler açısından anlaşmazlıklara düşmeleri, bu kadar çok fırkaların varlığı yanında mezhep imamlarının anlaşmazlıkları ve birbiriyle çelişki oluşturan yollar ve tarikler öylesine engin ve derin bir denizdir ki, içine düşenlerin birçoğu orada boğulup kalmıştır. İçlerinden pek azı kurtulabilmiştir. Kaldı

her bir fırka da kendilerini *Fırkayı Naciye* (Kurtuluşa Eren Fırka) diye lanse etmiştir. Nitekim bir ayet-i kerimede şöyle buyuruluyor: "**Her fırka, kendilerinde olan ile böbürlenmektedir.**" (Mü'minun, 53; Rum, 32) Ayetteki bu gerçek, hem doğru olan ve hem de doğruluğu tasdik olunan, Resullerin efendisi Hz. Muhammed (s.a.v.) bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

"**Ümmetin yetmiş üç parçaya bölünecekler. Bunlardan sadece bir tanesi kurtulmuş olacaktır.**"[1] Doğrusu Resulüllah (s.a.v.)'in söyledikleri gerçekleşmiştir.

Yirmili yaşlarıma gelmezden ve buluğ çağına ermezden önceki gençlik dönemlerinden tutun da yaşımın ilerleyip ellilere merdiven dayadığı şu ana dek hep bu engin denize dalıp durdum. Denize her dalışımda korkak bir kimsenin edasıyla değil, cesur bir dalgıcın dalışı gibi dalıyor, karanlık hiçbir delik ve kuytu yer bırakmaksızın araştırıp inceliyordum. Her zorun ve problemin üzerine atılıyor, her yanlışın üzerine üzerine abanıyor ve her bir fırkanın akidesini inceden inceye araştırıyordum. Her bir taifenin sırlarını, gizemli noktalarını açığa vurmaya çalışıyordum.

Bunu yapmamın sebebi, haklı ile haksız olanı, Hakk üzere olan ile Batılda olanı ayırt etmeyi istememdir. Kim Sünnet esaslarına göre hareket ediyor, kim bidatçı olduğunu da ortaya koymak istiyordum. Bir Bâtını

---

1 Ebu Davud, Sünnet, bap:1; İbn Mace, Fiten, Bap:17; Tirmizi, İman, bab:18; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/332.

mezhebinden olanın üzerine yürümemin sebebi, onun Bâtınilik inancının iç yüzünü öğrenme merakımdan ileri geliyordu. Bir Zahiri'nin üzerine gitmemin nedeni de, onun zahirilik akidesinin temelinin neye dayandığını öğrenmekti. Bir filozofu ele alırken, onun felsefesinin dayanağının ne olup olmadığını bilmekti dileğim.

Bir kelamcıyı araştırırken amacım, onun kelam ile nasıl bir şeyi hedeflediğini ve neyin mücadelesini verdiğini öğrenme arzumdu. Bir sofiyi de incelerken, onun da sofiliğinin sırrının neye dayandığını elde edeyim merakı idi. Bir âbidi araştırırken de hedefim, onun ibadetiyle amaçladığı şeyin ne olup ne olmadığını öğrenmekti.

Allah'ın varlığını reddeden Zındıkları (Dehrileri), Allah'ın sıfatlarını kabul etmeyen Muattıla'yı da araştırırken amacım, bu inanç mensuplarının bununla hedefledikleri şey nedir, ne değildir öğreneyim de bu inanca sahip olan zındıklarla Muattıla mensuplarına böyle bir cesareti veren arka plan nedir, bileyim de uyarayım istedim.

Ta baştan bu yana, gerçekleri öğrenmek adına ömrün henüz baharında iken olaylar hakkında inceleme ve çabalarım benim bu alanda ne kadar susamış olduğumun bir dışavurumu idi. Aslında bu özellik, Allah tarafından yaratılışımın bir gereği olarak içime yerleştirilen bir özellikti. Yoksa böyle bir şey benim seçimim, tercihim ve çabalarım sonucu olmuş bir şey değildir. Bu öylesine bir özellikti ki içinde var olan taklitçilik

bağlarını kopardı, ta çocukluk denecek dönemlerden itibaren anne ve babalar yoluyla çocuklarına aktarılan bir miras olarak edindiğim inançlar konusunda hep düşünmüş ve buna merak salmışımdır.

Çünkü gördüğüm bir gerçek vardı. Baktım ki hıristiyan çocukları yetişmelerinde anne ve babaların etkisiyle yine birer hıristiyan olarak yetişirlerken, bir yahudi çocuğu da yetişirken, anne ve babalarının tesiriyle yahudi olarak yetişmektedir. Doğal olarak müslümanların çocukları da yine anne ve babalarının etkisiyle ve telkiniyle birer Müslüman olarak yetişmektedirler.

Kaldı ki Resulüllah (s.a.v.)'den gelen bir hadis dinlemiştim. Orada Allah Resulü (s.a.v.) şöyle diyordu: *"Doğan her çocuk, Allah'ın ona yerleştirdiği fıtrat üzere doğar. Sonrasında ise baba ve anneleri onları ya yahudi, ya hıristiyan veya ateşperest yaparlar."*[2]

İşte bu nedenle içimdeki bir dürtü beni harekete geçirdi. Anne ve babam ile hocalarımı taklit yoluyla bana sunulmaya çalışılan inançların temelinde ne var, nereye varıp dayanıyor, diye bir çaba sarf etmem gerektiği inancını bende oluşturdu. Böylece kendilerinden taklide dayalı olarak öğrendiğim bu inançlar arasında gerçeğin ne olup olmadığını ayırt etme gereğini duydum. Bu işin başında telkinlerin etkisinin var olduğunun farkına vardım. Bunlar arasında neyin Hak ve

[2] Buhari, Tefsir, Rum Suresi Tefsiri; Müslim, Kader, h:22 ve 25; Ahmed, Müsned, 2/233, 275 ve 293;

neyin de batıl olabileceği konusunda gerçeği ayırt edebilme noktasında birçok ihtilafların, farklılıkların var olduğunu gördüm.

Bu andan itibaren ben, kendi kendime söz vererek dedim ki: "Öncelikli olarak bilmem gereken husus, şu eşyanın hakikatinin ne olduğunu öğrenmemdir. O halde ilim/bilgi denen şeyin gerçekte temeli nedir, bir hakikat olarak nereye varıp dayanır?

Bu çabalarımın neticesinde anladım ki Kesin Bilgi (Yakini manada ilim); bilinen, bildiğimizi sandığımız şeylerden hareketle, o şeyleri hiçbir kuşkuya yer vermeyecek derecede açık seçik olarak ortaya koymaktan ibaret olması, herhangi bir yanılgıya, bir vehme de yer bırakmaması gerekir. Bunu gördüm. Ancak tüm bu bilgileri elde edebilme, akıl ile sağlanabilme hususu da sözkonusu değildir. Aksine hata etmeme ve yanılgıya düşmeme meselesi, öyle bir kesin bilgi edinmeyi gerektirir ki, eğer örneğin bir taşı altına, bir sopayı da yılana dönüştürebileceğini savunan bir şaklaban veya hokkabaz çıkıp da bilginin bir gerçeğe dayanmadığını asılsız şeyler olduğunu iddia edecek olsa bile, hiçbir kimse edinmiş olduğu bilgisinden herhangi bir kuşkuya ve şüpheye yer bırakmamalı, bir inkâra da kalkışmamalıdır.

Doğrusu ben, on sayısının üç sayısından daha çok (büyük) olduğunu öğrendikten sonra, biri çıkıp bana: "Hayır, öyle değil, aksine üç sayısı, on sayısından daha çoktur" diye söylese, bunu söylerken de kanıt olarak: "Ben, bu sopayı yılana dönüştürebilirim" iddiasında

bulunsa ben, gerçekten o şahsın böyle bir şeyi başardığını da gözlerimle görebilsem yine de ben, kendi müşahedelerime dayanarak edinmiş olduğum bilgi konusunda hiçbir kuşkuya asla düşmem. Tek yapacağım şey, benim onun bu işi nasıl başardığı konusunda hayrete kapılmam, böyle bir şeyi ne yaptı da başardı demem olur. Ama bunların hiçbirisi benim bilgim konusunda edindiklerimden şüpheye kapılmayı asla gerektirmez. Böyle bir şüpheye de asla düşmem.

Öte taraftan şunu öğrendim. Bu tarz bir yöntemle edinmediğim, öğrenmediğim bir bilgi konusunda, bu türden kesin bir bilgiye dayanmadan yakini anlamda öğrenmediğim bir bilgi ve ilim, güvenli olmayan bir bilgidir, ilimdir. Zaten herhangi bir güvenilirliği bulunmayan bir ilim, aslında kesin olarak bir bilgi değildir.

SAFSATA VE İLİMLERİN İNKÂRI/REDDİ MESELESİ

Bu işin sonunda kendi bilgi dağarcığımı gözden geçirdim. Vardığım sonuç, edinmiş olduğum bilgilerin bütünü bu özelliklerden tamamen uzak olduğudur. Sadece hissiyata, duyulara dayalı olan, somut bilgilerle, zorunlu (zaruriyat) olan bilgilerin bunun dışında kaldığını fark ettim.

Bu nedenle kendi kendime dedim ki; şu andan itibaren, umutsuzluğa kapıldıktan sonra, gördüm ki, açık ve net olan bilgiler dışındaki problem oluşturanlarla uğraşmanın yeri ve zamanı değildir. Açık olan bilgiler ise hissiyata, somut olan bilgilerle, bir de zaruriyata dayalı olan zorunlu bilgilerdir. Öncelikli olarak benim somut dediğim ve duyulara dayalı olan bilgilerime güven duymak gerekir. Zaruriyattan olan zorunlu bilgiler diye de adlandırılan bilgilerimin de kuruntulardan,

vehimlerden uzak bilgiler olup olmadığını da bilmem gerekir. Bu bilgilerimin de önceden taklide dayalı olarak öğrendiklerinden kuruntu tipi vehme dayalı olan bilgiler olmamalıdır. Pratik açısından ise halktan birçoklarının sahip oldukları kuruntu tipi bilgiler de olmamalıydı.

Bu tür bilgilerim de önceden edindiğim bilgiler gibi gerçek mi, değil mi, bunların da bir gerçeğe dayanıp dayanmadıklarını, vehme dayalı bilgiler olup olmadıklarını da bilmem gerektiğiydi.

İşte bu nedenle ben, tüm gücümle duyulara dayalı somut bilgilerle, zaruriyat denilen zorunlu bilgiler üzerinde yoğunlaştım. Çalışmam sırasında edindiğim ve edineceğim bilgilerimin hiçbir kuşkuya yer bırakmaksızın beni kesin olarak tatmin edip edemeyecekleri konusunda kafa yordum. Sonunda nefsim, benim duyulara dayalı olan bilgiler konusunda kuruntulara, söylentilere teslim olmamam gerektiği hususunda bana yol gösterdi. Şüphecilik konusunda meseleyi çok daha geniş kapsamlı ele almam gerektiği konusunda da bana şöyle dedi:

Duyu organlarına nasıl güven duyacaksın? Örneğin bu organların en keskin olanı göz değil midir? Gözünle gölgeye bakıyorsun, gözün gölgenin yerinde durduğunu ve hareketsiz olduğunu sana gösteriyor. Gölgenin hareket etmediğini söylüyor. Sonra deneyim ve gözlem neticesinde, aradan bir saatin geçmesiyle bakıyorsun ki, hareketsiz sandığın o gölge, meğer hareket ediyormuş ve sen bunu bu şekilde öğrenmiş oluyorsun. Oysaki gölge, bir anda hareketlenmiş, gelmesi gerektiği yere

gelmiş değildir. Tam aksine tedrici olarak bizim hiç de hissetmeyeceğimiz şekilde oldukça yavaş bir şekilde hareket etmektedir. Bu hareket hali, onun gelip durması lazım gelen yere dek sürüp gitmiştir.

Örneğin yıldıza veya gezegene bakarsan, onu bir madeni para çapında oldukça küçük bir şey olarak görürsün. Daha sonra hendese (mühendislik) ve astronomi ilmi yoluyla o yıldız veya gezegenin dünyadan çok daha büyük bir varlık olduğunu deliller göstermiştir. İşte bu örnek duyular yoluyla ilk anda baktığımızda edindiğimiz bilgilerdir. Duyular açısından bunlar değerlendirildiğinde burada hâkim olan yargı, duyuların ortaya koyduklarıdır. Oysa akıl gözüyle olaylara baktığımız da bu duyuları yalanlıyor, duyulara dayalı olan bilgilerin de hiçbir gerçekle ilgilerinin bulunmadığını net bir şekilde ortaya koyuyor.

Bu deneyimden sonra kendi kendime, "önceki başarısızlıklar ve güvensizlikler gibi, duyulara da güvenmemen gerekir. Belki de en başta güvenmem gereken şey akıldır. Çünkü akla dayalı olan bilgiler, öncül bilgilerdir" dedim. Örneğin; on sayısı, üç sayısından daha çoktur. Varlık ve yokluk yani isbat ve nefiy, bir tek şeyde bir arada bulunmazlar. Tek olan bir şey, hem hadis (sonradan yaratılan) ve hem de kadim (ezelden var olan) olamaz. Tek olan bu şey, hem mevcut/var, hem de ma'dum/yok olarak kabul edilemez. Tek olan bu şey hem vacip (varlığı zorunlu) ve hem de muhal (varlığı imkânsız) olamaz.

İşte bu yargıdan sonra bu defa duyu organları devreye girdi ve: "Önceleri bana güven duyduğun gibi, neye göre akla dayalı olan şeylere güven duyabiliyorsun? Sen bana güven duyarken, karşına akıl çıktı ve beni yalanladı. Eğer akıl yoluyla olan yargı karşına çıkmamış olsaydı, sen hala bana güvenip duracaktın değil mi? Belki de akıl gücünün üzerinde farklı bir başka güç vardır. Nasıl ki akıl, kendi kanunları çerçevesinde benim yargılarımı çürütüp geçersiz kılmış ise, bu defa aklın ilerisinde olan o güç de yargılarından ötürü aklı yalanlar. Gerçi şu anda ortada böyle bir şeyin var olmaması, o şeyin ortaya çıkmayacağını, muhal olabileceğini de göstermiyor değil mi?

Nefsim bu soruya cevap verme konusunda birazcık durakladı. Bu problemi de nefsim, rüya örneğiyle açmaya çalıştı ve şöyle dedi: Sen rüyanda birtakım şeyler görmüyor musun? Birtakım hayallere dalmıyor musun? Sen o halinle o gördüklerini gerçek ve varlık âleminde var olduklarına inanıyorsun. O rüya halinde onların gerçekten var oldukları konusunda da bir şüpheye düşmüyorsun değil mi?

Uyandığında ise, tüm gördüğün şeylerin gerçek olmadıklarını, asılsız şeyler olduğunu, rüyandaki o hayallerini ve inançlarının bir temele dayanmadıklarını öğrenmiş oluyorsun. O halde, uyanık iken tüm gördüğün bu şeylerin, inançlarının, akla ve duyulara dayalı olan bilgilerin, onlara olan güvenin, şu rüyada gördüklerine izafetle bunların da ne dereceye kadar güvenilir olup

olamayacaklarını nerden ve nasıl bileceksin? Öyle bir hal yaşarsın ki, o rüya halini uyanık haline nisbet etmekle, senin bu defa uyanık halde iken gördüğün şeylerin rüyanda gördüklerine nisbetle aralarında hiçbir farkın olmadığını göreceksin değil mi? Böyle bir durumda uyanık halin rüyaya nisbetle uykudaki haline dönüşecek değil midir? İşte böyle bir hal gerçekleştiğinde, senin aklın sayesinde vehmedip hayal kurduğun o şeylerin tamamının hayallerden ibaret olan şeyler olduğuna kesin bir inanca sahip olursun.

Ola ki bu durum, sofilerin kendilerince ileri sürdükleri hale benzer bir durum olabilir. Çünkü bunlar da, içinde yaşamakta oldukları o hallerini müşahede ettiklerini ileri sürüyorlar. Çünkü kendilerince o hale bürünüp de o hayale daldıklarında, kendi duyu organları içinde kendilerini kaybediyorlar. Öyle durumlar yaşıyorlar ki o halleri akla dayalı olarak izahı mümkün değildir. Belki de onların bu halleri ölüm halinin ta kendisidir.

Hz. Ali (r.a.) bir ifadelerinde: *"İnsanlar uykudadırlar, ancak öldüklerinde uyanırlar"*[1] demekle bu gerçeğe işaret ediyor değil midir?

---

[1] Resulüllah'a (s.a.v.) izafe edilen bu söz, Hz. Ali'ye aittir, hadis değildir. Esna'l-Metalib, s:309, m,1628; Iraki, İhya hadisleri üzerindeki çalışmasında, "el-Muğni An Hamli'l-Esfar" adlı eserinde, 2/993 ve 3611 numara ile verdiği bu rivayet için, rivayetin İhya'nın Arapça nüshasının, 4/23'te yer aldığını belir-

Esasen ahiret hayatına göre dünya hayatının bir uyku olduğu da söylenebilir. Kişi öldüğünde işte o zaman bu dünyada gördüklerini, orada bu gün gördüklerinden tamamen farklı olarak görecektir. İşte o anda kendisine şöyle denilir: "**Şimdi gaflet perdeni açtık; artık bugün gözün pek keskindir.**" (Kaf, 22)

Bütün bu hususlar aklıma gelince, gördüm ki bunlar üzerimde etki bırakmış. Bu defa bunun tedavisi için çabalamaya başladım ama bu öyle kolay olmadı. Çünkü elde bir delil olmadan o kuşkuları önlemek mümkün olmuyor. Fakat buna rağmen de bir delil elde edemedim. Delil bulabilmek için ise, mutlaka öncekilerin akla dayalı olarak ortaya koymuş oldukları bilgilerden hareketle bunların birleştirilmesi neticesinde sağlanabilirdi. Yalnız ortada doğruluğu kanıtlanmış bir gerçek de olmayınca, bu defa delilleri tertip etmek de mümkün olamamıştır. Doğrusu bu rahatsızlık bende iyice pekişti kaldı ve bu hal yaklaşık iki ay süre ile devam etti. Bu iki ay boyunca ben, her ne kadar açık olarak söylüyor ve konuşuyor değil idiysem bile, halimle ben sofistliği, safsata görüşünü benimsemiş gibiydim.

Bendeki bu hal, Rabbim beni bu hastalıktan kurtarıp, nefsim de sağlığına kavuşana ve normal halime dönene dek devam etti. Sağlığıma kavuşunca ben, bu defa, tekrar aklın zorunlu bilgiler olarak görüp kabul ettiği gerçeklere geri döndüm ve bu gerçekler bu defa

tiyor. Bu rivayetin merfu bir rivayet olarak bulamadığı ve fakat bu sözün Hz. Ali'ye nisbet edildiğini belirtiyor.

bana daha güvenilir ve daha kabul edilir, hem de güven ve kesin bilgi içeren bir şekilde bir dönüşü sağladı. Bunlar ortaya bir delil koymak suretiyle, bir cümle kurmak yoluyla sağlanmış olmadı. Aksine bu sonucu, yüce Allah'ın kalbime attığı bir ışık ve nur sayesinde öğrenebildim.

Esasen bu ışık, birçok bilgilerin de anahtarını oluşturuyordu. Zaten herhangi bir kimse eğer, keşif yoluyla bilgi edinmenin yazılı belgelere dayalı olduğunu sanırsa, o kimse veya kimseler, yüce Allah'ın geniş olan o rahmetini daraltmış olurlar. Hatta Resulüllah (s.a.v.)'e: "فَمَن يُرِدِ اللّهُ أَن يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلإِسْلاَمِ" "**Allah kimi doğru yola koymak isterse onun kalbini İslamiyet'e şerh eder/açar.**" (Enam, 125) bu ayette yer alan ve (Türkçemizde "açar" diye çevirdiğimiz) "Şerh" kelimesini sorduklarında, Resulüllah (s.a.v.): "***O, Allah'ın insanın kalbine attığı bir nurdur***" buyurmuştur. Bu defa "Bunun belirtisi, nedir?" diye sorulunca, Resulüllah (s.a.v.): "**Dar'ul-Ğurur'dan (aldatan dünyadan) uzak durmak, Dar'ul-Hulud'a (ebedi dünyaya) dönüştür**"[2] buyurmuştur.

Aslında burada anlatılan şey, hakkında Resulüllah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğu husustur: "**Şüphesiz Allah,**

---

[2] İbn Kesir, tefsirinde (3/349) bu hadis ile ilgili tüm senedleri vermiş ve sonrasında da: "İşte bu verdiğim senedler, bu hadisin Mürsel ve Muttasıl olarak değişik tariklerden gelen bir rivayetleridir. Bu tariklerin hepsi birbirini destekler mahiyettedir" demiştir. Hadisi Ebu Cafer rivayet etmiştir.

varlıkları bir karanlık/zulmet içinde yarattı. Sonrasında ise, onların üzerine kendi ilahi nurundan ışık serpiştirdi."[3]

Bu nedenle ben, "eğer insanlar bir çıkış yolu istiyorlarsa, bir keşf yolunun açılmasının arayışı içinde iseler, o takdirde onların burada sözkonusu edilen nurdan yaralanmaları gerekir, bu yoldan araştırmalarını yoğunlaştırmaları lazım gelir" diyorum. Esasen bu nurun, bu ışığın kapıları kimi zamanlarda yüce Allah'ın

---

[3] Bu hadisi, İmam Tirmizi, İman bölümünde, 18. babda zikretmiştir. Resulüllah (s.a.v.)'den hadisi rivayet eden ravi, Abdullah b. Amr'dır. Ahmed b. Hanbel de, bu hadise Müsned adlı eserinde (2/176, 197) yer vermiştir. Hâkim, Müstedrek, 1/30, h: 83/83 (1/84). Müstedrek'te yer alan lafız, oldukça uzunca bir hadiste yer alan bir bölümdür ve buradaki lafız ise şöyledir: "**Şüphesiz Allah, varlıkları (kullarını) bir zulmet/karanlık içinde yarattı. Sonra nurunu onların üzerine bir nur/ışık serpti. Bu nurdan kime bir şey isabet etmişse, o hidayet bulmuştur. Kime de isabet etmemişse, o da sapıklıkta kalmıştır.**" Hadisin ravisi olan Abdullah b. Amr b. As: "İşte bunun içindir ki size şunu demek istiyorum, artık, Allah'ın ilminde kalem kurumuştur, yazılan yazılmıştır, diyorum" demiş. Zehebi, Telhis adlı eserinde, bu rivayetin Buhari ile Müslim'in şartlarına uyan bir hadis olduğu ve bu rivayetin tenkit edilecek bir yönünün olmadığını söylemiştir. Feyzul-Kadir adlı eserin müellifi de bu rivayet için: "İbn Hibban da bunun sahih olduğunu, söyledi" demektedir. Heysemi de: "Ahmed b. Hanbel, bu hadisi iki isnad ile rivayet etti, bu isnadlardan birisini ravileri güvenilir kimselerdir" demiştir. Fetava adlı eserinde İbn Hacer Askalani de, hadisin isnadında sakıncalı bir durumun bulunmadığını söylemiştir.

ilahi kudreti gereği açılır. Önemli olan o kapıların açılacağı vakti kollayıp sızacak olan o ışık huzmelerinden yararlanmaktır. Zaten Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz şöyle buyurmuştur:

"**Kuşkusuz içinde yaşamış olduğunuz anların içinde öyle anlar olur ki, Rabbinizin orada nurunun esintileri olur. Dikkat edin, o esinti anlarını karşılayıp yararlanmaya bakın!**"[4]

Tüm bu anlatılanlardan hareketle demem o ki, kişi öylesi bir gayretle bulmak istediklerini aramaya koyulmalı ki, bu arada aramak istemediği ve hatta aklına bile getiremediği şeyleri bile bulabilsin. Aslında var olan ve bilinen şeyleri yeniden aramaya girişilmemelidir. Zaten onlar önümüzde hazır durmaktadırlar. Elde var olanı, önümüzde hazır bulunan şeyi aramaya koyulmak onun kaybolmasına, gizlenmesine neden olur. Ancak aranması istenmeyen bir şeyin peşine düşen kimseler de, aranması gerekeni arama konusunda yanlış yola girmekle suçlanmamalıdır.

---

[4] İbn Ömer'den rivayetle İbn Neccar rivayet etmiş. Beyhaki ve Ebu Nuaym da Enes'ten rivayet etmişlerdir. Beyhaki, ayrıca Ebu Hureyre tarikiyle de bu hadisi rivayet etmiştir. Hadis farklı hadis kaynaklarında da yer almakta ve fakat farklı lafızlarla zikredilmektedir.

GERÇEĞİN PEŞİNDEN KOŞANLARIN KISIMLARI

Yüce Allah, fazlı ve geniş rahmeti gereği beni bu hastalıktan kurtarınca, kendimce gerçek peşinde koşan ve bu manada arayış içinde olanları dört ana bölümde topladım. Şöyle ki:

1-Kelamcılar: Bunlar, kendilerini rey ve nazar ehli olduklarını, her şeyi akıl yoluyla çözebileceklerini ileri sürenlerdir.

2- Bâtıniler: Kendilerini "Talim Ehli" yani öğrenci olduklarını savunan bu kesim edinmiş oldukları bilgilerini Masum İmam yoluyla elde ettiklerini savunanlardır.

3- Filozoflar: Bu kesim de, kendilerini, bilimsel çalışmalarda, her şeyi Mantık ölçüsüyle ve kanıtlara dayalı olarak ele aldıklarını iddia edenlerdir.

4- Sofiler: Bu dördüncü sınıfta yer alanlar ise, kendilerini Allah'ın seçkin ve gözde kulları olduklarını, böyle olmaları hasebiyle de müşahede ve keşif ehli olduklarını savunan kesimdir. Müşahede ifadesiyle, kendilerine işin gayb denen bir durumun var olmadığını, her şeyi görüp gözettiklerini, keşif ehli olduklarını söylemekle de, gizli kalan hususlar olursa, Allah tarafından desteklendiklerini demeye getiriyorlar.

Böylece arayış içinde olanları dört bölümde tasnif ettikten sonra kendi kendime şöyle dedim: Olsa olsa aradığım GERÇEK bu dört madde içerinden birinde olacaktır. Çünkü bu dört sınıfın hepsi de gerçeğin yollarının arayışı içindeler.

Eğer aranan gerçek, bu dört bölümün dışında ise, o takdirde onu elde etmenin bir imkânı yok demektir. İnsan bir kez taklitçiliği bırakıp o yoldan ayrıldıktan sonra yeniden oraya dönmeyi istemez. Bunun nedeni, taklitçi olan kimsenin bir şartı vardır. Taklitçi, aslında kendisini taklitçi olduğunu bilmez. Bildiği andan itibaren, artık bundan böyle elinde var olan taklit fanusu kırıp dökülür. Bu durumda kırılan bu cam ya ikiye ayrılmıştır, eski haline gelmesi mümkün değildir, yada un ufak olmuştur, parçalarının bir araya getirilmesi ve birbirilerine yapıştırıp yamamakla düzelmesi mümkün değildir. Eski haline getirilebilmesi için mutlaka onun yeniden ateşte eritilerek, bu defa buna yepyeni bir kalıp sağlayıp o kalıba göre o camı sağlam hale getirmekle sağlanabilir.

Gerçeği bulma adına bu defa bir an önce bunların içine girerek, bu sınıfları kendi içlerinde araştırıp incelemek istedim. Öncelikle bu dört sınıfın ilki olarak tespit ettiğim kelamcılar arasına girdim. İkinci olarak filozofların arasına girip onları inceledim. Üçüncü olarak da bâtınilerin öğretilerini öğrenmek adına bunların arasına katıldım. Dördüncü olarak da sofiyye kesiminin içine girdim, onları incelemeye başladım. Şimdi sırasıyla bunları gösterelim.

1- Kelam İlmi Amacı ve Neticesi

Önce işe Kelam ilminden başlayarak giriştim. Bu ilmi öğrenmeye ve üzerinde düşünmeye çalıştım. Bu nedenle bu alanda konunun uzmanı kişilerin yazmış oldukları kitapları okuyup inceledim ve aynı zamanda bu alanda yazılmasını istediğim eserleri de yazdım. Çalışmam sırasında gördüm ki bu ilim, kendi alanında hedefine ulaşmış olmakla birlikte, benim arayışlarıma cevap verecek bir konumda değildir. Bunu anladım. Bunun bir tek amacı vardı; Ehli Sünnet akidesine sahip çıkmak ve onu bid'at ehlinin çarpıtmalarından, yanlışlarından korumaktı.

Esasen Allah Teâlâ, Resulü'nün diliyle kullarının kalbine bu inancın Hak olduğunu yerleştirmiştir. Bunda onların hem dinlerinin ve hem de dünyalarının salahı ve kurtuluşu vardır. Zaten Kur'an-ı Kerim ve haberler/hadisler de bunu dile getiriyorlar. İşin sonrasında ise şeytan, bid'atçıların vesveselerini, Sünnete aykırı bir

şekilde kulların kafasına sokmaya başladı. Halk da şeytanın bu vesveselerini dillerine dolamak suretiyle neredeyse Hak ehlinin akidelerini, şüpheye düşürür hale getirdiler. İşte bunun üzerine yüce Allah, Kelamcılar adıyla bir gurubu ortaya çıkarmıştır. Kelamcılar, ortaya koymuş oldukları düzenli bir uygulama yoluyla, bidatçilerin Sünnet aleyhine oluşturdukları iftira kampanyasını yine sünnet yoluyla teyit etmek suretiyle önlemeye çalışmışlardır.

İşte Kelam ilmi ve kelamcılar da bu şekilde ortaya çıkmış oldu. Bunlardan bir kısmı, yüce Allah'ın kendilerine göstermiş olduğu yolda, en güzel bir şekilde sünneti savunma yolunu sürdürmüşlerdir. Nübüvvet yoluyla kazanılan inancı savunarak, onu değiştirmek isteyen bid'at ehlinin karşısına dikilmişlerdir. Ancak kelamcılar, bu alanda yaptıkları savunmalarını, hasım diye kabul ettikleri kesimin metot ve uygulamaları ile cevaplamaya kalkışmışlardır. Bu durum onları, hasımlarına ya taklit yoluyla veya İcma-i ümmet yoluyla yahut da mücerret Kur'an'dan ve hadislerden hareketle onlara teslim olmak zorunluluğunu doğurmuştur.

Kelamcılar daha çok, hasım (düşman) olarak gördükleri tarafın çelişkilerini bulup ortaya çıkarmaya gayret göstermişler ve bu açıdan da onları kınarlarken, hesaba çekerken, hasımlarının esas aldıkları gerekçelerle, onları yenmeye çaba göstermişlerdir. Bu yol, pek de yararlı bir uygulama değildir. Çünkü sadece zaruriyattan olan zorunlu şeyleri esas almanın dışında, bir

başka seçenek aramıyorlardı. İş bu noktaya gelip dayandığında, kelam ilmi de benim için yeterli gelmedi. Derdime bir çare olmadığı gibi hakkında şüpheye düştüğüm konuda da bana şifa olmadı.

Evet, Kelamcıların sayısı arttıkça bu konuya dalanların sayıları çoğaldıkça süre uzadıkça uzamaya başladı. Çünkü kelamcılar, sünneti savunacakları yerde, bunu bırakıp bunun yerine eşyanın hakikatini araştırmaya koyuldular. İşi o denli ileri götürdüler ki cevheri/özü, mayayı ve arazı, özle ilgisi olmayan şeyleri, bunlara ait hükümleri görüşüp konuşmaya, bunlara kafa yormaya kalkıştılar. Oysaki onların seçtikleri bu ilmin amacı bu değildi. Onların kelamı; bu alanda asıl amaçlanan hedeften saptı, hedefini şaşırdı, varmak istediği yere ulaşamadı. Böylesi bir gayret, halk arasında meydana gelen anlaşmazlıklar sebebiyle ortaya çıkan karanlıkları da silmeye yetmedi. Gerçi bu ilim benim dışımdakiler için bir yarar sağlamayacağı manasına gelmez. Başkalarının bundan yararlanabilme ihtimalini uzak bir ihtimal olarak görmüyorum.

Aksine ben, bunun bazıları için gerçekleşmiş olabileceğinden de hiçbir zaman kuşku duymuyorum. Fakat bu, öyle bir yararlanma ve bilgilenmedir ki, hiçbir zaman öncül bilgilerden hareketle kazanılan değil, taklitle karışık bir bilgi olmuştur.

Şu anda asıl amaç, benim kendi durumumdur. Yoksa ben, kelam ilmiyle yetinip onda derdinin şifasını bulmuş olanlara bir şey diyecek değilim. Öte taraftan

şifa veren ilaçlar da, hastalıklara göre değişiklik gösterir. Nice ilaçlar var ki, ondan bir hasta yararlanmış olabilir ve fakat bir diğeri ise aynı ilaçtan rahatsızlanmış olabilir.

2- Felsefe

Felsefenin Kapsam Alanı

a- Bunun kötü ve iyi yanları.

b- Söyleyenini küfre götüren ve götürmeyen yönleri.

c- Bid'at sayılan ve sayılmayan yanları.

ç- Filozofların Hak ehli olan kelamcılardan aşırdıkları şeylerin ortaya konması.

d- Kendi batıllarına revaç kazandırmak adına, kendi görüşleriyle Hak Ehli Kelamcıların görüşlerini karıştırmak suretiyle kabul ettirme çabaları.

e-İnsanların bunu kabul etmemeleri ve batılı hakka karıştırmak suretiyle sunulmasından dolayı insanlarda doğan nefretin meydana gelmesi meselesi.

f- Filozofların ifadeleri içerisinde yer alan yanlış ve batıl sözlerin halis olan hak sözden ayırt edilebilmesinin nasıl olabileceği…

Kelam ilmi üzerindeki çalışmamı bitirdikten sonra bu defa Felsefe ilmi üzerinde çalışmaya başladım. Bu arada bir konuda kesin bir şey öğrendim. O da, bir kimse, herhangi bir ilim dalında ve felsefe alanında derinlemesine bir araştırma yapmadıkça, o alanda ehil bir

kimse unvanına sahip olmadıkça, dahası o bilim dalında uzman kişiler düzeyine gelmedikçe, buna da artı olarak farklı bilrgileri de eklemedikçe, hatta o ilim alanında uzman olanların bile sahip olamadıkları konularda bilgi sahibi olup onları da geride bırakmadıkça, herhangi bir ilim dalının bozuk, yanlış ve işe yaramaz olduğunu bilemez. Ancak bu seviyede bir ilmi payeye erişenler hakkıyla bunu başarabilirler. Ancak İslam âlimleri içerisinde gayretini ve çabasını bu yöne yönelten herhangi bir İslam âlimini de göremedim.

Kelam ile ilgili eserlerde de kelamcıların konuya ilişkin bir söylemlerinin olduğu da olmamıştır. Sadece red anlamında, onların söyledikleriyle birazcık ilgilenmişler. Fakat bunun için de kurdukları cümleler ve anlatımları birer gizemli bulmaca türünden olan ve oldukça dağınık halde bulunan bilgi kırıntılarından başkası değildir. Zaten ilk bakışta da ifadeler arasında çelişkiler ve bozukluklar hemen göze çarpmaktadır. Dolayısıyla ilimlerin derinliklerine vakıf olan ilim adamları bir tarafa, sıradan kimselerin bile bunlara inanacaklarını zannetmiyorum.

Böylece anladım ki, bunların uygulamalarını, metotlarını anlamadıkça, bu işin iç yüzünü öğrenmedikçe, hemen en başta bunların görüş ve düşüncelerini, ilimlerini reddetmeye kalkışmak, karanlığa taş atmaya benzer. Bu amaçla yeniden paçaları sıvadım, bu alanda herhangi bir ilim sahibinden yardım almaksızın sadece bu konuda yazılmış olan eserleri okuyup incelemeye

koyuldum. Bu ilim üzerinde çalışmamı sürdürürken, Şeriat ilimleri alanındaki tasnif ve öğretim hizmetimden aksatma yapmaksızın arta kalan zamanlarımı bu işte değerlendim. Ben, boş zamanlarımı bu işle geçirdiğim dönemde Bağdat'ta 300 kadar öğrencime ders verme görevimi de hep devam ettirdim.

Nihayet iki yılın sonunda tamamen kendi çabalarımla, boş zamanlarımı bu alanda değerlendirmek suretiyle yaptığım çalışmalarım neticesinde bu ilmin esaslarını çözmeyi başardım. Bu defa işin esasını anlayıp öğrenince, yaklaşık bir yıl kadar da bunun üzerinde tefekküre, düşünmeye başladım. Edindiğim bilgiler konusunda, bu bilgileri tekrar ediyor, yeniden gözden geçiriyor, bunun doğru ve yanlış taraflarının neler olabileceği konularında fikir yürütüyordum. Bu çalışma ve çabamı, bu ilimin hile ve tuzaklarını, meseleleri nasıl ters yüz ederek ve çarpıtarak aktarmaya çalıştıkları gerçeğini gördüm. Filozofların nerede yanılgıya düştüklerini, nerede isabetli olabildiklerini ve nerelerde çarpıtmaya kalkıştıklarını kendimce öğrenip tespitte bulundum.

Artık bunların ve ilimlerinin nelerden ibaret bulunduğuna ilişkin hikâyeleri ve gerçekleri şimdi benden dinle! Ben, bunların birkaç sınıfa ayrılabileceklerini tespit ettim. İlimlerinin de kaç kısma ayrıldığını ortaya koydum. Filozoflar kendi aralarında bir çok sınıflara ayrılmış olsalar bile, onların en belirgin ortak özelliikleri, taşıdıkları küfür ve dinsizliktir. Gerçi ilk

dönem filozofları ile sonradan gelenler arasında olsun, öncüleri ile artçıları arasında olsun, aralarında farklılıklar olmakla birlikte, en belirgin vasıfları, küfür ve ilhadlarıdır. Bu açıdan aralarında Hakka olan yakınlık ve uzaklık dereceleri de bu bağlamda görülebilir.

Filozofların İnkârcılığı ve Hepsinin de Küfürle Damgalanmış Olmaları

Bilesin ki, filozoflar kendi aralarında birçok fırkalara ayrılmaları, birçok ekol ile tanınmaları yanında, bilinmesi gereken şey, tüm bu fırkaların ve ekollerin ***Dehriler, Tabiatçılar/***Fizik âlemini, görünen âlemi ölçü olarak alanlar ve ***İlahiyatçılar*** ki fizik ötesi âlemle ilgilenenler olmak üzere üç kısma ayrılırlar.

1- Dehriler: Bunlar ilk kısımda yer alan Filozof kesimidirler. Ki bunlar ilk dönemde yetişen her şeyi yaratıp düzene koyan, her şeye kadir olan ve her şeyi bilen Allah'ı inkâr eden kesimdirler. Bunların iddialarına göre zaten şu âlem kendi kendine var olmuştur. Bu âlemin bir sanatkârı, bir yaratanı da yoktur. Onlara göre canılar nutfe denen bir spermden, sperm de doğal olarak canlılardan hep var olmaya devam etmiştir. Bu, bundan böyle de aynı şekilde sürüp gidecektir. İşte bu görüşü savunanlar zındıklardır.

2- ***Tabiatçılar/Fizikçiler***: Bunlar alan olarak kendilerine daha çok şu fizik âlemini seçmişler. Canlılar ve bitkiler üzerinde çalışmalarını hep sürdürürler. En fazla canlıların organları üzerinde çalışmalar yaparlar. Bunlar

üzerinde yüce Allah'ın sanatının şaşkınlık uyandıracak harikaları ve kendilerini itirafa mecbur bırakacak hikmetleri görerek, bunun ancak her şeye kadir olan ve her şeyi bir hikmet gereği var eden bir zat yaratabilir yargısına varıp itirafta bulunmak zorunda kalmışlardır. Hem de bu yaratıcı, var ettiği her şeyin gayelerini ve maksatlarını biliyor, hepsine de muttali bulunuyor.

Doğrusu canlıların organları üzerinde çalışmalar yürüten ve onların organlarının sağladığı yararlar üzerinde fikir yürüten biri, kesin olarak edinmiş olduğu bilgiler ve varmış olduğu sonuçlar itibariyle, şu canlıların bünyelerini var eden, özellikle insan denen varlığının bünyesini yaratan zat, bunların kemal derecede nasıl çalıştığını zorunlu olarak görüp gerçeği teslim etmek zorunda olduğunu kabul ediyor.

Ancak bu kesimde yer alanlar, daha çok tabiat ve canlılar üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırdıklarından dolayı, mizacın bunlar üzerinde çok büyük bir etkisinin olduğunu ve bu sayede canlıların ayakta kalabildiklerini ileri sürmektedirler. Bunlar, sanıyorlar ki, insandaki akıl denen özellik, aynı zamanda onun mizacına tabidir. İşte bu nedenle mizaç yok olunca, akıl denen unsur da yok olur. Öte taraftan mizaç ortadan kalktığı zaman kişi akledemez. Zira ma'dum olan/olmayan veya yok olan bir şeyin tekrar dönüşü olamaz. Bunların iddiaları bu temele dayanmaktadır. Bu iddianın neticesinde, nefis ölür ve ölünce artık geri dönmez. Böylece bunlar sonuç olarak ahiret hayatı diye bir hayatın varlığını

kabul etmez ve dolayısıyla cennet ile cehennemi, haşrı, yeniden dirilmeyi, kıyamet gününü ve hesabı da inkâr ederler. Böyle bir sonuca varan bu kesimdekiler için itaat, ibadet ve sevap gibi şeylerin bir manası da yoktur. Masiyet sonucu bir cezalandırma da olmayacaktır. Bunlar için her şey serbesttir ve her şey mubahtır. Hayvanlar gibi diledikleri şekilde yaşamayı öngörürler, şehevi isteklerinin peşinden koştururlar.

İşte bunlar da bir öncekiler gibi zındık olanlardır. Çünkü imanda asıl olan şey, Allah'a, ahiret gününe iman edilmesidir. Bunlar, Allah'a ve Allah'ın sıfatlarına iman etmiş olsalar bile ahiret gününü red ve inkâr ediyor, iman etmiyorlar.

3- ***İlahiyatçılar/Teologlar:*** Bunlar daha sonraki dönemlerde gelmiş olan filozoflardır. Örneğin Eflatun'un hocası olan Sokrat ve Aristo'nun hocası olan Eflatun gibi filozoflar bunlardandır. Aristo, bunun mantığını geliştiren kişidir. Bu alandaki ilimleri düzenlemiştir. Bu alanda daha önce yazılmamış olan fikir ve düşünceleri kaleme alıp sistemleştirendir. Bu alanda henüz olgunlaşmamış meyve misali olan ilimleri olgunlaştırmaya çalışmıştır. Bunlar tüm çabalarını ve çalışmalarını daha önce sözkonusu edilen Dehrilerle Tabiatçılar/Fizikçiler üzerinde yoğunlaştırmışlar ve bunlara reddiyeler yazmışlar, cevaplar vermişlerdir. Öylesine tenkitler yöneltmişler ki, hiçbir rezilliklerini bırakmadan neleri var ve neleri yoksa hepsini ortaya dökmüşler, bu konuda başkalarına söyleyecek söz bırakmamışlardır. Onların birbirlerine düşüp

vuruşmaları sayesinde "**Allah'ın yardım ve zaferi, böylece savaşta müminlere kâfi geldi.**" (Ahzab, 25)

Daha sonra Aristo hocaları olan hem Eflatun'a ve hem de Sokrat'a ve onlardan önce geçen ilahiyatçılara (teolog filozoflara), başkalarına söz bırakmayacak tarzda cevaplar vermeye başladı ve onların hiçbiriyle ilgisinin olmadığını, onlardan tamamen ayrıldığını dile getirdi. Ancak onları reddetmekle birlikte, Aristo onların sahip oldukları küfür inancını terk etmedi, onların küfür rezaletleriyle bid'at rezaletlerini sürdürdü. Bu küfür ve bid'ati çıkarıp atmayı başarmadı.

İşte bu nedenle hem onların tekfir edilmesi zorunlu hale geldi, hem de onların izleyici ve takipçileri konumunda olan İbn Sina, Farabi ve benzeri İslam filozoflarını da tekfir etmek vacip hale geldi. Bütün bu anlatılanlarda görüldüğü gibi, İbn Sina ile Farabi kadar, Aristo felsefesine hizmet veren ve İslam dünyasına aktaran bu ikisinden başka ortaya çıkmış bir başka İslam filozofu yoktur. Aristo felsefesi en çok bu iki isim yoluyla İslam dünyasına aktarılmıştır. Oysa bu ikisi dışındakilerin yapmış oldukları aktarımlarda, yanlışlara, kafa karışıklıklarına meydan verilmiştir. Onların eserlerini okuyanlar, bunların aktardıklarını da söylediklerini de anlayamazlar, kavrayamazlar. Doğrusu kavranıp anlaşılamayan bir bilgiye nasıl cevap verilebilir ki? Bizim açımızdan İbn Sina ile Farabi yoluyla aktarılan Aristo felsefesinden uygun göreceğimiz şeyler, üç kısımda toplanırlar. Şöyle ki:

1- Tekfir edilmeyi gerektiren kısımlarlar.

2- Savunucularının Bid'at ehli olmasını gerektiren kısımlar.

3- Aslında inkârı gerektirmeyen kısımlar.

FELSEFİ İLİMLERİN KISIMLARI

Bilmelisin ki, bizim amaçladığımız ilimlere nisbetle bu kesimin ilimleri şu altı ana başlıkta toplanır. Matematik; Mantık, Tabii/Fiziki ilimler, İlahiyat/Fizik ötesi âlem, Siyaset ve Ahlak.

1- Matematik

Felsefe biliminin bu alanı, aritmetik, geometri ve heyet ilmi denilen astronomi alanlarıyla ilgilidir. İster olumlu, ister olumsuz yönüyle olsun, felsefenin bu alanı hiçbir dini konu ile ilgilenmez. Aksine daha çok kesin delillerle kanıtlanmış olan hususlarla ilgilenir ki zaten bunu anladıktan ve öğrendikten sonra, bunların inkârı mümkün değildir, kabulü gerekir. Fakat bunun da iki tehlikesi bulunmaktadır.

Birincisi: Bu ilim dalıyla uğraşan, onunla elde edilen açık verilere ve öğrenilen kesin delillere bakarak, bu

defa felsefe ilmine ve bu ilimle ilgilenen filozoflara olan bağlılığı, güveni ve inancı artar. Buradan hareketle buna bağlı olan tüm ilim alanlarının bu derece açık, net ve eldeki delillerinin güvenilir olduğu kanaatini oluşturmasına ve bunu pekiştirmesine neden olur.

Bu anlayışın sonrasında ilim alanlarında dillerde dolaşan ve kulaklara kadar duyum olarak gelen filozofların şeriat esaslarını kabul etmedikleri, dini inançları hafife aldıkları ve inançlara basit bir gözle baktıkları anlayışı çerçevesinde hareket ederek bunların etkileri altında kalanlar da başka değil, sırf onları taklit amacıyla dini gerçekleri inkâr etmeye kalkışırlar ve şöyle derler:

"Eğer dini esaslar gerçek olsaydı, felsefi alanlarda derin bir bilgiye sahip olan filozoflar, dini ve din eksenli gerçekleri inkâr ve red etmezlerdi. Onların böyle bir gerçeğin varlığından haberdar olmamaları da söz konusu olamazdı."

Mademki filozofların sundukları bilgiler gerçeğin kendisidir, onlara güvenle bağlı olanlar da sırf duyuma dayalı olarak onların küfürlerine, inkârlarına ve dini gerçekleri kabul etmediklerine bakarak, sırf duyuma dayalı olarak hareket etmek suretiyle, böylece gerçeğin ve hakkın inkâr edilmesi gerektiğine kendilerince delil ortaya koyma gayretine düşerler. Bundan hareketle dini inkâr ederler. Bu durumda olup da Haktan sapan nice kimselerin hiçbir delile dayanmaksızın, sadece bu türden yüzeysel bir bilgi ile başka değil, yalnızca böyle bir bilgiyle Hakkı, dini gerçekleri red ve inkâr etmişlerdir.

Bu durumda olan birine eğer: "Sadece bir sanat dalında uzman olan bir kimsenin, tüm sanat dallarında uzmandır ve söz sahibidir" demek değildir. Bu nedenle o kimsenin örneğin fıkıh alanında, kelam sahasında ve tıp konularında da uzman olması gerekmez. Akli bilimler alanında herhangi bir bilgiye sahip olmayan bir kimsenin Nahiv gibi Arap Dili ve Edebiyatı dalında da bilgi sahibi değildir, değerlendirmesi yapılamaz. Aksine her bir bilim dalının elbette o alanda yetişmiş uzmanları vardır. Hatta onlar kendi alanları dışındaki ilim dalları konusunda herhangi bir bilgiye sahip olmasalar, ahmakça tavır içinde olsalar da kendi alanlarında belki zirve denen noktayı bile yakalamış olabilirler.

İlk filozofların matematiğe, riyazî ilimlere ilişkin bilgileri kanıtlara dayalı olsa bile ilahiyat veya metafizik alanındaki bilgileri tahminlerin ötesine geçmez. Onu, ancak o alanda deneyim sahibi olanlar ve o konuya dalıp ilgi duyanlar, bunların ilimleriyle uğraşanlar bilirler. İşte işin bu gerçek yüzü onlara anlatılınca, bunlar bu gerçeği kabullenmezler. Hemen karşı atağa geçerler, heva ve hevesleri baskın gelir. Şehevi istekleri, filozofların ortaya koydukları dışında bir gerçeğin varlığını kabullenmeye yanaşmaz. Bunun da nedeni kendilerini herkesten akıllı sanmalarıdır. Zaten böyle yaptıkları için de, filozoflara ve onların ortaya koyduğu -sözüm ona- gerçeklere iyi niyetle bakarlar ve onları kabulde ısrarcı olurlar.

Doğrusu bu, çok büyük bir tehlikedir. Bu yüzden, bu ilim alanında çalışanlara zecri (zorlama ile) olsa da bir şekilde engel olunmalıdır. Gerçi bu ilim alanı, her ne kadar din ilmiyle alakalı değilse de, felsefesi ilimlerin en başta esaslarını ele alması hasebiyle, bunun doğuracağı tehlike ve kötülük ileriye dönük olarak dine sirayet edecektir. Bunun içindir ki bu ilimle uğraşan kimselerden çok azı kendisini tehlikeden kurtarabilmişlerdir. Geneli dinin dışına çıkmışlar, boyunlarından takva inancını çıkarıp atmışlardır.

İkincisi: Bunun doğurduğu bir tehlike de, adam aslında samimi bir Müslüman'dır ama İslam'ı bilmemektedir. Bu durumda olan zavallılar, gerçeği görebilmek için, bunlara nisbetle inkârı öngörülen ve kabul edilmemesi gereken ilim dallarını inkâr etmek suretiyle dine yardım edebileceklerini sanarlar. Bu anlayıştan ve inançtan hareketle felsefeye ilişkin tüm ilim dallarını ve bilgilerini inkâra kalkışırlar. Dahası, bu kesimin güneş ve ay tutulmaları konusundaki bilgilerine bile itibar etmeyip, reddederler. Red gerekçeleri de, "filozofların bilgi olarak ortaya koydukları ne kadar ilim varsa, hepsinin reddi gerekir" düşüncesidir. Çünkü onların ilimleri şeriate aykırıdır.

Eğer birileri çıkıp bunlara kesin kanıtlara dayalı olarak gerçekleri gözlerinin önüne sermiş olsa bile, bunlar, ortaya koyan kesin delillere karşı çıkmazlar, bu konuda herhangi bir şüpheleri de yoktur. Ancak o, İslam Dininin cehalet temeli üzerine bina edildiğini, kesin

delillerle ortaya konan gerçeklerin inkâr edilmesi lazım geldiğini bilir, buna iman etmiştir. Bu gerekçeye dayanarak ve İslam konusunda hiçbir bilgiye sahip olmaksızın, hiçbir araştırma yapmaksızın körü körüne felsefeye ve filozoflara karşı olan sevgisi artar, İslam'a karşı olan buğz ve nefreti de o oranda fazlalaşır.

Bunlar, İslam'a karşı nasıl bir cinayet işlediklerinin farkında olmaksızın İslam'ın söz konusu ilimleri inkâr ve red konusunda en büyük rol oynağını sanırlar. Oysaki şeriat açısından bu ilimlere ilişkin olumlu veya olumsuz herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Kaldı ki, felsefi ilimlerin dini karşılarına aldıkları gibi bir durum da söz konusu değildir.

Resulullah (s.a.v.) şöyle buyuruyor: "Şüphesiz güneş ve ay, Allah'ın ayetlerinden iki ayettir. Herhangi bir kimsenin ölümü veya yaşaması/dünyaya gelmesi ile bir bağlantıları yoktur. Böyle bir durumla karşılaştığınızda, hemen Allah'a sığının ve namaz kılın."[1]

Bu rivayette hesabın inkâr edildiğine, güneş ile ayın hareketleri ile ilgili olarak bir red olayının yer aldığına yer yoktur. Bu ikisinin de yüce Allah'ın kendileri için çizmiş olduğu yörüngede hareketlerini sürdürmekte, kimi zaman (görüntüde) birleşmeleri ve kimi zaman da ayrılmaları, belirlenen zaman içerisinde gerçekleşmiş olmaktadır.

---

[1] Bu hadis değişik lafızlarla rivayet edilmiştir. Hadis, Buhari, Nesai, İbn Mace, Ahmed b. Hanbel, İmam Malik tarafından rivayet edilmiştir.

Ancak Resulullah (s.a.v.)'e, isnaden ileri sürülen ve: "Yüce Allah, herhangi bir şeye tecelli ettiğinde, o şey Allah'a boyun eğer" ifadesine gelince; bu ifade herhangi sahih bir hadis kaynağında yer almamaktadır.

İşte matematikle ilgili ilim dallarının doğurduğu tehlike de işin bu noktasıdır, bunlara dikkat olunmalıdır.

2- Mantık ile İlgili İlimler

Mantık ile ilgili ilimlerin direk olarak olumlu veya olumsuz manada din ile ilgisi yoktur. Ancak birtakım kurgu önermeleri yoluyla, nasıl bir kıyas yapılabileceğini, nasıl oluşması gerektiğini ve bunun doğru ve uygun şarlara bağlı olarak sınırının ne olması gerektiğini ve ne şekilde düzenlenebileceğini gösterir, bunun yollarını öğretir.

Bilim, bir şey hakkında olumlu veya olumsuz bir yargıya varmadan önce, mahiyetin algılanması suretiyle ***ya tasavvur/düşünce*** sistemine bağlı olarak kazanılır. Bunun da öğrenme yolu, tanımının yapılmasıdır. ***Yahut da tasdike***, doğrulanmaya bağlıdır. Çünkü tasdik, beraberinde bir yargı bulunan düşünce sistemidir. Bu ise bir şeyin bir başka şeye ya olumsuz veya olumlu olarak isnad edilmesi, dayandırılmasıdır. Bunun da öğrenme yolu, konu ile alakalı kanıtı bilmeğe dayanır. Burada aslında inkârı gerektiren bir durum söz konusu değildir. Aksine bunda olması gereken şey, kelamcılarla teorisyenlerin başvurdukları yöntem türünden olan bir

yöntemin kullanılmasıdır, delillerin değerlendirilmesidir. Bunlar birbirlerinden sadece kullandıkları tabirler ve terimler noktasından ayrı düşerler. Yalnız mantıkçıların yöntemi diğerlerine göre daha bir detaya inme, tanımlarda daha çok teferruata ve detaylara inme ve birtakım alt birimler oluşturmalarına dayanmaktadır.

Örneğin mantıkçıların şu önermelerine bakmamız yeterli olur. Mantıkçılara göre eğer bir şeyde "A" ile "B" maddelerinin aynı olduğu kanıtlanıp ortaya konulursa, bu takdirde bu demektir ki, kimi "B" maddeleri var ki, onlar da aynen "A" maddesi gibi olmak durumundadır. Bunu şu şekildeki bir önerme ile de tanımlayabiliriz. "Her insan hayvandır/canlıdır. O halde buna göre bazı canlılar/hayvanlar da insandır."

Mantıkçılar bu önermeye "Olumlu olan tüme varım, aslında kendisi gibi olumlu olan tikel varımı doğurur" derler. Kısaca bu türden bir önerme yolu denenmek suretiyle insan, din açısından önemli olan hususlarla ilgili bir meseleyi red yoluyla inkâr etme kolaylığını elde etmiş olur. İzlediği önerme yoluyla dinde bir şeyi inkârı halinde, mantıkçılar açısından sadece inkârcının aklı bağlamında bu, kötü bir itikada sahip olmayı doğurur.

Bundan hareketle mantıkçılar, birilerinin din açısından inancının böylesi bir inkâra dayalı olduğunu gördüğünde, bu defa elde edilen sonuç noktasından sözkonusu mantık bilimine karşı bir haksızlık yapıldığı kanaatine varırılar. Neticede dini gerçekleri inkâra

kalkışırlar. Kaldı ki mantık ilmiyle uğraşanlar, bu ilmin kanıtları için birtakım koşullar ileri sürerler. İşte o koşullar sayesinde kişinin hiçbir şekilde kuşkuya yer bırakmayacak derecede kesin ve yakin bilgiyi elde edebileceğini savunurlar. Yalnız işin sonunda dini maksatlara ulaştıkları zaman da, bu defa ortaya koydukları koşullar bağlamında elde ettikleri gerçeklere vefa ile yaklaşmazlar. Aksine gerçekleri görmüş olmalarına rağmen, o gerçekleri göz ardı ederler, meseleyi hafiften almaya, basitleştirmeye gayret ederler.

Mantıkçılar çoğu zaman bu bakış açıları sebebiyle mantık açısından ortaya konan şeyleri güzel bulma gayretine düşerler ve mantığın önermeleri çerçevesinde elde edilen sonuçları da açık ve net gerçekler olduğunu görerek kendilerince, filozofların küfür içeren sözlerini de mantıki önermeler bağlamında gerçek gibi sanırlar. Bu nedenle araştırma ve incelemelerinde, ilahi ilimler alanında tam bir gerçeği yakalamadan, işin esasına inmeden, onları inkâr etmeye ve reddetmeye can atarlar, bu konuda oldukça aceleci davranırlar. Dini gerçekleri kabule yanaşmazlar, inkâr ederler. İşte mantık ilminin doğurduğu en büyük tehlike de budur.

3- Tabii/Fiziki İlimler

Bu ilim dalı, genel olarak semavi cisimlerle, gökcisimleriyle, yıldızlar ve gezegenlerle ve bunların altında kalan yer cisimleriyle, örneğin su, hava, toprak ve ateşi gibi şeylerle uğraşır. Uğraşı alanı budur. Bunlar dışında

ayrıca birtakım bileşimlerden meydana gelmiş olan cisimlerle, örneğin canlılar, bitkiler, madenler gibi konularla ilgilenir. Aynı zamanda bunların nasıl bir evrim geçirdiklerini, nasıl bir değişime uğradıklarını, nasıl birleşip bir oluşum meydana getirdiklerini inceler.

Bu durum, tıpkı bir tıp doktorunun insan bedenini, onun en can alıcı organlarını, hayati uzuvlarını, zaman içerisinde nasıl bir değişime uğradıklarını inceleme ve araştırma konusuna benzer bir durumdur.

Esasen tıp ilmini inkâr etmek, kabul etmemek, dini inkâr etme şartlarından biri değildir. Dolayısıyla şu fizik ilmini inkâr durumu da aynen böyledir. Ancak, sadece birtakım konularda bu ilimlerin bazı yönleri din açısından önemli olabilir. Zaten biz o konuyu da "***Tehafutu'l-Felasife***" adlı eserimizde zikrettik. Gerçi konu üzerinde gereği gibi düşünüldüğünde, bizim adı geçen eserimiz içerisinde ilgisi olmayacağından bahsettiğimiz hususların da aynı şekilde orada yer alanların kapsamı içerisinde olduğu da görülecektir.

İşin esası şudur: Unutulmamalıdır ki, tabiat ve tabiat olayları dediğimiz şeyler de aslında yüce Allah'ın emri ve hükmü altındadırlar. Hiçbirisi kendi adına bağımsız olarak hareket ediyor değildir. Aksine bakıyorsunuz ki, işin bir noktasında onların yaratanı tarafından kullanıldıkları görülüyor. Güneş, ay, yıldızlar ve tüm tabiat Allah'ın emrine amâdedirler. Bunların hiçbirisinin kendi başlarına ilahi emrin dışında faaliyet gösterdikleri veya hareket ettikleri görülemez. Hepsi de sadece Allah'ın hükmü altında hareket ediyorlar.

4- İlahiyat/Metafizik

Metafizik denilen, fizik ötesi diye de söz edilen teoloji ile alakalı olan ilim dallarına gelince, felsefeye gönül vermiş olan filozofların en çok yanıldıkları yer de işte bu alandır. Çünkü filozoflar, kendilerinin ortaya koydukları ve geliştirdikleri mantık kuralları ve şartları dikkate alındığında, bu insanların bu ölçülere bağlı kalmadıkları görülecektir. Zaten bundan ötürü de kendi aralarında hiçbir zaman bir ittifak sağlayamamışlardır. Farabi ile İbn Sina'nın aktarımlarına göre, İslami düşünceye görüşleri en yakın olan ekol, Aristo'nun kurmuş olduğu ekoldür. Ancak bunların esasen yanılgıya düştükleri noktalar, yirmi temel noktada toplanır. Bu ***yirmi*** temel noktanın ***üçünde*** bunların tekfir edilmesi gerekir. Kalan ***onyedi*** temel görüşlerinde de, bunların bid'at ehlinden oldukları görülür. İşte onların bu 20 meseledeki görüşlerini geçersiz kılmak adına biz, "***Tehafutu'l-Felasife***" adını verdiğimiz eserimizi tasnif ettik.

Şimdi tekfiri gereken üç meseleyi ele alalım. Onlar 20 meselenin üç tanesinde tüm Müslümanlara muhalefet etmişlerdir. Şimdi küfrü gerektiren bu üç meseleyi ele alalım.

a- Cesetler haşr olunmayacaklardır. Azap ile cezalandırılacak veya sevap ile ödüllendirilecek olanlar, soyut olarak sadece ruhlardır. Kısaca sevap verilmesi de, cezalandırma olayı da cismani değil, ruhanidirler. (Aslında bu görüş birçok Hıristiyanlarında görüşüdür.)

Ruhani olarak haşr olunmanın varlığı konusunda doğru söylemişlerdir ama, Ruhani haşr olunmanın yanında bir cismani olarak da cezalandırılma vardır. Fakat bunlar, cismani olanı inkâr ile bunu yalanlıyorlar. Söyleyip dile getirdikleri şeyle şeriatı da reddetmiş, onu da inkâr etmiş olmaktadırlar.

b- Küfür olan ikinci sözleri de şudur: "Şüphesiz Allah, cüzleri değil, ama külliyatı tümünü birden bilir. Cüz denilen parçaları bilmez." İşte bu da çok açık ve net olarak küfürdür. Oysa gerçek olan şu ayette söylenendir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *"Göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey O'ndan gizli kalmaz."* (Sebe, 3)

c- Bunlar aynı zamanda alemin kadim ve ezeli olduğunu ileri sürerler ve bunu savunurlar. Oysaki hiçbir Müslüman, burada söz konusu edilen bu meselelerle ilgili olarak böylesi bir görüşü savunmuş ve benimsemiş değildir.

Öte taraftan bu filozoflar ayrıca ilahi sıfatları da kabul etmezler. Bunların "Allah bizzat âlimdir" sözleri, zatı üzerinde zait sıfatlar veya bu manada değerlendirilen sıfatlar olarak bilinmemelidir. Filozofların bu konudaki görüşleri daha çok Mutezili görüşlere yakındır. Gerçi bu gibi konularda ve hususlarda mutezileyi tekfir gerekmez. Biz zaten o konuyu da "Faysalu't-Tefrika Beyne'l-İslam'i ve'z-Zenadika" adlı eserimizde anlatmış ve bu konuda kendi fikir ve düşüncelerine uymuyor diye hemen Mutezileyi tekfir etmede aceleci davrananların görüşlerinin bozuk ve yanlışlığını da zikretmiştik.

5- Siyaset

Filozofların bu konudaki tüm savunmaları ve fikirleri varıp maslahat konusunda dünya ile alakalı ve devlet yönetimiyle ilgilidir. Filozoflar burada hep kamu yararını, maslahatı öne çıkarırlar. Onlar bu görüşlerini de yüce Allah tarafından peygamberlerine indirilen kitaplar ile o peygamberlerin seleflerinden intikal eden hikmetli sözlere dayandırırlar.

6- Ahlak

Bu kesimin ahlak alanında tüm söyledikleri ve savundukları şey, hep kişisel vasıflara ve ahlaka dayanır. Onlar bütün bunları tasnif etmeye, nevilere bölmeye çalışırlar. Nasıl tedavi edilmeleri gereği üzerinde dururlar ve bunlara karşı nasıl bir mücadele verilmesi noktası üzerinde yoğunlaşırlar. Esasen onlar, bu hususları sofilerin sözlerine dayandırmaktadırlar.

Çünkü sofiler, kendilerini hem Allah'a adamışlar ve hem de bu konuda sebat etmiş olan bir kesimdirler. Bunların Allah'ı çokça zikretmelerinin bir sonucu olarak kendi heva ve heveslerine yenilmemişler, kendilerini Allah'a götüren yolda, dünya lezzetlerinden geri durmuşlardır. Onların bu uğurdaki çabaları, gayret ve mücahedeleri, nefis terbiyesi ve eğitimi noktasında nasıl bir yol izlemeleri gereğini keşfetmişlerdir. Bu nedenle ahlaksal kötülüklerden, ayıp ve kusurlardan, hangi fiil ve davranışların insanı tehlikeye düşüreceğinden çok açık ve net olarak söz etmişlerdir.

İşte filozoflar bunların sözlerini almışlar ve bu sözleri kendi ifadeleriyle harmanlayarak, işe biraz da cazibe ve çekicilik katarak süslemek suretiyle kendi batıl düşüncelerine revaç kazandırmak adına bu yolu seçmişlerdir. Zaten ister bu filozofların yaşadıkları çağlarda olsun, ister herhangi bir çağda olsun, her zaman ve her dönemde böylesine kendilerini Allah'a adamış kimseleri bulmak mümkündür. Her şeyden münezzeh olan yüce Allah, hiçbir dönem, âlemi onlarsız bırakmamıştır. Onlar yeryüzünün temel kazıkları ve direkleridirler. Bunlar sayesinde Allah Teâlâ, rahmetini yeryüzüne indirir. Bir hadiste de Resulullah (s.a.v.): "Onlar sayesinde yağmura hak kazanırlar, onlar sayesinde rızıklandırılırlar. Nitekim Ashab'ı Kehf de bunlardandır"[2] buyurmuştur.

Kur'an-ı Kerim'in açık beyanına göre bu tür kimseler eskiden de vardı. Filozofların bir yönden peygamberlere ait olan sözleri, diğer taraftan da sofilerin ifadelerini kendi sözleriyle birleştirip kitaplarını harmanlayıp sunmaları, iki tehlike doğurmuştur. Bunlardan biri, bunu kabul edenler açısından ortaya çıkan tehlikedir. Diğeri de rededenler bakımından ortaya çıkmış olan tehlikedir.

Birincisi: **Rededenler açısından ortaya çıkan en büyük tehlike şudur**: İradeleri zayıf olan birtakım kimseler, bu türden ifadelerin ve sözlerin filozofların kitaplarında

[2] Heysemi, Mecmauzzevaid, Taberani, el-Kebir, İbn Hibban, Tarih, Ahmed b. Hanbl, Müsned.

yer almış olması, bu ifadeleri kendi batıl görüşleriyle harmanlayıp sunmaları onları yanıltmıştır. Oysa olması gereken bunları bırakmak ve hiç ağza almamaktır. Dahası, orada zikredilenlerin tümünü inkâr ve reddetmeleri de gerekmez. Kaldı ki zaten bu zayıf akıllılar, bu türden yaldızlı ifadeleri ilk kez bunlardan duymuş oluyorlar. Bunu duyunca, o zayıf akıllarına hemen: "Bunlar batıl olan şeylerdir" düşüncesi egemen olur. Çünkü bu sözün sahibi zaten batıl üzeredir.

Bu durum, aynen bir Hıristiyan'ın ağzından: *"Allah'tan başka ilah yoktur ve İsa da Allah'ın Resulüdür"* tarzındaki sözüne benzer bir durumdur. Bunu duyan biri, hemen: "Bu söz, bir Hıristiyan'ın ağzından çıkmaktadır" der ve onu reddeder. O, adam sırf böyle dediği için mi Müslüman olmuyor yoksa Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğini kabul etmediği için mi Müslüman değildir, ifadesi üzerinde durmaz. Eğer o adamın kâfirliği sırf inkârı sebebiyle ise, bu takdirde, o adamın küfrüne sebep olan diğer hususlarda ona karşı çıkmak gerekmez. Çünkü adam zaten kendi adına haklılığını ileri sürmektedir. Eğer bu, ona göre hak ise, bu durumda yine ona karşı çıkmanın bir manası yoktur. Zaten adam buna inanıyor ve kararını da vermiştir. Bu türden olan yargılamalar genelde aklı kıt olanların özelliğidir. Bunlar Hakkı, söyleyen kişiye göre değerlendirirler, gerçeğe göre değil. Yani Hakka bağlı kalarak gerçeği kabullenmeyi değil, adamlara bakarak hakkı kabullenmeyi yeğlerler. Kendi adamı neye hak demişse, ona göre hak o'dur.

Akıllı olan kişi, müminlerin Emiri Eli b. Ebi Talib (r.a.)'ın sözüne uyar. O diyor ki: "Adamlarına bakarak hakkı öğrenmeye kalkışma! Aksine sen hakkı öğren ki, o zaman hak ehli kimlerdir, öğrenesin."

Akıl sahibi olan kişi, hakkı bilir. Sonra da söylenen sözün kendisine bakar. Eğer söz daha önceden de hak olan bir söz idiyse, o sözün söyleyeni ister batıl üzere olsun, ister hak üzere olsun, fark etmez, o sözü alır. Aksine çoğu zaman hak olan sözler, sapıkların sözlerinden çıkarılır. Çünkü akıllı kimse, altın madeninin toprak olduğunu bilir. Kuyumcunun eğer kendine güveni varsa ve iyi bir öngörüye sahip ise, elini kalpazanın cebine sokarak oradan sahte paralar arasından som altını çıkarıp almasının bir sakıncası yoktur. Kuyumcunun bu davranışı, söz konusu kalpazanın elinden, işin ehli olmayan, sarı madenle altını birbirinden ayırt edemeyen saf köylüyü böylece korumuş ve kollamış olur. Burada suç işini gereğince bilen sarrafa ait değildir. Nitekim yüzme bilmeyen biri, deniz sahilinden uzak tutulur, ona mani olunur. Oysaki dalgıç olan biri için bir engel yoktur. Sabi durumunda olan bir çocuk veya bebek yılanın yakınına sokulmaktan uzak tutulur. Konunun uzmanı olan ve tedavi yöntemini bilen efsuncuya engel yoktur.

Andolsun ki halkın birçoğu, konu hakkında hassas kimseler olsa bile, olgun bir akla, hak ile batılı birbirinden ayırt etmeye ehil olsalar da, hidayet ile dalaleti birbirinden ayırt etme gücüne sahip bulunsalar bile, yine

bu kapıyı kapatmak adına, mümkün olduğunca onları bu dalalet ehlinin kitaplarını okumaktan uzak tutmak gerekir. Bunun sebebi, bunlar kendilerini birincil olan tehlikeden kurtarmış olsalar bile ikinci tuzağa düşmekten kurtulamazlar. Zaten biz de onu ele alacağız.

Dini ilimler alanında sağlıklı ve temel bir bilgiye sahip olmayan birtakım kimseler, bizim dini konularda eserlerimize serpiştirdiğimiz bilgiler konusunda itiraza kalkıştılar. Bunlar öngörü sahibi olmadıklarından, basiretleri kapalı olduğundan, bizim sunduğumuz bilgileri, ilk dönem felsefecilerinin sözleridir, diyerek karşı çıktılar. Oysa bizim eserlerimizde bahis mevzu ettiğimiz kimi şeyler doğaçlama türünden olan sözlerdir. Kaldı ki iki atın aynı noktaya basmaması hiç olmayacak şey değildir? Yazdıklarımızın bir kısmı zaten şer'i kaynaklarda yer almaktadır. Çoğu da lafız olarak olmasa bile mana olarak sofilerin kitaplarında yer almaktadır.

Varsayalım ki senin de ileri sürdüğün gibi bu tür bilgiler, ilk dönem felsefecilerinin kitaplarında yer almaktadır. Bu sözün kendisi bile, zaten kendi içinde makul bir ifade olduğunu göstermektedir. Bir de delil ve kanıtlarla da desteklenmektedir. Öte taraftan bunlar Kitap ve Sünnete de aykırı düşmemektedir. Durum böyle olduğuna göre bunlar ne diye terk edilsin ki? Eğer biz böylece gerçek olan bir şeyi, felsefecilerin kaynaklarında yer alıyor diye terk etme kapısını açacak olursak, bizden çok önce batıl yolda olan birinin bu hakkı düşünmüş olması sebebiyle terk eder, almayacak olursak,

bu durumda hak olan birçok şeyleri terk etmemiz gerekir. Dahası buna bakarak Kur'an'ın da bazı ayetlerine yer vermememiz lazım gelir. Yine Resulullah'ın haberlerini ve selefin hikmet içeren sözlerini de bırakmamız icap eder. Bilge kişilerle sofilerin de sözlerine yer vermememiz gerekir.

Oysa "İhvanu's-Safa" eserinin müellifi, bu eserinde yukarıda sözünü ettiğimiz tüm kaynaklardan deliller getirmiş ve şahitler göstermiştir. Bunlar bu gibi yollardan ahmakları kendi batıllarına kazandırması için, kitaplarına bu gerçekleri aldılar bahanesiyle tüm o hakikatleri terk mi edelim? Onların eserlerinde, İhvanu's-Safa gibi kitaplarda yer almıştır, diye sırt mı çevirelim? Oysa hiç bilmeyenlere göre bilgi düzeyi düşük olanlar, daha bir üst derecededirler. Hacamatçının/kan alan kimsenin yerinde bal bulan biri, bal, kan alanın yerinde bulundu diyerek ondan yararlanmayı terk etmez. Çünkü hacamatçının kan alma işlemini uyguladığı yerde, kanı alması, bala bir zarar getirmeyeceği kesindir. Oysaki insan doğasının bundan iğrenmesi, sıradan bir cahilin davranışından öteye geçmez. Adamın burada tek itirazı, orada pis kanın alınıyor olmasıdır, başka değil. Ama konu hakkında bilgisi olmayan o ahmak kişi, sırf o kabın orada olması sebebiyle oranın kirlendiğini zanneder. Oysa ki, alınan o kan, aslında ve özü itibariyle kirli olduğundan ötürü vücuttan alınıp dışarı atılmaktadır.

Bu durumda, yukarıda anılan vasıflar balda olmadığına göre, bu takdirde balın kan alan hacamatçının

kan alma yerinde bulunmuş olması, onun da kan gibi kirli olduğu manasına gelmez ve bala böyle bir nitelik de kazandırmaz. Bu tarz düşünce, sadece batıl olan bir vehimden öteye geçmez. Yalnız çok insanlar, hep bu rahatsızlığı duyarlar. Bir söz, esas itibariyle batıl ve yanlış da olsa, eğer sen, onu halk tarafından kabul gören birine nisbetle söyleyecek olursan o söz halk tarafından hemen kabul görür. Şayet bir söz hak ve gerçek olsa da, eğer onu, halk arasında kötü olarak birine nisbetle söylense, hemen ona karşı çıkarlar ve red ederler. İşte bu özellikte olanlar, hep adamına göre hakkı değerlendirirler, ölçüleri hak değil, kendi adamlarıdır. Böylece bunlar hep dalalet içinde kalırlar. İşte retçilerin karşı karşıya oldukları tehlike budur.

İkincisi: Kabul edenler açısından oluşturduğu tehlike de şudur. Örneğin "İhvanu's-Safa" türünden olan bu ve benzerlerinin, bu ekolün kitaplarına bakanlar, okuyanlar, burada bunların eserlerinde peygamberlere, nebevi hikmetlere, sofilerin sözlerine rastlayacaklardır. Çoğu zaman bunları da güzel bulacaklar ve kabul edeceklerdir. Dahası bu konuda onlar hakkındaki inançları da farklılaşacak ve onları iyi kimseler olarak kabul edeceklerdir. Bunların eserlerinin etkisinde kalarak, böylece onların kendi batılları ile harmanlayıp sundukları yanlışları ve batılları da güzel görmeye başlayacaklardır. Bu, bir bakıma batıla doğru bir yöneliş sağlayacaktır.

İşte bu sakınca sebebiyle, bu kesimin kitaplarında yer alan tuzaklar açısından okunmalarının yasaklanması,

halkın bunları okumaması için engelleme yapılması gerekir. Nasıl ki iyi yüzme bilmeyen biri, yüzmekten menedilirse, halkın bunların kitaplarında var olan tuzaklardan korunması adına, onların okunmalarının önlenmesi icap ederse ve nasıl ki küçük çocukların yılanlara yaklaştırılması engelleniyorsa, burada da aynısı yapılmalıdır. İnsanların kulakları, o kitapların kelimeleriyle tırmalanmamalıdır. Nasıl ki bir efsuncunun, yılanlar ve zehirli yılanlar üzerinde deneyimler yapan bir deneyimcinin, henüz bebek ve küçük durumda olan çocuğunun önünde yılanlarla uğraşmaktan menedilmesi, yılanlara dokunmaması gerekiyorsa, burada da aynı özenle işe koyulmak gerekir. Özellikle eğer, çocuğu da kendisini taklit etmeye kalkışacak bir duruma gelmişse, kesin olarak çocuğun önünde böyle bir işe girişilmemelidir. Bizzat kendisi, çocuğunun yanında ondan uzak durmalı ve asla elini yılana sürmemelidir.

İşte tıpkı bunun gibi kendi alanında uzman olan bir ilim adamı da, aynen uzman bir efsuncu gibi davranmalıdır. Zehir ile panzehiri ayırt edecek durumda olmalıdır. Oradan panzehiri almalı ve zehiri de etkisiz hale getirmelidir. İleride birilerinin panzehire ihtiyaç duyması halinde, bunda cimrilik edemez, etme hakkı yoktur. Kaldı ki uzağı görebilen alanında uzman sarraf da böyledir. O, kalpazanın cebine elini soktuğunda, oradan sahte parayı değil, som altını çıkarıp alır. İşe yaramayan parayı, geçmeyen akçeyi de çöpe atar. Bununla beraber, sarraf elde ettiği o

som altını ihtiyaç sahiplerine vermemek gibi bir lükse de sahip değildir. Âlim olan kişi de aynen öyledir.

Panzehire ihtiyaç duyan biri, neticede ondan tiksiniyor da olsa, onun zehrin kaynağı olan yılandan elde edileceğini bilir. O halde bunu bilmiş olması yetmez, ondan panzehirin nasıl elde olunacağını da ayrıca öğrenmesi gerekir. Bir ihtiyacı olan yoksul kişi, eğer kalpazanın cebinden çıkarılan som altını almaktan, kabul etmekten kaçarsa, ona, bu kaçışının bir cehaletin, bir bilgisizliğin neticesi olduğu uyarısı yapılmalıdır. Çünkü kaçışı, o malı elde etmekten ve ondan yaralanmaktan yoksun kalması sonucunu doğuracaktır. Oysaki adamın talebi de o maldır. Bu durumda öğrenmesi gereken husus şudur. Sahte olan ile gerçek olanın yan yana durmuş olması, hiçbir zaman gerçek olanı sahte olan durumuna düşürmez. Sahte olan şeyi de hiçbir zaman gerçek altın yapmaz. Dolayısıyla Hak ile Batılın yan yana olmaları veya görülmeleri, hakkı batıl yapmayacağı gibi, batılı da hakka dönüştürmez.

İşte felsefenin ve felsefecilerin doğuracağı tehlikeler konusunda yapacağımız uyarılar bunlardan ibarettir.

BÂTINİLİK VE TEHLİKELERİ

Felsefe ile ilgili ilimleri öğrenmemden ve gerekli araştırmaları ve incelemelerimi bitirmemden ve bu ilmi iyice anlayıp hazmetmemden ve bunun tenkit edilecek yönlerini ve yanlışlarını tespitimden sonra, gördüm ki, bu ilim dalı da bana öncekiler gibi bir fayda sağalamayacaktır. Amacıma ermem konusunda benim için yeterli olmayacaktır. Kaldı ki zaten akıl da tek başına her problemi çözebilecek, tüm istek ve arayışlarıma cevap verecek değildir. Önümdeki tüm problemleri çözüp üzerindeki perdeleri de kaldıracak ve aralayacak değildir.

Bu arada "Talimiye" adıyla yeni bir hareket, Bâtınilik hareketi varlık göstermeye başladı. Bunlar, halk arasında kendi düşüncelerini yayarken, gerçeğin ve hakikatin anlaşılabilmesinin ancak Hak olan Masum imam yoluyla öğrenilebileceği fikrini yaymakta idiler. Halk, aralarında onların bu görüşlerini konuşup durmaktaydılar.

Bundan böyle onların neler söyleyip neleri savundukları konusunu araştırmam gereğini düşündüm. Bu nedenle bunlara ait bilgi ve görüşlerinin kendi yazdıkları kitaplarından öğrenileceğinden hareketle onların yazdıkları eserleri okumaya başladım. Bu araştırmamı sürdürürken tam da bu sırada hilafet makamından kesin yazılı bir emir geldi. Bu yazıda, bunların görüş ve düşüncelerinin gerçekten ne olup ne olmadığını araştırmam, gerçeği aydınlatmam isteniyordu. Böyle bir emri içeren yazıyı geri çeviremezdim. İşte bu yazılı emir de benim bu konuda inceleme yapmam için ikinci ve en önemli bir teşvik ve gereçle oldu.

İşte bundan böyle hemen işe koyuldum. Bâtınilere ait kitapları ve yazıları incelemeye başladım. Ancak geçmişte olduğu gibi Bâtınilerin ne yapmak istediklerini zaten biliyordum. Ancak bu araştırmamda yeni Bâtınilik hareketinin oluşturulduğu, eskilerin metotlarından farklı bir yol izlediklerini gördüm. Onların bu yenilikçi hareketlerinin görüşlerini topladım. Hepsini sağlam bir tertip ve düzen içerisine soktum ki, çalışmamda karşılaştırma yapabilmemi sağlasın. Bunları incelememde doğrusu yeterli olabilecek cevapları da vermiş oldum. Hatta Hak Ehlinden/Ehli Sünnetten olan alimlerden birileri bana, onlara ait olan kanıtları ortaya koyduğum için, meseleyi oldukça abartılı olarak görüp karşı çıkmış ve şöyle demişti:

"Senin yaptığın bu çaba ve gayret, aslında onların lehine olan bir çalışmadır. Çünkü Bâtıniler, kendi

görüş ve inanışlarını savunmaktan acizdirler. Senin bir düzen içerisinde sıralayıp ortaya koyduğun bu kuşkularını, eğer sen ortaya koymamış olsaydın, bu yolda bir çaban olmasaydı, onlar kendi davalarını savunabilecek bir yol bulamazlardı."

Doğrusu bu tenkit ve karşı çıkış, bir bakıma haklıydı. Bu, Tıpkı Ahmed b. Hanbel'in, Haris el-Muhasibi'yi tenkidine benziyordu. Haris, Mutezileye reddiye kabilinden bir eser kaleme almıştı. Ahmed b. Hanbel bundan dolayı kendisini tenkit etmişti. Bu tenkit sebebiyle Haris: *"Bid'at ehline cevap vermek farzdır"* demişti. Ahmed b. Hanbel de ona: *"Evet, öyledir. Ancak, sen öncelikle tenkitten önce, onların şüphelerini sergiliyorsun. Daha sonra da onlara ait olan ve tespit ettiğin şüpheli meselelere de cevap vermeye kalkışıyorsun. Bana söyler misin, senin kitabını okuyan biri, öncelikle sıraladığın onlara ait şüpheleri ve buna ait kanıtlarını okuduktan sonra, senin verdiğin cevaba bakmak ve onu okumak gibi bir gereklilik duyar mı? Bundan emin olabilir misin? Adam, onların görüşlerini okuduktan sonra senin cevaplarına hiç bakmaz ve itibar etmezse veya okuduğu halde ne demek istediğini anlayamazsa buna ne diyeceksin?"* der.

Ahmed b. Hambel, bu söylediklerinde haklıdır. Ancak henüz yayılmamış ve şöhret bulmamış olan bir şüphe konusunda doğru ve geçerli olabilir. Eğer bir görüş yaygınlaşmışsa, artık onun için yapılacak bir şey yoktur. Bu durumda olması gereken şey, buna cevap vermenin farz olduğu gerçeğidir. Kaldı ki bir konu eğer yaygınlık

kazanmış ve topluma arasında bir karşılık bulmuşsa, artık o hususları dikkate almadan ve onları aktarmadan cevap vermek zaten mümkün olamaz. Evet, söz konusu edilen görüşler konusunda aşırıya gitmemek, fazlaca zorlanmamak gerekir. Zaten ben de bu konuda aşırıya gitmek için kendimi zorluyor değilim.

Aksine ben, zaman zaman derslerime gelip katılan bir öğrencimin onlara katılarak onların görüşlerini benimsemesi üzerine öğrendim. Bu öğrencim; Bâtınilerin, karşıtları olan Ehli Sünnet tarafından aleyhlerine yazılıp cevap niteliğinde piyasaya sürdükleri kitaplara bakıp güldüklerini dile getirmişti. Zira verdikleri cevaplarla, henüz onların kendilerine ait olan delil ve kanıtları anlayamadıklarını ileri sürüyorlarmış. Aynı zamanda bu öğrencim söz konusu hücceti/kanıtı da onlardan aktarmak suretiyle anlatmıştı.

Bu nedenle ben, kendi açımdan, onların hüccetlerinin temelinin neye dayandığını bilmediğim gibi bir konuma düşeyim istemedim. İşte onların hüccetlerini/delillerini kitabımda sergilemiş olmam bundan dolayıdır. İstedim ki, ben onların kanıtlarını duyup dinlendiğim halde, anlayamamış konumuna düştüğüm sanılmasın. İşte bu amaçla ben, onlara eserimde yer vermiş oldum.

Asıl amacım, onların şüphelerini imkân dâhilinde açıklayıp ortaya koyduktan sonra, bundan böyle çok açık ve net olan kanıtlarla, onların temelsizliğini, kendimce bir hiç olduklarını ortaya koymuş oldum.

Kısaca demek gerekirse, onlar açısından ortaya konulan şeylerin ve savunmalarının hiçbir değere haiz olmadıklarını açıkladım. Eğer cahil dostlarının desteği olmasaydı, zayıflığına, basitliğine rağmen bu derece bir kabul göremezdi. Ancak aşırı derecede var olan taassup, Hakkı savunanların, tartışmalarında Bâtınilerin görüşlerine fazlaca yer verip meseleyi uzatmaları, onların her konuştukları konuda onlarla tartışmaya girmeleri gibi bir sonuç doğurmuştur. Doğal olarak onların davaları yüzünden onlarla mücadele eder olmuşlardır. Oysa bu konuda işi bilmek, öğrenmek ve öğretme gereği vardır. Onların neyi savunduklarının da bilinmesi icap eder. Çünkü onların iddialarına göre "her öğretmenin/muallimin mutlaka hiç günah işlemeyen masum olan bir muallimden, bir öğretmenden ilim edinmeleri gerekir." İşte tüm bu görüşler ve iddiaların hepsi tartışma konusu olmuştur.

Bâtınilerin bu konudaki delilleri, mutlaka bir öğrenciye ve bir de öğreticiye gerek vardır, görüşüdür. Ki bu görüş de, bu mezhep mensuplarınca baskın gelince, bunlara karşı çıkanların ve onları reddedenlerin görüşleri, bunların görüşü yanında gölgede kalmış oldu. Bazıları bunu görerek, görüntüye aldandılar. Bu aldanmanın doğal sonucu olarak da batıni görüşlerin güçlü olduğu, karşıtlarının ise kanıtlarının zayıf olduğu düşüncesine kapıldılar.

Oysa bu zavallılar, bir şeyin farkında değillerdi. Hakkın yanında yer alıp, Bâtınilere karşı durmaya çalışanların

bilgice yetersiz oldukları ve izledikleri yolun nasıl bir yol olduğunu bilemelerinden kaynaklanıyordu. Aksine, gerçeği öğrenmek için mutlaka bir öğretmene gerek duyulduğunun bir vakıa olduğudur. Evet, ihtiyaç duyulan o muallimin de mutlaka masum olması, günah işlemeyen ve işlememiş olan birinin olması da bir gerçektir. Yalnız bizim masum olan muallimimiz, öğretmenimiz Hz. Muhammed sallahu aleyhl ve sellem'dir.

Eğer Bâtıniler: "Muhammed ölüp gitmiştir" derlerse, biz de: "Sizin de öğretmeniz kayıptır, ortalıklarda yoktur" deriz. Eğer onlar: "Bizim öğretmenimiz, kendi adına daveti yürütecek olanları eğitip onları, olmaları gereken her tarafa yaymış ve göndermiştir. O, davetçilerinin bir anlaşmazlığa düşmeleri veya bir problemi çözememeleri halinde onların kendisine başvurmalarını bekleyip durmaktadır" derlerse, Biz de şöyle deriz:

Bizim muallimimiz, tebliğcimiz de, davetçilerini öğretmiş ve onları dünyanın dört bir yanına salmıştır. Kaldı ki bizim tebliğcimiz, öğretmenimiz, öğretim hizmetini mükemmel olarak sona erdirmiş olduğundan, yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Bugün sizin dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'dan razı oldum.*" (Maide, 3)

Öğretim görevi mükemmel bir şekilde tamamlandıktan sonra artık bundan böyle muallimin, ölmüş olmasının bir zararı yoktur. Nasıl ki öğretmenin kayıp olması, bir zarar vermiyorsa, bu da aynen öyledir.

Bunların geride söyleyebilecekleri tek bir sözleri bulunuyor. O da: "Siz, bizzat mualliminizden, duyup

dinlemediğiniz bir konuda nasıl hüküm uygulayacaksınız? Hüküm vermek için içtihat yoluna mı gideceksiniz, yoksa rey ile mi karar vereceksiniz? Kaldı ki içtihat ve rey de, netice bakımından zanna dayanan tartışmalı bir konu değil midir?" sözü olacaktır.

Biz de onlara şu cevabı veririz: "Biz de Muaz b. Cebel'in uyguladığı gibi uygulama yaparız. Resulüllah (s.a.v.), kendilerini görevli olarak Yemen'e göndermişti. Muaz, bir konuda karar vermesi için eğer elinde bir nass mevcut idiyse, onun hükmünü verirdi. Şayet elinde bir nass bulunmuyor idiyse bu defa kendi içtihadına dayanarak hükmü karara bağlardı.[1]

Evet, biz de ya yukarıda anlattığımız gibi hareket ederiz, ya da onların davetçilerinin uygulamaları gibi, bir uygulamaya geçeriz. Bâtıniler, eğer bulundukları yerler, imamlarının bulunduğu yere en uzak bir mesafede bulunuyorsa, bu takdirde, davetçilerin, ona gidip danışarak edindikleri bir nassa göre hüküm verme imkânları da olmayacaktır. Çünkü sınırlı olan nasslar, hiçbir zaman sınırsız olan olayların çözümünü karşılayacak değildir. Kaldı ki onların, her bir olay için gidip ikamet etmekte olduğu beldedeki imamlarına başvurmaları da imkânsızdır. Gidip dönmek için kilometrelerce ve belki de günlerce bir zaman dilimini kapsayacak olan bir yolculuk yapıp ilgili konuda fetva almaları ve sonrada geri dönmesi oldukça zor bir iştir. Arkasında birçok problemler doğuracaktır.

---

1 Hadis için bak: Ebu Davud, Akziye, bap:11; Tirmizi, Ahkâm, bap:3; Ahmed, Müsned, 5/230, 236 ve 242

Örneğin imamın bulunduğu beldeye gidip, konu hakkında bilgi edinene dek ya problem sahibi kişi ölmüş olacaktır. Dönüşünde bulamayacaktır ve gidenin dönüş imkânı aynı şekilde olamayacaktır. Bütün bunları göğüslemeyeceklerine göre, mutlaka kendilerinin içtihat yapmaları gerekecektir. Bunu şöyle bir misal ile açıklayabiliriz: Yolcu olan birinin, kıbleyi tayinde zorlanması halinde, namaz da kılmak zorunda olduğuna göre, bunun yapacağı bir tek şey vardır. O da kendi içtihadıyla karar verip istediği yöne doğru namazını kılmasıdır.

Batınilere göre ise bu durumda olan kişi, kıbleyi bilemedim diye, imamın kalmakta olduğu beldeye gidip, ona kıblenin hangi cihette olmasını sorması gerekecektir. Ancak adam gidene dek, namazın vakti de çıkmış olacak ve adam bu yüzden namazını kılamayacaktır. Durum bu noktaya geldiğinde yapılacak tek şey vardır. Bu durumda olan kimse, içtihadı gereği namazını istediği tarafa doğru kılmasıdır. Bu, caiz olur. Çünkü sonuçta zanna dayanarak tahmini bir karara varmıştır. Bu da yerindedir.

Aynı zamanda "içtihadında yanılan bir kimse, bundan ötürü bir ecir alırken, içtihadında isabet eden kimse için de iki ecir vardır"[2] denmiştir. İşte bu durum, tüm içtihatlarda böyledir.

---

[2] Buhari, İtisam, bap: 21; Müslim, Akziye, h: 15; Ebu Davud, Akziye, B:2; İbn Mace, Ahkâm, Ba:3; Ahmed, Müsned, 2/887, 4/198, 204-205. Hadis ayrıca Tirmizi ve Nesai tarafından da tahric edilmiştir.

Nitekim zekâtın fakirlere sarf emri de böyledir. Çoğu zaman adamın fakir ve yoksul biri olduğunu zannedersin, fakat adam mal varlığını gizlediğinden dolayı zengin olabilir. Bu durumda herhangi bir kimse, böyle birine zekâtını verse bile, zekâtını vermiş sayılır ve bundan dolayı da kınanmaz. Çünkü adam kendi zannınca onu fakir sanmış ve götürüp zekâtını ona vermiştir. Bu davranışında yanılıyor olsa bile, bu kimse görevini yerine getirmiştir.

Eğer bâtıni görüşe mensup olan biri çıkıp: "Böyle muhalifi olan birinin zannı da, sonuç itibariyle, kendi zannı gibidir" diyecek olursa, bizim ona cevabımız şöyle olur. "Bu durumda olan bir kimse, kıble meselesinde kişi nasıl ki kendi içtihadı noktasında hareket etmişse, hatta kıbleye denk düşmese bile, nasıl caiz olabiliyorsa, bu durumda kişi, zaten kendi zan ve tahminine göre hareket etmekle sorumludur."

Eğer bâtıni olan biri: "Mukallit olan biri ya Ebu Hanife'ye veya Şafii'ye ya da bu ikisi dışında herhangi bir imama mı tabi olmalı?" derse, ben de cevap olarak derim ki: "Mukallit durumda olan biri, eğer kıble yönünü tam olarak kestiremez ve bu konuda da müçtehitler farklı görüşler ileri sürmüşlerse, ne yapacaktır? Şöyle bir cevap verebilecektir: "Bu durumda kişi, kendi bilgi ve deneyimlerine bakarak, kendisi açısından, ilgili müçtehit imamlardan, hangisi konuya daha hâkim ve kıble konusunu daha iyi bilebilir diye düşünür ve bunun sonucu oluşan kanaatine dayanarak, bir seçim

yapar. Dolayısıyla yaptığı seçimi dikkate alarak kıbleye dönüp namazını kılar. Bu durum, tüm mezhepler açısından da böyledir."

İnsanların, içtihada yönlendirilmesi bir zorunluluktur. Ki bu zorunluluk Nebiler için de, müçtehit imamlar için de böyledir. Kaldı ki onların zamanla yanılabilecekleri gerçeğine rağmen bu, böyledir. Dahası Resulullah (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: "Ben, zahire, görünüşe göre hüküm veririm. İnsanların içlerinde olanları ancak Allah bilir."[3]

Bu demektir ki "Ben, tanıkların sözlerine bakarak vardığım sonuç gereği, galip olan baskın zannım ve tahminim gereği hüküm veririm. Bazen de verdiğim hükümde yanılmış da yapabilirim. Bu türden içtihadi konularda Nebilerin bile hatadan emin olmaları söz konusu değildir. Bu durum Nebiler için böyle iken, sıradan kimseler için nasıl emin olabiliriz ki? !

Bâtınilerin bu konuda iki soruları olabilir. Bunlardan biri, onların şu sözleridir: "İçtihadi konularda bu gibi şeyler sahih olsa bile, itikadi konularda zannın ve tahminin yeri yoktur. Çünkü itikadi konularda yanılan bir kimse mazur sayılamaz. O halde bunun çaresi ne olabilir?"

---

[3] Bu hadis, sadece fıkıh kitaplarında geçer, hadis kaynaklarında buna rastlanmaz. Iraki, bunun asılsız olduğunu söylemiştir. Nitekim Müzeni ve başkaları da, bunu reddetmişlerdir.

Cevap olarak diyeceğim o ki: "Akide kuralları, zaten Kitap ve Sünnet ile belirlenmiştir. Bunun ötesinde olanlar ise sadece detaylardan ibarettir. Detay olan konularda tartışmada, gerçek doğru ve sağlam temele dayayan bir ölçü, bir tartı sayesinde anlaşılır. Zaten yüce Allah, bunun nasıl değerlendirileceğini de Kitabında bize bildirmiştir. Bu, esaslar beş madde halindedirler. Ben onları, "**el-Kıstasu'l-Müstakîm**" adını verdiğim kitabımda anlattım.

Eğer, itirazcı çıkıp bana: "Hasımların bu konuda, sözünü ettiğin beş esası ve mizanı kabul noktasında sana katılmıyorlar ve senin karşında yer alıyorlar" diyecek olursa, ben de şöyle derim: "Bir kez o esaslar kişi tarafından anlaşılmış olmasın ki, artık meseleyi kavradıktan sonra, onun, söz konusu esaslara karşı çıkması düşünülemez. Kaldı ki Talim Ehli denen Bâtınilerin bile bu konuda bana karşı çıkmaları söz konusu olamaz. Zira ben o esasları bizzat Kur'an'dan çıkarmış ve oradan öğrenmişimdir. Dahası mantıkçılar da buna karşı koyamazlar. Çünkü onların da mantık açısından ileri sürdükleri şartlar, benim Kur'an'dan ortaya koyduğum gerçeklere uygun düşmekte, onlarla çelişmemektedir.

Bu konuda kelamcılar da karşı çıkamazlar. Bunun sebebi, onların teorilerinde ileri sürdükleri deliller, bunlara uygun düşmektedir. Kelâmi konularda bile Hak ve gerçekler bu sayede öğrenilir.

Eğer itirazcı: "Mademki senin elinde böyle bir mikyasın, terazin bulunuyor. O halde toplumlar arasındaki

anlaşmazlıkları ne diye kaldırmıyor, önlemiyorsun?" diyecek olursa, cevabım şöyle olacaktır: "Şayet onlar bana kulak verip beni dinlemiş olsalardı zaten aralarındaki anlaşmazlığı kaldırırdım. Öte taraftan ben, anlaşmazlıkları ortadan kaldırmanın yolunu, "**el-Kıstasu'l-Müstakîm**" adını verdiğim kitabımda anlattım. Bunu iyice düşün! Düşünmen durumunda orada anlattıklarımın gerçek ve hak olduğunu, dinlemeleri halinde aralarındaki anlaşmazlığa da kesin olarak son vereceklerini öğreneceksin. Gerçi hepsi birlikte kulak verecek değillerdir. Aksine bir gurup bana kulak verdiler. Bu sayede aralarındaki anlaşmazlığı da sona erdirdim. Senin liderine/imamına gelince, onları dinlemeksizin onlar arasındaki anlaşmazlığı kaldırmak istiyor. Söyler misin, neden bu güne dek, bu anlaşmazlığa bir son vermedi?

Hz. Ali (r.a.), tüm imamların başı iken, neden bu anlaşmazlığa bir son veremedi? Öte taraftan sizin imamınız, zorla da olsa, baskı yoluyla da olsa, insanları kendisine boyun eğdirebileceği iddiasındadır. O halde söyler misin, neden bu güne dek böyle bir şeyi başaramadı? Acaba o, bu arzusunu hangi vakte erteledi, diyebilir misin? Oysa onun yaptığı davet, toplum arasında daha çok anlaşmazlıklara ve ayrılıklara yol açmıştır.

Evet, içine düşülen anlaşmazlıkların sonunda birtakım zararların doğabileceği bir gerçektir. Ama bu anlaşmazlık işi kan dökmeye, ülkeleri yakıp yıkmaya, çocukları yetim bırakmaya, yolları kesmeye, halkın mal

varlıklarına baskın yaparak yağmalamaya götürmemeliydi. Çünkü "biz toplumlar arasındaki anlaşmazlıkları kaldıracağız" şeklindeki boş iddianızın bereketi (!) sayesinde dünyada görülmedik cinayetler ortaya çıktı.

Eğer itirazcı/bâtini olan bu kişi bana: "Sen de halk arasında var olan anlaşmazlığa son vereceğin iddiasındasın. Fakat birbirleriyle çelişen mezhep ve görüşler arasında şaşkın halde dolaşıp duran, karşılıklı anlaşmazlıkların sürdüğü bir kesimin öncelikle mensubu bulundukları kendi mezheplerine kulak vermeyi bırakıp seni dinlemeleri gerekmez. Kaldı ki hasımların çoğu da zaten sana karşıdırlar. Bu nedenle onlarla senin aranda hiçbir fark yoktur. Bu nedenle insanlar ne diye seni dinlesinler ki!"

İşte bu soru da, onların ikinci sorularıdır. Ben de onların bu sorusuna karşı şu cevabı veriyorum: "Öncelikle sorduğun bu soruyu, dönüp kendine sormalısın. Çünkü sen, bu şaşkın olan kişiyi kendi yanına çağırdığında, işte o şaşkın kişi dönüp sana şöyle soracaktır: "Seni, karşıt olduğun kimselere göre üstün kılan ne gibi bir meziyetin var ki? Oysa ilim ehlinin çoğu sana karşıdırlar. Sahi söyler misin, sen onlara ne diye cevap vereceksin? Yoksa sen, "Benim imamım, bizzat nass ile Resulüllah (s.a.v.) tarafından seçilmiştir mi?" diyeceksin. Bu, nass ile tayin meselesinde seni kim tasdik edecek, söyler misin? Çünkü bu soruyu soran kişi, Resulüllah (s.a.v.)'den böyle bir nassın geldiğini duymamıştır. Zaten ilim ehli, adeta anlaşmış gibi senin ileri

sürdüğün bu iddianın, Resulüllah'tan duyulan bir şey olmadığını söylemektedirler. Hatta o ilim ehli bunun senin bir uydurman olduğunu, bu yalanı senin uydurduğunu söylemektedirler.

Var sayalım ki adam dediğini kabul etti, sana teslim oldu. Fakat bu adan, eğer nübüvvetin gerçekte ne olup olmadığı konusunda işin esası hakkında ne yapacağını bilemiyor, bu konuda hala şaşkın ise ne yapabilirsin? Dahası bu şaşkın adam sana, "senin imamın, liderin Hz. İsa'nın göstermiş olduğu mucizelerden birini göstersin" diyecek olsa, ötekisi de: "Benim doğru söylediğime delilim, senin babanı diriltmem olacaktır. Ben onu dirilteceğim, baban da onun doğru söylediğini bana söylemiş olsa, bu durumda ben, onun gerçekten doğru söyleyip söylemediğini nereden bileceğim?" dese ne yapabilirsin? Oysaki insanların tamamı bile Hz. İsa'nın bu mucize konusunda doğru söyleyip söylemediğini şüphe ile karşılamışlardır.

İşte tam da işin bu noktasında, dikkatli bir akıl yürütme ile olaya bakılmadan cevaplanamayacak birçok sorular devreye girebilir. Gerçi senin açından dikkatli bir akıl yürütme ile sonuca varmak da güvenli bir yol değildir. Siz, Bâtıniler, bunu da dikkate almazsınız. Öte taraftan sihrin ne olup olmadığı bilinmeden ve sihir ile mucize arasındaki fark ortaya konmadan mucize sahibinin doğruluğu da kanıtlanamaz. Hatta yüce Allah'ın kullarını saptırmayacağı gerçeği de bilinemeden, onun doğruluğu yine kanıtlanmış olamaz. Zaten Allah'ın

kullarını saptırması konusundaki soru olsun ve bu konuda verilmek istenen cevap zorluğu olsun herkesçe bilinen ve yaygın olan bir meseledir. Söyler misin sen bütün bunlara nasıl bir cevap verebilirsin?

Oysa senin imamın, muhaliflerine göre uyulması, tabi olunması gereken biri de değildir. Ne diye sana tabi olayım ki? İşte tam da böyle bir duruma düşünce, bu defa itirazcı aslında kabul etmeyip reddettiği akli metoda başvurur. Ancak onun hasmı konumunda olan kişi, belki de onun ortaya koyduğu akli deliller sergileyecek ve hatta ondan daha çok ve daha net kanıtlar ortaya koyacaktır.

İşte bu soru onların akıllarını alt üst edip kendilerine dönmüştür. Eğer bu Bâtınilerin en baştaki adamları dâhil olmak üzer en sondaki adamına varana dek, cevap vermek adına bir araya gelseler, hiçbirisi, bu soruya bir cevap veremeyecektir. Aslında bunların yanlış yolda oldukları, sapıklık içinde bulundukları gerçeği, ilim açısından pek de derin bir bilgiye sahip olmayan güçsüz birtakım kimselerle yapılan tartışma neticesinde baş göstermiştir. İlimde pek de gücü olmayan bu kişiler, bâtınilerle olan tartışmalarında işin can alıcı olan noktasıyla hiç ilgilenmemişler, sadece nasıl cevap verebiliriz kısmıyla yüzeysel olarak ilgilenmişlerdir. Bu konu aslında çok su götürür, konuşmaların uzayıp gitmesine neden olur. Hemen anlaşılabilecek ve sonuçta da akıllarda kalabilecek bir getirisi olmayacak bir konuşma olacaktır, bir yarar sağlamayacaktır.

Eğer birileri çıkıp: "İşte işin esası budur. Verilen cevap ile aynı şeyi sana yöneltiyorum. Şimdi sen buna cevap verebilecek misin?" demiş olsa, benim ona cevabım şöyle olacaktır: "Evet, buna verilecek bir yanıt bulunuyor. Şaşkın durumda olan kişi, eğer çıkıp "Ben bu konuda kararsızım, şaşkınım" diye itirafta bulunsa, ancak hangi konuda kararsız olduğunu ortaya koymasa, bu adama öncelikle şöyle denir: "Senin durumun, hasta olan birinin ben hastayım demesine benziyor. Fakat hastalığının ne olduğunu söylemiyor. Buna rağmen adam çıkmış bunun tedavisi için bir ilaç istiyor."

Bu durumda olan bir hastaya denecek tek söz vardır. O da: "Henüz bu varlık âleminde, mutlak manada sadece hasta olduğunu söylemekle, böyle bir hastalığın tedavisi söz konusu değildir. Aksine tedavi, adı konmuş olan hastalık içindir. Tanısı yapılmamış bir hastalığın tedavisi de olamaz. Örneğin hastayım, diyen kişinin ya bir baş ağrısı olacak, ya ishali veya bu ikisi dışında herhangi tanısı konmuş bir rahatsızlığı bulunmuş olacak ki, tedavisi yapılabilsin. İşte kararsız durumda olan bir kimsenin de, hangi konuda kararsızlık geçirdiğini, şaşkınlığının kaynağının ne olduğunu bilmesi ve söylemesi gerekir. Ancak sorunun kaynağının bilinmesi neticesinde, daha önceden belirttiğim beş kritere, ölçüte vurarak sana rahatsızlığının kaynağını açıklayabilirim. Yalnız, bu ölçütleri de ancak gerçeği kavrayabilenler kabul ederler. Gerçeği kabul edenler, ileri sürdüğüm ve sunduğum beş kriterin gerçekten bu tür

meselelere çözüm üretecek, güvenilecek olan kıstaslar olduğunu göreceklerdir. Zira bu kriterlere dayalı olarak ölçülen her şey, bu terazide doğruluğunu gösterir. Gerçek bunlarla anlaşılır ve yapılan tartının da doğruluğu da ortaya çıkar.

Bunu şuna benzetebiliriz. Hesap öğrenen, biri hesabın, aritmetiğin bizzat kendisini öğrenince, işin farkında olunca, buradan şöyle bir sonuç çıkaracaktır. Kendisine hesap ve aritmetik öğreten hocasının gerçekten bu işi bilen ve doğruyu ortaya koyan biri olduğu yargısını kazanacaktır. Ben, işin bu noktasını, "*el-Kıstasu'l-Müstakîm*" adını verdiğim kitabımda yaklaşık 20 sayfa tutacak kadar bir bölümde izah ettim. Bunun üzerinde iyice düşünmelisin.

Asıl konumuz, bu akımın, bâtıniliğin yanlış bir yolda olduklarını açıklamak değildir. Zaten ben bu konuyu en başta "el-Mustazhari" adını verdiğim kitabımda (ki bu eser, Gazali'nin Bâtıniliğin sapkınlığını ve iç yüzünü ortaya koyan bir eseridir) anlattım. Ayrıca bu konuyu "Huccetu'l-Hakk" adını verdiğim bir diğer kitabımda da anlattım. Benim bu ikinci eserim, ben, Bağdat'ta bulunuyorken kendilerinden duyduğum bir söz üzerine verdiğim cevabı içeren bir eserimdir. Ayrıca üçüncü bir eserim olan ve 12 ayrı bölümden oluşan, "*Mufassalu'l-Hilaf*" adlı eserimde de bunlara cevap vermiştim. Bu eserimi Hemedan'da, bunlarla ilgili olarak duymuş olduğum bir söz üzerine kaleme aldım. Konu ile ilgili bir başka eserim de "*ed-Dürc*" adını taşıyan kitabımdır. Bu

dördüncü eserimi birtakım cetvellere dayandırmak suretiyle kaleme aldım. Bunu da Tus şehrinde iken kulağıma gelen bunlara ait bazı ifadeler üzerine yazmıştım. Beşinci olarak "*el-Kıstasu'l-Müstakîm*" adını verdiğim eserimde meseleyi ele aldım. Bu kitabım, başlı başına önemli olan bir eserimdir. Çünkü bu eserimde ilimlerin ölçütlerini, kriterlerini, masum imam diye bir imama gerek olmadığını açıklayıp ortaya koydum.

Asıl amacım, şu adını söylediğim Bâtıniler var ya, onların sadra şifa olabilecek bir bilgiye sahip olmadıklarını, insanları farklı karanlık görüşleri arasından çıkarıp kurtuluşa erdirebilecek bir şeye sahip olmadıklarını göstermiş olmamdır. Kaldı ki bunlar, imamın tayini konusunda ortaya koyabilecek bir kanıta da sahip değiller.

Ancak işin aslına varabilmek, gerçeği öğrene bilmek adına biz de onların dümen suyunda hareket ettik. İnsanların bu manada bir öğrenime ve öğretime gerek duyduklarına, masum bir muallime, öğreticiye muhtaç olduğuna dair görünürde onları tasdik eder göründük. Hatta sözkonusu muallimin de onların belirlediğini de kabuk eder göründük. Daha sonra biz, onların söz konusu ettikleri o masum imamdan neler öğrendiklerini sormaya başladık. Onlara, bırakın meselenin çözümünü bir yana, onların anlayamadıkları, içinden çıkamadıkları birtakım problemlerin var olduğunu kendilerine gösterdik. Sorduğumuz bu sorular karşısında çıkmaza girince, cevap veremez duruma düşünce hemen konuyu

kayıp olan imama havale ettiler ve: "tüm bu soruların cevabını bulmak için masum imama gitmemin gerektiğini" söylediler.

Asıl şaşılacak şey, bunların tüm ömürlerini bu muallimi, öğreticiyi aramakla geçirmiş, zayi etmiş olmalarıdır. Onun geleceğiyle başarı elde edeceklerini söyleyip belki de kendilerinin bile inanmadığı boş bir beklenti içinde hayatlarını boşa geçirmeleridir. Esasen o, gelmeyeceğine göre zaten bu açıdan ondan öğrenecekleri bir şeyleri de yoktur. Bunların durumu aynen, pisliğe bulanmış halde olan kişinin durumuna benzemektedir. Temizlenmek adına hep su aramaya koyulur ve fakat suyun başına gelip de onu bulunca, bu defa o suyu kullanmaz. Baştan ayağa bulaştığı pislik ile yaşamını sürdürür.

Bunlardan kimisi de var ki, kayıp olan imamdan bilgi aldıklarını ileri sürerler. Bu gibilerin ileri sürdükleri tek şey, Pisagor'un felsefesinden, görüşlerinden apardıkları boş sözlerdir. Pisagor denen bu adamın özelliği, çok eskilere dayanan bir filozof olmasıdır. Ancak onun fikir olarak ileri sürdüğü görüşler aslında, felsefi akımlar içerisinde en basit ve en önemsiz olanıdır. Hatta Aristo, onun düşüncelerini reddetmiş, dahası onun düşüncelerinin bir hiç olduğunu belirterek kendisini rezil edip küçük düşürmüştür. Aristo'nun Pisagor hakkında böylesi ifadeler kullandığına dair bilgileri "İhvan'us-Safa" adlı eser aktarmaktadır. Eğer gerçekçi bir gözle bunlar incelenecek olunursa, bu tür

görüşlerin felsefenin çerçöp türünden kabul ettiği şeyler olduğu görülecektir.

En çok şaşkınlık oluşturan şey de, bir ömür boyu ilim öğrenme peşinden koşturduğu halde, sonrasında böylesi basit, zayıf ve önemsiz bir şeyin peşine ilim diye takılanların olmasıdır. Hem de öyle bir inançla sarılıyor ki, bu sayede tüm ilimlerin künhüne ve hedefine varacağını sanma zavallılığına düşüyorlar. İşte bu zavallılar var ya biz, onların içini dışını denemişiz, ne olup olmadıklarını görmüşüzdür.

Bunların elde edebilecekleri kişiler sadece halkın içerisinde avam olan tabakadır. Kafaları pek çalışmayan zavallı kesimdir. Çünkü bir muallimin, öğreticinin geleceğine ancak böylelerini inandırabiliyor ve onları kandırabiliyorlar. Hatta birileri, bunların karşısına dikilip de, bir öğreticiye olan ihtiyaç meselesini reddedip inkâr ettiğinde ve bu inkârında, karşısındakileri, Bâtınileri susturacak delillerle köşeye sıkıştırıp, mademki siz, bu manada bir öğreticiye, bir muallime muhtaçsınız, o halde, sözünü ettiğiniz bu muallimin veya öğreticinin ilminden bize de getir ki, biz de ondan yaralanalım" dediğinde, hemen o noktada duraklar ve şöyle der:

"İşte sen, bunu söylemekle artık dediklerimi kabullenmiş oldun. Bundan böyle o kayıp imamı arayıp ondan ilim öğrenme görevi sana düşmektedir. Bu andan itibaren benim görevim bitmiştir. Ben sadece bu kadarını aktarmakla sorumluyum" der ve yan çizer.

Çünkü bu nokradan sonra biliyorlar ki, eğer daha çok konuşmaya kalkışsa rezil olacaklardır. En basit problemlerden birini olsun, onu bile çözemeyeceklerdir. Bırakın sorulana cevap vermelerini, bunlar söylenenleri ve sorulanları bile anlamaktan aciz olan fikir yoksunu kimselerdir.

İşte onların içyüzü budur. Onlara bunu söylersen, onların öfke ve kinlerine muhatap olursun. Biz onları bu şekilde denemeden geçirdikten sonra, aynı şekilde biz de kendilerinden el etek çekmiş olduk.

SOFİYENİN YOLLARI

Sözünü ettiğim ilimler üzerindeki çalışmamdan sonra bu defa tüm gayretimi sofilerin yolları, daha doğrusu tarikatlar üzerinde yoğunlaştırdım. Bu çalışmamda öğrendiğim şey, bunların teori/ilim ile pratiği/ameli birlikte götürdükleri gerçeği oldu. Bunların pratikleri, aslında nefsin önlerine çıkardığı tepeleri yıkmak, kötü ahlaklardan sıyrılmak, iğrenç sayılan huylardan kendilerini arındırmak olmuştur. Ancak bu sayede kalplerini Allah'tan başkasına açmaktan arındırıp, Allah'ı anmakla süslemekten geçtiğini gördüm.

Esasen benim için teori/ilim, amelden/pratikten çok daha kolaydır. Bu nedenle işe önce onların nasıl bir ilme sahip olduklarını, nasıl bir teori ile hareket ettiklerini öğrenmekle başladım. Bu amaçla bu ekolün yazmış oldukları kitapları okumakla işe koyuldum. Bu nedenle öncelikle Ebu Talib el-Mekki'nin "*Kutu'l-*

Kulub" adını verdiği (gönüllerin azığı anlamında olan) bu eser ile Haris el-Muhasibi'nin kitaplarını okumaya başladım. Bunların yanında Cüneyd el-Bağdadi'den ve İmam Şibli'den, Bayezid-i Bistami'den –Allah hepsinin ruhlarını kutsasın- ve bunların büyüklerine ait zatlardan aktarılan ifadeleri okuyup inceledim. Böylece bu ekolün bilimsel manadaki amaçlarının künhüne, temeline indim, bunlara muttali oldum. Bundan böyle mümkün olduğunca bu yoldan öğrenilmesi ve duyulması gereken şeyleri de öğrenmiş oldum.

Bütün bu çalışmalarımdan sonra şunu öğrendim. İlim yoluyla elde edilmesi ve öğrenilmesi imkânı olmayan ve olamayacak olan, ancak o hali yaşamak suretiyle kazanılabilecek olan bilgilerini ve yaşamlarını, onların en has olan kişileriyle irtibat kurmak, onların yaşadıkları gibi bir yaşam sürdürmek ve hâlihazırda yaşamakta olduğu huyları bırakmak için onlara intisap ile gerçeği öğrenmem yolu bana göründü. Sağlığın ve doymuş olmanın sınırını bilmenin, sebeplerinin neler olduğu, hangi şartlar bağlamında bunların gerçekleşeceği konusu ile bizzat sağlığın ve doymuşluğun ne olduğu arasında ne kadar büyük bir fark olduğunu gördüm. Doğrusu sarhoşluğun tarifini yapmak ile bizzat sarhoş olmak arasında ne büyük bir farkın olduğunu, her ikisinin aynı şey olmadığını da öğrenmiş oldum. Aksine sarhoş olan biri, esasen sarhoşluğun tanımını bilemez. Onun tek bildiği şey, sarhoş olduğudur. Bununla birlikte konu hakkında hiçbir bilgiye sahip değildir. Oysa

ayık olan biri, sarhoşluğun tanımını bilir, bunun nasıl oluştuğunu da bilmekle birlikte kendisi aslında sarhoş değildir.

Doktor, hastalanması durumunda sağlığın tanımını bilir ve bunun sebeplerini, tedavi yollarını ve ilaçlarını da bilir. Ama buna rağmen kendisi sağlığını yitirmiş biridir. Nitekim Zühd olayının gerçekte ne olduğunu, şartlarını ve sebeplerini kişi ilim ve bilgi yoluyla öğrenebilir ama bizzat zühd halini yaşaması ve nefsini dünyadan azade kılması aynı şeyler değildir. Bilmek ile yaşamak farklı şeylerdir. İkisi arasında büyük bir fark vardır.

Ben, kesin olarak şunu öğrendim, tarikat veya tasavvuf erbabı hal ehlidirler, kal (laf) ehli değiller. Onlar bizzat olayı yaşayanlar olup, işin gevezeliğinde olanlar değillerdir. Kaldı ki ben, bu konuya dair ilim yoluyla öğreneceklerimi öğrendim. Geride kalan bir şey var. O da duymakla ve öğrenmekle kazanılamayacak, öğrenilemeyecek, ancak yaşamak ve o yola girmekle öğrenilebilecek bir çare vardır. Esasen ben, önceki bilgilerime ve edindiğim tahsile dayanarak, kendi alanımda öğrenilmesi gereken şeriat ve akılla ilgili ilimleri ve bunlarla ilgili gidilecek ve başvurulacak yolları araştırmalarım ve incelemelerim sonucunda iyice öğrenmiştim. Bu bilgilere dayanarak kesin manada Allah'a imanın, nübüvvete ve ahirete inanmanın ne olduklarını öğrenmiştim. Sözkonusu olan bu üç iman esası, Allah'a, peygamberliğe ve Ahiret gününe iman gerçeği, imanın

ne olduğu konusu, içimde iyice perçinleşmiş bir haldeydi. Ancak bu perçinleşme olayı, belli bir delile dayanmamaktaydı. Aksine bunlar bende birtakım nedenlere, ipuçlarına ve deneyimlere dayanmakta idi. Fakat bunların da belli bir kural ve disiplin altında ele alınması da sözkonusu değildi.

Sonunda anladım ki, ahiret saadetini bulabilmem sadece Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket etmek suretiyle takva ile, nefsi de heva ve hevesinden uzak tutmakla kazanılabilir. Her şeyin başı, kalbin dünya ile olan bağlarını, aldatıcı olan bu düzenden koparmakladır. Ebedi olan yurda, ahiret yurduna dönüşü sağlamakladır. Var gücümüzle yüce Allah'a yönelmekledir. Bu da ancak makamdan, mevkiden, mal ve servetten uzak durmak ve kişiyi meşgul edebilecek olan tüm dünya meşgalelerinden kaçmakla kazanılır.

Daha sonra dönüp kendime baktım. *Gördüm ki, ben dünya ile olan bağlarımı fazlasıyla devam ettiriyormuşum ve bu durum beni çepeçevre kuşatmış haldedir. Bir de ne yapıp ettiklerime baktım. Bunlar arasında gördüklerimin en iyisini tedris hayatı ve öğrenim dönemim olduğunu gördüm. Ancak bu konuda bir şeyin farkına vardım. Bu konuda pek de önemli olmayan ve ahiret hayatım için de bir yarar getiremeyecek olan ilimlerle uğraşıp durmuşum. Bir de tedris (öğretim) hayatındaki niyetimi, amacımı gözden geçirdim. Onun da Allah'ın rızasına yönelik samimi bir niyet olmadığını gördüm. Hem de asıl amacımın, niyetimin makam, mevki, ünümün etrafa yayılması*

olayı olduğunu anladım. Bundan böyle gerçekten bir uçurumun tam kenarında olduğumu kesin olarak anladım. Meğer ben, eğer durumumu düzeltme çabasında olmamış olsaydım, tam da bir ateşin kenarındaymışım.

Ben, bir süre bu konu üzerinde hep düşünüp durdum. Artık bir karar vermek aşamasına da gelmiş, bir tercih yapmam gerektiğine de inanmıştım. Nihayet Bağdat'tan kesin olarak ayrılma kararında idim. Gün gelecek, ben üzerinde olduğun tüm bu davranışlarımdan, hallerimden ayrılacaktım. İşte tam bu esnada bir kararsızlık içinde idim. Bir gün kesin ayrılacağım derken, bunun için de bir adım öne atmışken, diğer ayağım geride kalıyordu. Ahiret yurdunu istek noktasında sabahleyin bir karar veriyordum. Ancak akşamleyin heva ve heves askerleri devreye girerek, verdiğim karara engel oluyordu. Doğrusu dünyevi istek ve arzulara ait zincirler beni olduğum yerde tutmaya çekiyor, olduğum yerde kalmamı istiyordu.

Ancak İman davetçileri de: "*Göç başlıyor, göç başlıyor. Geride az bir ömür kaldı. Önünde uzun bir yolculuk var. Sahip olduğun tüm ilimler ve ameller bir gösterişten, bir hayalden ibarettir. Eğer şimdi hazırlanmazsan, ne zaman hazırlanacaksın? Eğer dünya ile olan tüm bağlarını koparmazsan ne zaman koparacaksın?*" diye sesleniyordu. İşte tam da bu esnada (ruhi) duygu ve isteklerim kabarıyordu. Artık bundan böyle bulunduğum yerden kaçıp gitmek, firar etmek için karar veriyordum.

Tam karar verdiğim bir sırada şeytan hemen devreye giriyor ve: *"Sen ne yapıyorsun arkadaş? Bu, geçici bir durumdur. Sakın ha gelen sese uymayasın. Çünkü o, çarçabuk geçip gidecektir. Eğer sen, o çağrıya boyun eğer, şu içinde bulunduğun geniş ve bolluk hali, makam ve mevkiyi bırakıp gidersen, şu düzenli hayatına bir son verirsen, her türlü kargaşadan, kavgadan, problemlerden uzak olan bu sakin ve tertemiz hayatı bırakırsan, belki de ileride böyle bir yaşamı da bulamaz, arayacak duruma düşersin"* diye kulaklarıma fısıldıyordu.

Ben bu müteredditdurumu devam ettirip durdum. Dünyanın çekici şehveti ile ahiret hayatının düşünceleri arasında yaklaşık altı ay kadar git-gel oldum. Bu durum hicri 488 (m:1095) yılı receb ayında başladı. İşte bu aydan itibaren artık seçim ve tercih sınırı geçilmiş, mesele kesin bir karar vermeye gelip dayanmıştı. Çünkü yüce Allah, dilime kilit vurmuştu, neredeyse öğretim görevimi de bırakma noktasına gelmiştim. Tek bir çabam vardı. Ders almak için bana gelip gidenlere bir tek gün olsun, onlara ders vermek için kendimi zorluyordum. Böylece onların gönüllerini hoş tutmak istiyordum. Ancak dilim bir tek kelime bile konuşamıyordu. Ben kesin olarak kendimi konuşabilme gücünde olduğumu göremiyordum. Bu hal, beni öyle bir duruma düşürdü ki bu, gönlümde bir hüzne dönüştü. Artık yeme ve içmeden de zevk alamaz olmuştum. Yediğim ve içtiğim şeyler bana hep acı geliyordu, ağzımın tadı bozuluştu. Ne boğazımdan bir yudum su

geçebiliyor, ne de bir lokma tirit olsun yiyebiliyordum! Bu durum benim gücümü ve takatimi iyiden iyiye zayıf düşürmüştü. Dahası doktorlar bile beni ilaç ile tedavi etmekten umutlarını kesmişlerdi. Doktorların dedikleri tek şey: "Bu durum, senin kalbine varana dek, işlemiştir. Nihayetinde bu hal, senin içine, kanına işlemiş bulunmaktadır. Bunun ilaç yoluyla tedavisi de yoktur. Tek çare ve çıkar yol, bu duruma kafanı takmaktan vazgeçmendir. Bunu kafandan silmedikçe düzelme de olmaz" diyorlardı.

Artık iyice güçsüzlüğümü, acze düştüğümü anlamıştım. Bundan böyle bir seçim yapmak gibi bir durumum da kalmış değildi. İşte tam da böyle bir anda, çaresizlerin çaresi olan, başka bir sığınakları olmayanların yaptıkları gibi ben de Allah'a sığındım. Dara düşenin dua etmesi durumunda, duasına icabet ettiği gibi, Rabbim benim de duama icabet buyurdu. Bundan böyle dünyadan, mal, servet ve mevkiden, makamdan çoluk çocuktan, arkadaşlardan, eş ve dosttan ayrılmanın nasıl kolay olduğunun yolunu bana açtı. Ben de bunun üzerine Bağdat'tan ayrılıp Mekke'ye gitmek üzere olduğumu açıkladım. Oysa asıl hedefim Şam'a/Suriye'ye gitmekti. Bu konuyu gizli tuttum. Çünkü benim Suriye'ye gidişimden halifenin ve arkadaşlarımın haberdar olmamasını istiyordum. Zira ben artık Şam'da ikamete karar kılmıştım. Bağdat'tan ayrılırken, var olan gücümle Suriye'ye gitme isteğimi ve bir daha Bağdat'a dönmeme kararımı gizlemeye çalışıyordum. Bu nedenle her yolu deniyordum.

Böyle bir anda tüm Irak ulemasının hedefi haline gelmiştim. Çünkü onların içerisinden bazıları, benim Irak'tan ayrılış amacımın sırf dini bir nedenden dolayı olabileceğini sanmıyordu. Onların tek zannettikleri şey, benim o gün sahip olduğum makamın en üstün makam olduğu düşüncesiydi.

Daha sonra halk, benim buradan ayrılmam sebebiyle kendilerince birtakım fikirler ileri sürüyor olmalarıydı. Irak'tan uzakta yaşayanlar, benim ayrılmamın, devlet adamlarıyla aramda olabilecek bir sorundan kaynaklandığını düşünüyorlardı. Fakat idarecilere yakınlıklarıyla bilinenler ise, idarecilerin bana karşı olan sıcak ve samimi tutumlarını, yakınlıklarını, hep yakınımda yer alma isteklerinin ne kadar fazla olduğunu ve fakat benim onlardan yüz çevirdiğimi, onları önemsemediğimi, dönüp kendilerine bile bakmadığımı çok iyi biliyorlardı. Bu nedenle onlar da: "Bu, olsa olsa ancak semavi bir durumla ilgili olabilir. Bunun bir tek nedeni vardır. O da, Müslümanlara ve İslam âlimlerine göz değmiş olabilir" demekten başka bir şey diyemiyorlardı. Artık Bağdat'tan ayrılıyordum. Bunun için de yanımda olan mal varlığımı da dağıttım. Bir kısmını alıp da bir yerlerde saklama gereğini duymadım. Yanıma sadece yetecek kadar bir şeyler aldım, bir de çoluk çocuğun azığını bıraktım. Çünkü Irak'ın mal varlığı, vakfa dayalı olan bir mal varlığı idi. Bu nedenle başkaca işler için de kullanılabilirdi. Zira bunlar Müslümanlar yararlansın diye vakfedilmişti. Doğrusu ben, bir âlimin ailesi bireyleri için bundan daha temiz bir şey bırakabileceğini bilmiyorum.

Bundan sonra Şam'a/Suriye'ye gittim. Burada yaklaşık olarak iki yıl kadar ikamet ettim. Tek bir uğraşım ve meşgalem vardı, uzlet hayatı yaşamak, halvete çekilmek, riyazet ve mücahede halinde olmak. Bu gayret, bir nefis tezkiyesi, bir ahlaki eğitim ve kalp arındırmasıydı, kalbi, yüce Allah'ın zikrine vermekti. Zaten sofilere ait ekollerden de öğrendiğim gerçek de bu idi. Ben, bir süre Dımaşk/Şam mescidinde itikâfa girmiştim. O uzun günlerde mescidin minaresine çıkıyor, üzerime de kapıyı arkadan kilitliyordum.

Buradan da ayrılıp Kudüs'e gittim. Burada her gün Kubbetu's-Sahra'ya girip kapısını da üzerime kilitliyordum. Burada iken içime Hac farizasını yerine getirme arzusu düştü. Oralara gidip Mekke ile Medine'nin bereketlerinden faydalanmayı istedim. Hz. İbrahim Halilullah'ı ziyaret ettikten sonra, gidip Resulüllah (s.a.v.)'i de ziyaret edeyim diye arzuladım ve bu niyetle Hicaz yoluna koyuldum.

Bu arada vatana dönüp çoluk çocuğumu göreyim, ailemi ziyaret edeyim arzusu içime doğdu. Çocuklarımın da bu konudaki yakarışları etkili olmuş olsa gerek. Oysa bir daha oraya dönmemek üzere ayrılmışken tekrar oraya döndüm. Burada da aynı şekilde uzleti seçtim. Çünkü artık halvet olayına, yalnızlığa iyice alışmıştım. Kalbin zikirle meşgul olması beni buraya çekiyordu.

Zamanın olayları, aile bireylerinin problemleri, maişet zorunluluğu, asıl hedefimi değiştirdi. Çünkü bütün bu meseleler halvet olayını engelliyordu. Hep aynı

durumda halimi sürdüremiyordum. Uzlet, zaman zaman sekteye uğramaktaydı. Yine de bu isteklerimden, halvet arzularımdan tümüyle ayırılmış değildim. Sıkıntılar ve zorluklar beni oraya zorluyordu ve nihayet ben de oraya gidiyordum, inzivaya çekiliyordum. Yaklaşık on yıl kadar bu halimi devam ettirdim. Bu halvetlerim sırasında birtakım olaylar yaşadım, fakat onları saymak da anlatmak da mümkün değildir. Sadece insanlar yararlansınlar diye bazı şeyleri aktarmaya gayret edeceğim.

Kesin olarak öğrendiğim bir şey var. O da Allah yolunda ilerleme kaydedenler, sadece bu yolda öncelikleri olan sofilerdir. Onların izledikleri yol ve yöntem yolların en güzelidir, yöntemlerin en iyisidir. Onların tarikleri de en doğru olan tariktir. Sofilerin ahlakı, en temiz ve üstün ahlaktır.

Hatta tüm akıl sahipleri akıllarını bir noktada toplasalar, tüm bilge kişiler hikmetlerini bir araya getirseler, ilim sahiplerinden şeraitlerin sırlarına vakıf olan bilginlerin ilmini toplasalar, bunu da sofilerin izledikleri yöntemin, sahip oldukları ahlakın birini olsun değiştirip yerine ondan daha iyi ve daha hayırlı olanını getirmek için ortaya koysalar, buna asla bir yol bulamazlar. Çünkü sofilerin her hareketleri, her davranışları, zahir ve batınları tamamen peygamberlik pınarından alınmıştır. Kaldı ki nübüvvet nurunun ve aydınlığının dışında yeryüzünde bundan başka kendisiyle aydınlanılacak bir nur yoktur.

Özetlemek gerekirse bu yolun ilk şartı kalbin, tümüyle masivadan (Allah'tan başka olan her şeyden) arındırmaktır. Bunun en baştaki anahtarı, tıpkı namazdaki iftitah tekbiri misali, kalbin tamamen Allah'ın zikriyle dolup taşmasıdır. Son şartı da tamamen ve külliyen fena filllah/Allah'ta fani olmak olan bir yol hakkında, ne diye insanlar ileri geri konuşurlar ki? Bu sonuncusunun son olarak ifade edilmesi, ilk açısından ihtiyar ve kesbe bağlı olması itibariyle sayısız denebilecek şeylere izafeten, kullanılan bir anlatımdır. Oysaki işin en başında bu sonuncusu, aslında tarikatın ilk basamağıdır. Bunun öncesinde söylenenlere gelince onlar, bu yola giren salik/mürit için bir dehlize girmek gibidir.

Tarikata giriş, aslında müşahede ve keşiflerle başlar. Hatta öyle anlar olur ki, bunlar uyanık iken bile melekeleri ve Nebilerin ruhlarını görebilirler. Onların seslerini duyabilir, dahası onlardan iktibasta bile bulunabilirler. İleri dönük olarak onların bu halleri ilerleme gösterir. Bundan böyle suretleri ve misallerini görebilirler. Bu durum öylesi bir noktaya ve dereceye ulaşır ki, işte o noktada kişinin nutku durur. Onun ne olduğunu, nasıl bir şey olduğunu anlatamaz olur. Ancak söyledikleri zaman, söylemleri çok açık ve net bir yanlış olarak ortaya çıkar ve bundan da kaçınmak pek mümkün olamaz

Kısaca demek gerekirse iş öyle bir noktaya gelip dayanır ki, bunlardan bir kısmı, Allah'ın kendilerine hulul ettiği (bunların bedenlerine girdiği) hayaline kapılırlar.

Kimisi de vahdeti vücuda inanır ve varlık âleminde görülen her şeyin Allah olduğu yanlışına kapılır. Kimileri de Allah'a ulaştıkları hayaline kapılırlar. İşte bunların hepsi de hatalıdır, yanlıştadırlar. Biz de bu hatalarına, "*el-Maksadu'l-Esna*" isimli kitabımızda değinmiştik. Böyle bir duruma gelmiş olan birilerinin şu ifadelerinden fazla ileri gidip bir şeyler söylemesi uygun düşmez.

Olan olmuştur, yoktur hatırladığım bir şey
Sen, söylenenleri hayra yor. Sorma başka şey[1]

Sözün özü bu konuda bunu yaşamayan ve tatmayan biri, gerçek manada nübüvvetin ne anlam taşıdığının farkına varamaz, sadece adından söz eder durur. Kaldı ki velilerin gösterdikleri kerametler, gerçekte nübüvvetin ilk basamaklarıdır. Bu hal, Resulullah (s.a.v.)'in yaşadığı ilk haldir. Çünkü Resulüllah (s.a.v.), her şeyden el etek çekip Hira dağına yöneldiğinde, oradaki mağarada Rabbiyle baş başa kalıp O'na ibadet ederdi. İş öyle bir noktaya geldi ki Arap toplumu onun için: "Muhammed Rabbine âşık oldu" diyecek noktaya geldi. Bu, öyle bir haldir ki, ancak bu yola baş koymak suretiyle yola çıkan kimse onu tadarak ve yaşayarak gerçekleştirebilir. Bunu tatmayan bir kimse, sadece o yolu denemek ve o yolda olanları dinlemek, oların sohbetlerinde çokça bulunmak suretiyle de olsa, nihayetin onların hallerinden birtakım ipuçlarını sezebilir. Hele bir de onlarla oturup kalkarsa, onların bu inancından yararlanabilir.

---

1 Bu Beyt İbn el-Mu'tezz'e aittir.

Doğrusu bunlar öylesi bir toplumdur ki, onlarla oturup kalkan bir kimsenin kalbi kararmaz. Öte taraftan bu kimselerle sohbet edebilecek bir zaman bulamayanlara gelince, onlar da bu gerçeğin öğrenilmesi imkânının olduğunu bilsinler. Onlar bu gerçeği kanıtlarıyla, "*İhyau Ulumiddin*" adlı eserimizin bir bölümünü oluşturan "*Kalbin Şaşkınlık Uyandıran Durumları*" adlı kitabımızdan okuyup öğrensinler.

Öğrenilmesi ve yaşanması gereken bir şeyi, kanıtlarına dayalı olarak öğrenmek de bir ilimdir. Sözkonusu hali yaşamak ise, tatmanın ta kendisidir. Bunları kabullenmek, tolerans ile karşılamak, iyi niyetle denemek de imanın ta kendisidir. Bu durum üç aşamadan oluşmaktadır. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"**Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltir.**" (Mücadele, 11) Bunun gerisinde kalanlar ise cahil olan toplumlardır. Çünkü onlar, bunun aslını inkâr edenlerdir. Dahası onlar bu türden konuşmaları alay ile karşılarlar, dinlediklerinde de eğlenirler ve: "Allah! Allah! Bu, şaşılacak bir şeydir. Bunlar gerçekten nasıl da saçmalayıp duruyorlar?" diyerek dalgalarını geçerler. Bunlar hakkında da yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"**Onların arasında, seni dinleyenler vardır. Fakat senin yanından çıkınca kendilerine bilgi verilmiş olanlara "Az önce ne demişti?" diye sorarlar. Bunlar, Allah'ın kalplerini mühürlediği, hevâ ve hevesle-**

rine uyan kimselerdir." (Muhammed, 16) Allah onların kulaklarını sağır, gözleri de kör kılmıştır.

Tasavvuf ehlinin yolunu incelemem sırasında şu gerçeği anlamış oldum. Gerçek manasıyla "Nübüvvet/ Peygamberlik müessesesi nedir, ne gibi özellikleri taşır?" bu konunun mutlaka anlatılması gereğini gördüm. Çünkü bunu öğrenmeye ihtiyaç vardır. İşte bundan sonra bu konuyu ele alacağım.

PEYGAMBERLİK GERÇEĞİ
Tüm İnsanların Peygamberlere Olan İhtiyacı

Bilmelisin ki, insan özü itibariyle yaratılışın bir gereği olarak zihin açısından boş bir halde yaratılmıştır. Âlemde hiçbir şeyden haberi yoktur. Sayısız âlemler vardı ki, onların sayılarını Allah'tan başkası bilemez. Zaten yüce Allah da: "**Rabbinin ordularını kendisinden başka kimse bilemez.**" (Müddessir, 31) buyurmuştur. Kaldı ki insanın varlık türlerinden haberdar olması da ancak idrak ve algılama sayesinde olur. Burada sözkonusu edilen âlemler veya varlık türlerinden kasıt, varlık âleminde mevcut olan cinsler demektir.

İnsanda ilk yaratılan duyu organı dokunma duyusudur. İnsan, dokunma duyusuyla varlık âleminde bulunan cinsleri, örneğin sıcaklık ve soğukluk, nemlilik ve kuruluk, yumuşaklık ve sertlik ve benzeri şeyleri dokunma sayesinde kavrayabilir. Dokunma duyusu, renklerle sesleri kesinlikle algılayamaz. Bu ikisi dokunma duyusu açısından yok anlamındadır.

Bundan sonra görme duyusu gelir. İnsan görme sayesinde renkleri, şekilleri, kavrar. Doğrusu duyular arasında görme duyusu âlemleri algılamada en geniş alanı kaplayan bir duyu organıdır. Bunun arkasından koklama duyusu gelir. Duyu organı da sesleri ve nameleri işitir, bunları algılar.

Duyu organından sonra tatma organı gelir. Dolayısıyla artık bundan böyle duyu organlarıyla algılanacak ne varsa hepsini onlar aracılığı ile kavrayabilir, algılayabilir.

İnsan yaklaşık yedi yaşına girdiğinde temyiz dönemi başlar. Bu da, artık insanın varlık aşamalarından biridir. Buna bağlı olarak duyu organları aracılığıyla kavrayıp algıladıklarının üzerinde farklı bazı şeyleri kavramaya, duyularla fak edemediği, algılayamadığı birçok şeylerin de artık farkına varmaya başlar. Bu evreden sonra, artık akıl devreye girer. Akıl yoluyla nelerin gerekli ve zorunlu olduğunu, nelerin olabilirlik olabileceğini ve nelerinde olamaz, olamayacak olduğunu anlamaya, bunları kavramaya başlar. Oysaki aklın devreye girmesinden sonra, daha önce algılayamadığı, farkında olmadığı birçok şeylerin hem farkına varır, hem de onları algılamaya başlar.

Aklın ötesinde bir başka evre vardır. Artık insanda yeni bir göz devreye girmiştir. O, bu gözle gaybı, bilinemezleri ve ileriye dönük olabilecekleri kavramaya başlar. Öyle farklı şeyler ki, orada aklın yeri artık yoktur. Bu noktada akıl devreden çıkmıştır. Bu, tıpkı aklın yani temyiz gücünün varlığının sönük geçmesi, devreden

çıkması gibidir. Çünkü temyiz kabiliyeti, akıl ile kavranacak şeyleri bilemez, kavrayamaz. Kaldı ki duyu organları, nasıl ki temyizin yanında bir değer ifade edemez iseler, temyizin durumu da aklın yanında böyledir.

Örneğin mümeyyiz olan, temyiz yeteneklerine sahip olan birine akıl ile idrak olunacak bir şey sunulsa, ondan kaçınır ve uzak durmak ister. Kaldı ki kendilerini akıllı olarak sanan bazı ilim sahipleri, filozoflar da, Nübüvvet yoluyla kavranacak şeylerden kaçarlar ve onlardan uzak kalmak isterler. İşte gerçekten bu koyu cehaletin ta kendisidir. Çünkü adam bundan kaçarken, elde bir delile dayanarak kaçıyor değildir. Tek savunması böyle bir şeye ulamamış olduğu, deneyemediği varsayımıdır. Zavallı bu cahilce düşünceden hareketle, böyle bir şeyin varlığını aslı itibariyle kabul etmez.

Kör olan biri, eğer renkleri ve şekilleri tevatür derecesine varan bir bilgiyle öğrenmemiş ise, kendisine ilk kez renklerden ve şekillerden söz edildiğinde o, kendisine ne dendiğini anlayamaz ve ona yaklaşmaz. Yüce Allah, bunun nasıl olduğunu yarattığı kullarına göstermiş ve öğretmiştir. Çünkü Allah Teâlâ, kullarına, nübüvvetin bir tek özelliğinde bile olsa, onunla ona nübüvvetin gerçekte ne olup ne olmadığını göstermiştir. Bu, özellik uykudur.

Uyumakta olan biri, de olabilecek, gaybi olan bir şeyi rüyasında ya çok açık bir şekilde, ya da sembol tarzında idrak edebilir. O rüya tabiri yoluyla ortaya konur. Böyle bir şeyi insan kendi üzerinde denememiştir. Fakat bu durumda olan birine; "öyle insanlar var

ki, adan düşüp bayılıyor. Baygın iken hiçbir duyu organı çalışmamaktadır. Adam o halde iken ne duyabiliyor, ne de görebiliyor. Fakat adam bu halde gaybı idrak ederek kavrayabiliyor" denmiş olsa, o, bunu kesin bir dille red eder, kabul etmez. Dahası bu adam, bütün bunları muhal (imkansız) olarak, kabul eder, muhal olduğuna ilişkin de deliller ve kanıtlar getirmeye gayret ederek der ki:

Duyu organları eşyayı, kişinin çevresinde olup bitenleri kavraması, idrak etmesini sağlar. Duyu organları varken, kişi çevresinde olup bitenleri tam olarak algılayamaz iken, çalışamaz durumda iken nasıl etrafında olan bitenleri kavrasın ve bunun bir gerçek olabildiğini anlamış olsun ki? Bu, bir tür bir kıyastır, bir akıl yürütmedir. Bu durumu gözlem ve deneyler yalanlamaktadır, gerçeğe dayanmamaktadır.

Kaldı ki bütün bunların da üzerinde insanda akıl denen bir gerçek vardır. Burada öyle bir göz oluşur ki, kişi akıl gözü sayesinde akla dayalı olarak bilinebilecek olan şeyleri kavrar ve bulur. Oysa burada artık duyu organlarının bir rolü bulunmamaktadır. Bu durumda devrede olan akıldır ve akıl gözüdür.

İşte nübüvvet (peygamberlik) de böyle bir şeydir. Onun da bir gözü vardır. Bu gözün bir nuru, bir görme özelliği var ki, işte bu peygamberlik gözlüğüyle gaybın nuru görülür. Akıl yoluyla kavranamayacak olan şeyler, işte bu peygamberlik gözü ve gözlüğü sayesinde kavranılabilir.

Nübüvvet/peygamberlik konusunda şüpheye düşmek ya mümkün olup olmama açısından olabilir. Ya varlığı ve gerçekleşip gerçekleşmemiş olması noktasından olabilir. Üçüncü olarak bu durum belli, bilinen bir şahıs üzerinde gerçekleşmiş olabilir.

Bunun mümkün olabileceğinin delili, aynı zamanda bu müessesenin varlığının da delilidir. Varlığının delili de, onun dünyada var olduğunun ve gerçekliğinin bir delilidir. Çünkü insanoğlu, sırf akıl yoluyla tıp ve astronomi bilgilerini elde edemez, bunun tasavvuru bile sözkonusu olamaz. Çünkü bu iki bilim dalında araştırma ve incelemede bulunanlar, kesin ve zorunlu olarak şu sonucu kabullenmek zorunda kalırlar. Öyle şeyler var ki bunların akıl yolu ile kavranması, anlaşılması mümkün değildir, olamazdır. İşte burada mutlaka ilham denen ilahi bir gerçeğe ihtiyaç duyulmaktadır. İnsan, ancak yüce Allah sayesinde ilhamı başarabilir. Yüce Allah, kendisini buna muvaffak kılarsa mümkün olabilir. Yoksa bu, birtakım deneyimler yoluyla öğrenilip kazanılacak bir şey değildir.

Öyle astronomik vakalar var ki, o olaylar sadece bin yılda bir kez meydana gelebilir. Bu durumda olan bir bilgiye kişi deney yoluyla hiç sahip olabilir mi? Nitekim tedavi için elde edilen ilaçların özelliği de böyledir. Böylece anlaşılıyor ki bu olayları kavramak ve öğrenmek de böyle bir kanıt sayesinde mümkündür. Çünkü bu şeylerin salt akıl ile kavranamayacağı ortadadır. İşte bizim burada Peygamberlik dediğimiz müessese de böyledir.

Ancak biz bunu söylerken, burada "işte bu durum peygamberlik kurumunun ta kendisidir" diye bir iddiada da bulunuyor değiliz. Aksine bizim demek istediğimiz şey, insanın bu neviden edinmiş olduğu veya kavradığı bilgiler, aklın idraki dışında kalan ve nübüvvetin idraki alanına giren yönlerden sadece bir tanesidir.

Oysaki peygamberliğin bu anlattığımız örneğin dışında da birçok özellikleri bulunmaktadır. Bizim bu anlattıklarımız deryada bir damladır sadece. Bizim sana bunu anlatmış olmamız, sende de bunun örneklerinin var olması sebebiyledir. O da senin rüya âleminde idrak ettiğin şeylerdir. Kaldı ki tıp ve astronomi ilimleri açısından da sen de bu konuda birtakım bilgiler bulunmaktadır. Tüm bu bilgiler nübüvvet denilen peygamberlikten olan bilgi kırıntılarıdır. İşte o bilgiler Nebilerin, peygamberlerin mucizeleridir. İnsanların akıl yoluyla o bilgilere ulaşması esasen mümkün değildir.

Peygamberliğin bunlar dışın kalan hususiyetlerine gelince, onlar da ancak tasavvuf yoluna girildikten sonra, o yolu tatmakla öğrenilebilir, kavranılabilir. Çünkü sen kendin de ancak o yolu, bir örnek ile tadınca işin zevkine ve tadına varabildin. O örnek de uykuda görülen rüyadır. Eğer rüya denen olay olmamış olsaydı, sen bunun doğru olup olmadığını da zaten kabul edecek değildin. Eğer peygamberliğe özgü olan o özelikten sende bir örnek bulunmamış olsaydı, zaten sen onu en başta anlayamayacaktın. Dolayısıyla anlayamayacağın bir şeyin doğru olduğunu neye göre

söyleyecektin ki? Bir şeyin doğruluğunu kabullenmek ancak onu anladıktan sonra mümkün olabilir. İşte bu örnek tasavvuf yolunun başlangıcında oluşur. Bu durumda kişi bu yolda elde ettiği bilgi oranında bir tür zevk/tatma olayı gerçekleşir. Bu oranda da tasdik olayı devreye girer ki bu tasdik olayı, akıl yürütme yoluyla olabilecek bir şey değildir. İşte bu bir tek özellik bile, senin nübüvvetin esasına inanman için yeterlidir.

Örneğin eğer, sence bilinen bir kimsenin gerçekten peygamber olup olmadığı konusunda, tarafından onun hakkında bir şüphe doğarsa, bu konuda yakin anlamında sende kesin bir inanmanın oluşması için yapman gereken şey, o adamın durumlarını bilmen, iyice öğrenmenle mümkün olabilir. Onu öğrenebilmen için de adamın durumunu araştırırken ya bizzat müşahede yoluyla, görerek veya tevatür derecesine varan bir bilgiye dayanarak, ya da duyup dinlemek yoluyla elde edebilirsin.

Eğer tıbbı ve fıkhı/hukuku öğrendiysen, bu takdirde senin fıkıhçıları da, hekimleri de bilmen ve öğrenmiş olan gerekir. Çünkü bu esnada onların durumlarını görmüşsün, görmemiş isen bile sözlerini dinlemişsindir. Bu durumda İmam Şafii'nin de bir fakih, bir hukukçu olduğunu öğrenmişsindir. Hatta aynı bağlamda Kalinos'un da gerçekten bir tıp doktoru olduğunu da öğrenmişsindir. Bu bilginin, başkalarını taklit etme yoluyla değil, geçekten bir inceleme ve tahkik sonucu oluştuğunu da bilirsin. Bu iki şahsın ortaya koydukları eserlerini; fıkıh alanında ve tıp konusundaki bazı

kitaplarını okuyarak, bu ikisine ait bilgiler içeren kitapları inceleyerek, ortaya koydukları eserlerden yararlanarak öğrenmişsindir. İşte tüm bu araştırma ve incelmelerinin sonucun da o ikisi hakkında kesin bir bilgi ve kanaat edinmişsindir.

İşte bu örmeklerde görüldüğü gibi eğer sen nübüvvet müessesesinin ne anlam içerdiğini anlarsan, o takdirde Kur'an'ı inceleme, araştırma konusunda daha çok okumak durumunda kalırsın. Bu alanda gelen haberleri/hadisleri incelersin. Tüm bu çabaların, inceleme ve okumaların sonucunda kesin bir bilgi kazanırsın. Bu bilgiyi kazandıktan sonra Hz. Muhammed (s.a.v.)'in nübüvvet/peygamberlik derecelerin en tepe noktasında yer aldığını zorunlu olarak öğrenmiş ve bilmiş olursun.

Bu edindiğin kesin bilgi yanında bir de onun Allah'a ibadet ve kulluk noktasında söylediklerini ve o ibadetlerin kalpler üzerindeki etkilerini, kalpleri nasıl arındırdığını da ibadetler yoluyla bunun desteklendiğini, güç kazandığını göreceksin, Hatta Resulüllah (s.a.v.)'in söylediği: "**Kim bildikleriyle amel ederse, Allah, onu bilmediği şeylere varis kılar**"[1] sözünün ne kadar doğru olduğunu da görmüş olursun.

---

[1] Tahkikçiler diyor ki " Herkesçe bilinen hadis kaynaklarında bu hadisi bulamadım." (Bak: Fethussemavi, Bi Tahrici Ehadisi'l-Kazi Beyzavi, h: 375. Nisa suresi tefsirinde; aynı eser, h: 781; Ebu Nuaym, Hilyetul Evlya, Enes rivayeti; Iraki, el-Muğni An Hamlil Esfar, h:168, 1/71; İbn es-Sünni ve Ebu Nuaym, er-Riyazatu adlı eserleri; Iraki, el-Muğni, Acaibu'l-Kalb, h:2595. Gazali bu hadisi İhya eserinde, ilmin afetleri bölü-

Aynı şekilde Resulüllah (s.a.v.)'in: "**Kim bir zalime yardım ederse, Allah, o zalimi onun başına musallat kılar**"[2] sözlerinin de ne kadar gerçekçi olduğunu görebilirsin. Aynı şekilde: "Kim bir tek tasa ile sabahlarsa, yüce Allah, onun dünya ve ahiretle ilgili tüm tasalarını yok eder"[3] hadislerinin de ne kadar gerçeği yansıttığını göreceksin. İşte sen eğer, Resulullah'ın binlerce sayısız hadislerini deneyecek olursan, bu durumda sende bu konuda hiçbir kuşkuya yer kalmayacak manada kesin ve zorunlu bilgi oluşur.

Gerçeği öğrenmek istiyorsan, o halde kesin bilgiyi nübüvvet/peygamberlik yolundan öğren. Yoksa gerçeği bulmak adına sopayı ejderhaya çekmekte ve ayı ikiye bölmekte arama. Çünkü senin bunlara bakman, sadece onları göz önünde bulundurman halinde, bu konuda sayısız ipuçları görebilir ve bunları da bir sihir, bir hayal ürünü olarak değerlendirebilirsin. Dahası bunları, insanları Allah'ın yolundan bir saptırma aracı gibi olarak da değerlendirebilirsin. Oysa yüce Allah, "**Sapmayı (dalalette kalmayı) dileyeni sapıklıkta bırakır. Hidayete ermeyi (doğru yolu bulmayı) isteyene de doğru yolu gösterir.**" (Fatır, 8)

münde zikretmiştir. Yine Gazali adı geçen eserinde bu rivayeti aynı zamanda Mucizeler bölümünde de zikretmiştir. Ebu Nuaym, bu hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. İhya hadislerini inceleyen Iraki de, bu hadisin zayıf olduğunu zikretmiştir.

2 İbn Asakir, İbn Mesud'dan rivayet etmiştir. Süyuti'nin Camiussağir eserinde de geçtiği gibi hadis zayıftır.

3 İbn Mace, Mukaddime, bab: 23; Zühd, Bab:2.

Bu arada senin içine mucizeler konusunda birtakım sorular da doğabilir. Şayet senin imanın, mucizeye delaleti açısından şöyle güzelce dizilmiş bir ifadeye takılıp kalırsa, böyle bir anda senin imanın, bunlara dayalı olan şüpheler ve problemler neticesinde kırılmaya, sarsılmaya yüz tutar. Burada dikkat etmen gereken şey, tüm bu harikulade/olağan üstü olarak meydana gelen olaylar, senin bakış açın konusunda sana yol ve yön gösterecek olan delillerden bir delil, ipuçlarından bir ipucu olsun sadece. Böyle olsun ki, sonunda zorunlu olan, asıl öğrenilmesi gereken bilgiyi öğrenmiş olasın. Aksi takdirde, belli bir şeye göre bilgini dayandırabilmen imkânı olmaz.

"Bu, tıpkı şuna benzer. Bir adam düşünün bu kişiye, bir topluluk tarafından tevatür derecesinde bir haber veriyorlar. İşte bu adam çıkıp o mütevatir olan haber konusunda, bu bilgi, bu haberi verenler arasından yalnızca şu şahsın verdiği bilgiden elde edilmiştir, diyor. Bu mümkün olamaz. Aksine o haber, ona bilemediği birçok yerlerden ve kaynaklardan ulaşmıştır. Fakat gelen haberin onların hepsinden veya onlar arasından belli birkaç kişiden çıkan bir haber niteliğinde değildir. Dolayısıyla haberin büyük kitle tarafından geldiği kesindir. Bu yoldan edinilen iman ve bilgi, bilimsel olan güçlü bir iman demektir. Fakat yaşamaya/tatmaya gelince bu da müşahede/görmek gibidir, elle tutmak gibidir. Bu da ancak tasavvuf yolunda bulunur.

Nübüvvetin hakikatte/gerçekte ne olup ne olmadığı konusunda bu kadarlık bir bilgi, şimdilik hedeflediğim amaç noktasından yeterli görüyorum. Buna olan ihtiyacı da ileride ele alacağım.

YENİDEN İLİM ÖĞRETMEYE DÖNMEMİN SEBEBİ

Yaklaşık on yıllık bir uzlet ve halvet hayatımdan sonra, bu esnada zaruri olarak burada hepsini sayamayacağım bazı gerçeklerle karşı karşıya kaldım. Bu, kimi zaman zevk/tatma ve yaşama olarak gerçekleşti. Kimi zaman, kanıta dayalı bilgi esası ile gerçekleşti. Kimi zaman da iman açısından kabul etmem gerektiği açısından oldu. İşte tüm bu deneyimlerden sonra vardığım sonuç, insan kalb ile bedenden yaratılmış olan bir varlık olduğu gerçeği oldu.

Benim burada "Kalb" ifademden kasdım, ruhun hakikati, özü olup, yüce Allah'ın marifetinin mahalli olan gönüldür. Bununla kasdım, et ve kandan meydana gelmiş olan parça demek değildir. Çünkü o kalp, ölüde de, hayvanda da vardır. Eğer beden sağlıklı olursa, bu sayede mutlu olur. Şayet hastalanırsa helak olur. Nitekim

kalbin/ruhun da sağlık ve selameti böyledir. Kalbin kurtuluşu: "*Ancak Allah'ın huzuruna selim bir kalp ile gelenlerin olacaktır.*" (Şuara, 89)

Kalbin hastalığı da vardır. Kalp o hastalığa yakalandığında helaki hem uhrevi ve hem de dünyevi olur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Onların kalplerinde hastalık vardır."*[1]

Allah'ı tanımamak, öldürücü zehirdir. Heva ve hevesin yoluna uymak suretiyle Allah'a karşı gelmek, isyan etmek, onu hastalığa sevk eden mikroptur. Allah'ı tanımak (marifetullah) ise, kalbin hayat bulmasıdır. Heva ve hevesin dediklerine uymamak, buna muhalefet etmek ise, kişinin Allah'a itaatini sağlayan şifa getiren tedavidir, ilaçtır. Kalbin tedavisi, hastalıktan kurtulması, sağlığına kavuşmasının yolu, ancak onun için sunulan tedaviyi uygulamakla, ilaçları almakla mümkün olabilir. Nitekim beden sağlığı da, ona uygun olan tedavi yöntemlerini uygulamak ve tavsiye edilen ilaçları almaktan geçiyor değil mi? Beden için kullanılan ilaçlar, nasıl ki kişinin beden açısından sağlığını kazanmasına, o ilaçlarda var olan özellik sebebiyle olacaksa, kişinin sözkonusu tedavi için gerekli olan özelliğe sahip ilaçları kendi aklı ile bulamıyorsa, mutlaka o konuda bir hekime gerek duyuluyorsa, manevi manadaki kalp hastalığının tedavisi de böyledir.

---

[1] Konu için bak: Bakar, 2/10; Maide, 5/52; Enfal, 8/49, Tevbe, 9/125; Hac, 22/53; Ahzab, 33/60; Muhammed, 47/20, 29; Müddessir, 74/31

Bunun için kişinin mutlaka, eşyanın özelliği hakkında bilgi sahibi olan peygamberlik reçetesinin bilgisine ve uygulamasına muttali olan, bu konuda bilgi edinmiş olan kimselerin peygamberlerden bu bilgileri edinen doktorlara ihtiyaç vardır. Benim zorunlu olarak öğrendiğim bir gerçek var. Ölçüleri, miktarları ve sınırları peygamberler tarafından çizilip gösterilmiş olan ibadetler yoluyla sağlanan tedavi, bunların etkileri, aklın ortaya koyacağı yöntemlerle görülemez. Bunun için mutlaka ve zorunlu olarak, sözkonusu özellikleri idrak edip kavramış olan peygamberleri taklit etmekle ve peygamberlik pınarından sızan nur ile mümkün olabilir. Ancak bu sayede tedavi sağlanabilir.

Nasıl ki bir ilacın terkibinde birçok farklı karışımlar bulunuyorsa, karışımların kimisi diğerine göre ölçü bakımından daha fazla oluyorsa, dozajlar buna göre ayarlanıyorsa, dolayısıyla bunlardaki sırrın farkında olabilmek ve o sırrın dozajını ayarlamak da buna göre değerlendirilir. Çünkü ibadetler de bir tür tedavi yöntemidir ve ilaç kabilinden olan şeylerdir. Onların da dozajları vardır. Çünkü ibadetler, kalp hastalıklarının ilacı mesabesindedirler. Bu ibadetler de değişik terkiplerden ve miktarlardan oluşmaktadır. Nitekim secdeler, rükûun iki katıdır. Sabah namazının rekâtları açısından ikindi namazının rekâtları, sabah namazının iki katıdır. Bütün bunlar birtakım sırlar içeririler. Ki o sırlar tıpkı ilaçlardaki tedavi dozu gibidir. O dozun miktarını nasıl ki doktorlar belirliyorsa, kalp ile ilgili hastalıkların

tedavisinde kullanılacak ilaçların dozajı da ancak nübüvvet/peygamberlik nuru sayesinde öğrenilir.

Doğrusu manevi hastalıklar, kalp hastalığı için kim akıl yoluyla bir hikmet bulmaya, bir yöntem belirlemeye çalışırsa ahmaklık etmiş, cahillik yapmış olur. Ya da bunların tesadüfî olarak kendiliğinden oluştuğunu sanacak olur ve ilahi bir sırra dayanmadığını kabullenirse, doğrusu o da ahmaklık ve cahillik etmiş olur. Nasıl ki ilaçların elde edilmesinin bir yol ve yöntemi varsa, ilaçların imalatında nasıl ki etkin madde öncelik kazanıyor, ikinci derecede katkı maddesi olarak kullanılacak olan maddelerin asıl yerine kullanılması sözkonusu değilse, hepsinin de ilacına göre dozajları, gram ve miligram olarak terkipleri gerekiyorsa, her bir ilacın terkibinde farklı bir yol ve yöntem izleniyorsa, manevi hastalıkların tedavisinde de aynı yol ve yöntemler uygulanır. Yani manevi hastalıkların tedavisinde öncelikle ana madde olarak farzlar öncelikli ise, ikinci derecede de farzları tamamlayıcı olarak sünnetler ve bafileler devreye girer. Çünkü ibadetlerin tüm rükünlerinin gereğince yerine getirilmesi ve etkilerinin görülebilmesi, bunların mükemmel olarak uygulanmalarına bağlıdır.

Özetle demek gerekirse, aslında peygamberler kalp hastalıklarının doktorlarıdır. Burada aklın üstlendiği rol yapacağı görev ise, eğer biz bu işin ve gerçeğin farkında olursak, Peygamberliği, nübüvveti, doğrulamak ve tasdik yoluyla buna tanıklık etmesi, bu gerçeğin

bizzat peygamber gözüyle algılanabileceğini anlamak suretiyle aczini kabullenmesidir. Nasıl ki görme engelli olan biri, kendisine yol göstericilik edene tam bir teslimiyet ile teslim oluyorsa, peygamber de bizim elimizden tutarlar. Biz de tam bir teslimiyetle ona teslim olmak durumundayız.

Yine kararsız hasta, müşfik ve işinin ehli olan bir doktorun eline nasıl ki kendisini teslim ediyorsa, bizim de aynı şekilde kendimizi peygamberin eline bırakmamız lazımdır. İşte aklın rolü ve işlevi bu noktada devreye girer, akıl sadece burada söz konusudur. Bunun ötesinde olabilecekler için sorumluluğu yoktur. Sadece anlamak ve kavramakla sorumlu tutulacağı şey, burada akıl, doktor veya hekim tarafından kendisinden istenenleri kabul edip uygulamaktır. İşte Peygamberin de durumu tedaviyi, yöntemi ve reçeteyi sunması, aklın o tedaviye uyarak gereken uygulamayı yapmasıdır. Burada ele aldığımız tüm işler ve kurallar, halvet ve uzletim boyunca zorunlu olarak öğrendiğim ve müşahede yerine geçen geçerli kurallardır.

Bu işin sonrasında gördüğüm birtakım gerçekler bulunuyor. O da, insanların özü itibariye peygamberliğin aslı ve bunun gerçekliği noktasında gösterdikleri vurdumduymazlıklarıdır. Açıkladığım gibi nübüvvet noktasında amel olarak yapmaları gereken konularda gösterdikleri umursamazlık halleridir. Hatta bunun halk arasında çok yaygın olduğunu da denemelerimiz neticesinde öğrenmişizdir. İşte bu nedenle, bu

umursamazlığın, vurdumduymazlığın sebebi ne olabilir, nereden kaynaklanıyor olabilir? İmanlarının zayıf oluş nedeni nereye dayanıyor, diye yaptığımız çalılaşmada şu dört sonucu elde ettik:

1- Felsefeye aşırı derecede önem verdikleri ve onun üzerinde çok fazla yoğunlaştıkları için meydana gelen zaafiyet.

2- Tasavvuf ve tarikat yoluna girenlerden kaynaklanan sebepler.

3- Talimiye denen Bâtınilik davasında olanlar yüzünden meydana gelen problemler.

4- Halk arasında âlim diye tanınan kimselerin yaptıklarından doğan rahatsızlıklar.

Tüm bu çalışmalarım sırasında bir süre çevremde bulunan insanları izledim. Onlara, şeriata uyma konusundaki eksik davranışlarından sordum. Bu konuda şüphelerini araştırdım, akidelerini, sırlarını, gizemli yönlerini öğrenmeye çalıştım. Kendilerine dedim ki:

Ne diye sen, görevlerini yerine getirmede kusurlu davranıyorsun? Eğer sen gerçekten ahiret hayatına inanıyorsan, ama onun için bir hazırlık yapmıyorsan bilakis onu verip yerine dünyayı satın alıyorsan bu gerçekten bir ahmaklıktır. Oysa sen, iki lira verip onun yerine bir lira almazsın. Durum böyle iken nasıl oluyor da sen, sonsuz olan bir şeyi veriyor, onun yerine sayılı günlerden ibaret olan bir hayatı yeğliyorsun? Bu, olacak şey mi?

Eğer sen inanmıyorsan, zaten sen kâfirsin. O halde iman etme konusunda şöyle kendini bir hesaba çek. Kendini çek et! Bak, senin o gizlemekte olduğun küfrüne sebep olan şey nedir? Ki o senin Bâtını manadaki olan mezhebin ve yolundur. İşte o gizli inancın, senin açıktan küfrüne neden olmakta, böyle bir cüretkârlık göstermene sebep olmaktadır. Evet, sen her ne kadar sırf bir güzellik olsun diye, şeriat adının geçtiği yerde bir saygısızlık görülmesin diye görünürde böyle bir durum sergiliyorsan da, inkârcılığın her halinden yansımaktadır.

Birileri çıkıp şöyle diyebilir: Eğer bu mesele, korunması ve devam edilmesi gereken bir şey olsaydı, öncelikle ilim sahiplerinin bunu yerine getirmeleri gerekirdi, onlar bunu yapmaya daha önceliklidirler. Bakın hele, halk arasında önemli kişilerden biri olarak filan kişi ün salmış biri olmakla birlikte adam namaz kılmıyor. Filanca kişi de içki içiyor. Falan kimseye gelince o da vakıf ve yetim mallarını yiyip duruyor. Filan kişi de hazine mallarından, millet malından hiç çekinmeden alıp yiyor ve haramdan hiç sakınmıyor. Filanca şahıs da yaptığı yargılama görevlerinde, hâkimlik hizmetlerinde rüşvet yiyor, kimi de yaptığı şahitlik için rüşvet alıyor. Bunun örneklerini saymakla bitiremeyiz. Bakacak olursan sen de daha nicelerini sayabilirsin.

Bir ikinci kişi çıkıyor ve Tasavvuf ehli olduğunu ileri sürüyor. Hatta öyle iddialara kalkışıyor ki, kendi-

sinin artık ibadet etmekten muaf olduğunu, bundan böyle ibadet etme gereğinin olmadığını söylüyor.

Bir üçüncüleri de çıkıyor, şöyle bir gerekçe ile şüphe yaymaya çalışıyor ve artık tasavvufi açıdan her şeyden yararlanılabileceğini, her şeyin mubah olduğunu savunuyor. İşte bunlardan hiçbirilerin tasavvufla yakından ve uzaktan ilgileri yoktur. Bunlar Tasavvuf yolundan sapmış olan kimselerdir.

Dördüncü birisi de, Bâtınilere takılmış, o da diyor ki: Hakkı bulmak zordur, gerçeğe ulaşmak öyle kolay olan bir şey değildir. Kaldı ki hakka/gerçeğe giden yol da kapalıdır. Bu konudaki tartışmalar sayısız denecek durumdadır. Bu itibarla filan görüş falan görüşten, filan mezhep de filan mezhepten daha üstündür denemez. Akla dayalı olarak ileri sürülen deliller de çelişkilidir. Bu nedenle rey/kıyas ehlinin görüşlerine itibar edilmez. Talimiye okuluna/Bâtıniliğe çağıranların da bir dayanakları bulunmamaktadır. Böyle bir durumda ben, sırf bir şüpheyi esas alarak bildiğim yakinden/kesin bilgiden nasıl uzak durabilirim ki? Nasıl kesin olarak edindiğim bilgiyi sırf bir şüphe adına terk edebilirim ki?

Beşinci biri de şöyle diyor: Ben, bu yaptıklarımı herhangi bir kimseyi taklit etmek suretiyle yapıyor değilim. Fakat ben, felsefe okumuş biriyim. Ben, Nübüvvet gerçeğinin ne olup ne olmadığını da çok iyi bilirim. Bunun temeli, hikmete ve maslahata/yararlı iş ve hizmete dayanır. Peygamberlik müessesesinin getirdiği esaslar

ve öngördüğü ibadetler, sadece halkın önüne geçmek, onların vuruşmalarını, kavgalarını önlemek ve şehevi isteklerinin önüne bir set çekmektir. Ben, o cahil ve bunak kesimden değilim ki kendimi birtakım mükellefiyetlerin altına alayım. Ben, bilge kişilerdenim, bu itibarla ben bilgeliğe/hikmete uyarım. Kaldı ki ben uzağı görebilen basiretli biriyim, öyle taklide falan da bir ihtiyacım da yoktur.

İşte filozof olan teologların iman ve inanç noktasında ulaşabildikleri netice bu olmaktadır. Kaldı ki İbn Sina'nın ve Ebu Nasr el-Farabi'nin eserlerini okuyanların da vardığı son nokta işte burasıdır. Bunların ve bunlar gibi düşünenlerin Müslümanlıkları halkın gözlerini boyamaya yöneliktir. Kendileri hakkında halk arasında kötü bir imaj olmasın içindir.

Hatta bazen bunlardan birilerini Kur'an okurken görebilirsin, dahası cemaate ve namazlara devam ettiğini de görürsün.. Konuşurken, şeriat adına mangalda kül bırakmadığını da görürsün. Fakat bütün bunları yaparken, halen içki içmeyi sürdürdüğünü, birçok fasıklığın ve facirliğin, kötülüklerin, eylemlerin içerisinde yer aldığını da görürsün.

Bu durumda olan birine: "Mademki nübüvvet/peygamberlik kurumu doğru bir yol değildir, o halde sen ne diye namaz kılıyorsun?" desen, çoğu kez şöyle der: "Sırf bir spor olsun için kılıyorum. Belde halkının geleneklerinden geri kalmayayım için yapıyorum. Çoluk çocuk var, mal-mülk var, onların başına bir şey gelsin

istemiyorum." Bazen de: "Şeriat doğrudur. Nübüvvet/peygamberlik de haktır" diye de konuşabilirler.

Böyle birilerine: "O halde ne diye içki içiyorsun?" diye sorulabilir. Şöyle cevap verir: "İçki yasağının temeli, kin ve düşmanlığa vardırmasından dolayıdır. Oysa ben, hikmetim ve bilgeliğim gereği kendimi kin ve düşmanlıktan uzak tutuyorum. Hâlbuki ben içerken, zihnim açılsın, kafam çalışsın diye içiyorum. İşte benim farkım budur."

Hatta İbn Sina yazdığı bir vasiyetinde/önerisinde: "Hiçbir dini ibadeti aksatmayacağını, eğlence ve neşelenme amacıyla içki içmeyeceğini, ancak içkiyi sırf şifa niyetiyle ve tedavi amaçlı olarak kullanacağını" dile getirir. İşte İbn Sina'nın, imanının saflığı, ibadete olan bağlılığını söylerken, vardığı son yargı bu olmaktadır. Burada içkiyi oyun ve eğlence maksadıyla değil, şifa ve tedavi amaçlı kullandığını dile getirmek suretiyle, kendisi için bir çıkış yolu, bir bahane olarak sunmaya çalışmaktadır.

İşte bu gibi filozofların iman açısından vardıkları sonuç bu olmaktadır. Böylece halkı aldatmaktadırlar. Onlara aldananlar sebebiyle karşı itirazların, çıkışların da pek bir anlamı kalmamış olmaktadır. Bu defa giderek aldananların sayılarında artış görülmüştür. Çünkü karşı çıkışlar ve yapılan itirazlar, hep hendese/geometri ve mantık gibi ilimlerin öngördüğü ölçüler dikkate alınarak bir karşı çıkış ve itiraz görülmektedir. Biz, bunlarla ilgili sebepleri de önceki sayfalarda zaten açıklamıştık.

Tüm bu gösterdiğim sebeplerden ötürü, halkın bu kadar çok iman zaafına uğradığını anlamış oldum. Bunu öğrendiğim ve anladığın için de halkta var olan şüpheleri önlemenin de nasıl sağlanacağını biliyorum. İşte bu amaçla kendimi bu konuda görevli ve mecbur gördüm. Çünkü haklarında açıklamalarda bulunduğum ve araştırıp içyüzlerini öğrendiğim bu akımların foyalarını meydana çıkarmak, artık benim için su içmekten daha kolay bir iştir. Zira ben onları incelemiş, ilimlerini öğrenmiş, içyüzlerine vakıf olmuş, özellikle aralarında bulunmak suretiyle ne olup olmadıklarını denemiş ve yaşamış biriyim.

Ben böyle derken, Tasavvufçuların yollarını, yöntemlerini, filozofların ne yapıp etmek istediklerini, Bâtınilerin amaçlarını, sözüm ona âlim diye geçinenlerin ne yapmak istediklerini öğrenmiş ve bilen biri olarak bunları söylemekteyim. Aynı zamanda, bunlara karşı gerekenin yapılmasının da zamanının geldiğini ve bu görevin yapılmasının da zorunlu ve mecbur olduğunu anladım. Kendi kendime şöyle söylendim:

Her tarafta salgın hastalık var, doktorlar bile hastadırlar. İnsanlar ise helak olmanın kenarına dayanmışlar, sen hala ne diye bu halvetten ve uzletten dem vuruyorsun? Hala bunu bırakacak değil misin?"

Sonrasında kendi kendime şöyle söylendim: *"Sen, ne zaman bu tasaları, karabulutları önlemek için ne zaman harekete geçeceksin? Ne zaman bu karanlıklarla savaşacaksın? Artık zaman fetret zamanıdır. Devir batılın*

kol gezdiği bir devirdir. Eğer sen, halkı, insanları bu batıl kesimlerin yollarından Hak yoluna çağırmakla uğraş versen, zamane insanlarının hepsi, âlimi de cahili de sana düşman kesilecektir. Senin bunlara karşı durabilme gücün var mı? Bunlarla bir arada yaşaman mümkün olabilecek mi? Bütün bunları yapabilmen için mutlaka uygun bir dönemi ve yaptırımlarında etkin olabilecek güçlü bir iktidarı ve onu yöneten dindar bir yöneticiyi beklemen gerekmez mi?"

Tüm bu sorular ve rahatsızlık veren hususlar sebebiyle, kendimce Allah'a karşı bir bahane, bir sebep bulmaya çalıştım ve böyle bir bahane ile bir süre daha uzlet hayatını sürdürdüm. Gerekçem de: Hakkı ortaya çıkarabilmek için hüccet sunmaktan ve kanıt ortaya koymaktan aciz olmam bahanesiydi. Ancak yüce Allah, hiçbir dış tesir olmaksızın dönemin sultanını harekete geçirdi. Sultan kesin bir emirle, Nisabur'da var olan fitneyi önlemem için beni orada görevlendirdi. Bana verilen emir o kadar kesin idi ki, kabul etmemem durumunda bütünüyle yalnızlığa terk olunabilirdim. Artık bu noktada itiraz etmemem ve bahane uydurmamamın zamanının geldiği kanaatini edindim. Bu nedenle kendi kendime dedim ki:

"Artık bundan böyle hiçbir bahane ileri sürmenin anlamı yoktur. Sırf uzlet ve dinlenmek bahanesiyle tembellik etmeye kalkışman, bir neden uydurman senin için yakışık almaz. Sırf onurunun peşine takılmak ve halkın ezalarından korunmak adına böyle bir tercih

yaparak halvet hayatını devam ettiremezsin. Halktan gelebilecek sıkıntılar bahanesiyle böyle bir yanlışa nasıl sarılabilirsin ki? Kaldı ki Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. *"Elif. Lam. Mim. İnsanlar "iman ettik" demekle, bir imtihana tabi tutulmadan bırakılacaklarını mı sanıyorlar. Biz, onlardan öncekilerini de imtihan ettik. Allah, elbette doğruları bilir. Ve elbette yalancıları da bilir."* (Ankebut, 1-3)

Yüce, en sevgili kulu olan Resulüne hitaben de şöyle buyuruyor: ***"Andolsun ki senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Onlar, yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine rağmen sabrettiler, sonunda yardımımız onlara yetişti. Allah'ın kelimelerini (kanunlarını) değiştirebilecek hiçbir kimse yoktur. Muhakkak ki peygamberlerin haberlerinden bazısı sana da geldi."*** (En'am, 34)

Allah Teâlâ bir diğer ayetinde de şöyle buyuruyor: Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. *"Ya Sin. (Ey Muhammed!) Hikmet dolu Kur'an'a yemin olsun ki, sen elbette dosdoğru bir yol üzere gönderilen peygamberlerdensin. Bu (Kur'an), ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de doğru ile eğrinin ne olduğundan habersiz kalmış bir toplumu uyarman için, mutlak güç sahibi, rahmeti bol olan (Allah tarafından) sana indirilmiştir. Andolsun ki onların çoğu cezayı hak etmişlerdir. Çünkü onlar iman etmiyorlar. Biz, onların boyunlarına halkalar geçirdik. O halkalar çenelere kadar dayanmaktadır. Bu yüzden kafaları yukarı kalkıktır. Önlerinden bir set ve arkalarından bir set çektik de onları kapattık, artık göremezler. Onları uyarsan*

da uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar. Sen ancak zikre (Kur'an'a) uyan ve görmeden Rahman'dan korkan kimseyi uyarabilirsin. İşte böylesini, bir mağfiret ve güzel bir mükâfatla müjdele." (Yasin, 1-11)

Bu amaçla kalp gözleri açık olan müşahede erlerinden bazı kimselerle de istişarede bulundum. Hepsi de uzletten ayrılmamı ve zaviyeden çıkmamı işaret ettiler. Bu konuda da birçok salih kimselerin tevatür derecesine varan rüyaları da devreye girdi. O zatların gördükleri rüyalar da böyle bir harekete girişmenin hayrın ve doğru yolun bir başlangıcı olduğunu gösteriyordu.

Her şeyden münezzeh olan yüce Allah, o yüz yılın başında bunu takdir buyurdu. Zaten yüce Allah her bir yüz yılın başında, dinini yeniden hayata hâkim kılacağını, dinini ihya edeceğini vadetmiştir.[2]

Netice itibariyle yapılan ricaya ve teklife uyuldu. Sözkonusu tanıklıklar sebebiyle ortaya çıkan hüsnü zan da galebe çaldı. Bu önemli görevi yerine getirmek amacıyla Nisabur'a hareketi, Allah Teâlâ kolaylaştırdı. Hicri 499 (Miladi,1106) yılında zilkade ayında bu beldeye yolculuk gerçekleşti.

---

[2] Gazali, burada, Ebu Davud tarafından Melahim bölümünde (bab:1 ve h:4291) geçen ve: "Şüphesiz yüce Allah, her yüz yılın başında, bu dinini yeniden hayata geçirecek bir müceddid gönderecektir" manasındaki hadise dikkat çekmektedir. Ayrıca bak. Hâkim, Müstedrek, 4/522. Hadisin biri muttasıl ve biri de mudal olmak üzere iki rivayeti bulunmaktadır. Beyhaki de el-Medhal eserinde bu hadise yer vermiştir.

Bağdat'tan ayrılmam yine zilkade ayında hicri 488 (m:1095) yılında gerçekleşmişti. Böylece uzlet hayatım 11 yıl sürmüş oldu. Bu, yüce Allah'ın takdir buyurduğu bir hareket idi. Bu takdirler noktasında işin şaşkınlık uyandıran tarafı ise, uzlet hayatım süresince içimden böyle bir faaliyete girişeceğim hiç geçmemişti. Dahası Bağdat'tan çıkıp gideceğimi de önceden hiç düşünmüş değildim. Böyle bir durum aklımın köşesinden bile geçmemişti. Kalpleri ve durumları değiştiren yüce Allah'tır. Bir hadiste şöyle buyrulur:

"*Mümin kalbi, Rahman olan Allah'ın parmaklarından iki parmağı arasındadır.*"[3]

Ben biliyorum ki, aslında ilim yaymaya, öğretmeye gerçekten dönmek için hazır olmadığım halde, dönmüş oldum. Çünkü hazır olmadığım halde dönme hadisesi, önceki duruma geri dönmekti. Kaldı ki ben eskiden ilim yaymaya, öğretmeye çalışırken, bir makam, bir şöhret elde etmek için yapıyordum. Buna da söz ve eylemlerimle öncülük ediyordum. Zaten o dönemde hedefim ve niyetim de bu idi. Oysa bugün ise, ben öyle bir ilim yolunda çağrıda bulunuyorum ki, burada, makam, mevki ve şöhret yoktur. Tüm rütbeleri ve dereceleri, mertebeleri terk vardır. Artık şu andaki amacım, niyetim ve yapmak istediklerim budur. Zaten Allah da benim bu niyetimi biliyor. Benim niyetim ve isteğim kendi nefsimi önce düzeltmek, bunun yanında başkalarını da ıslahtır.

---

[3] Müslim, Kader, h:17; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/68 ve 6/315; Tirmizi, Daavat,, bap:89; İbn Mace, Mukaddime, bap:13

Ancak bu niyetle bu yola çıktım. Fakat ben, hedeflediğim bu isteğime ulaşabilir miyim, ulaşamaz mıyım, amacım dışına mı çıkarım, bunu bilemiyorum. Yalnız benim kesin olarak inandığım ve gördüğüm bir gerçek var. Güç, kuvvet ve kudret sadece ve sadece yüce Allah'ın elindedir. Ben buna kesin olarak iman eden biriyim. Çünkü ben hareket edemezken, beni o harekete geçirdi. Ben bir şey yapamazken, beni işe yönlendiren, işinde kullanan o oldu. Allah'tan öncelikle dileğim, beni ıslah etsin, peşinden de benim aracılığımla ıslah olabilecekleri ıslah etsin ve beni doğru yola yönlendirsin. Sonrasında da benim aracılığımla doğruya erebilecek olanları hidayete yönlendirsin. Bana Hakkı, hak olarak göstermesini ve o hakka uymayı nasip kılmasını dilerim. Bana batılı da batıl olarak göstermesini ve batıldan sakınıp uzak olmayı da nasip eylesin.

Şimdi daha önce anlattığımız inanç ve anlayış guruplarına yeniden dönelim. O mezheplerin iman konusunda zaafa düştükleri sebepler nelerdir, onları nasıl doğru yola getirebilir ve helak olmaktan kendilerini nasıl kurtarabiliriz, bunlar üzerinde duralım.

Talim Ehli denilen Bâtıni akımdan duydukları konusunda şaşkınlık ve hayret içinde kaldıklarını söyleyenlere, göstereceğimiz tedavi yolunu, "*El-Kıstasu'l-Müstakim*" adını verdiğimiz eserimizde anlattık. Bu nedenle bu risalemizde, anlattıklarımızı burada tekrar ederek, konuyu uzatmak istemiyorum.

Her şeyin mubah olduğunu savunan İbahiye mezhebi mensuplarının bu konudaki vehimlerine gelince, onların da kuşku ve endişelerini yedi madde altında ele aldık ve bunların da kuşkularını "*Kimya-i Saadet*" adlı eserimizde zikrettik.

Bir de felsefe yoluyla akılları karıştırılıp imanları zaafa uğrayanlar var. Bu kesim, bu sebepten dolayı peygamberliği inkâr ermektedir. Biz, Nübüvvetin/Peygamberliğin hakikati ve zorunlu olarak varlığı konusunda, özel tedavi yöntemlerinin bulunduğunu, Astronomi ve bu ikisi dışındaki yollarla nelerin yapılabileceğini de anlatmıştık. İşte biz bu girişi de sırf bu maksatla yaptık.

Konu bağlamında özellikle tıp ve astronomi ile ilgili olan özelliklerden söz etmemizin asıl nedeni, bu durumda olanların esasen bilgi temelleri buna dayandığından dolayıdır. Biz, her bir bilim adamı için, kendi alanındaki ilimler yoluyla açıklama yapıyoruz. Örneğin astronomi, tıp, doğa bilimleri/fizik bilimleri, büyü ve büyüye bağlı olarak yapılan ve birtakım sembollerle tılsım diye sunulan bilgileri ve alanları dikkate alarak açıklama yapacağız. İşte bu ölçüye dayanarak herkese, kendi alanında örnekler vermek suretiyle peygamberlikle ilgili delilleri ortaya koymuş olacağız.

Bir de diliyle güya Nübüvveti kabul ettiğini ileri sürdüğü halde, Şeriatın alanını, hikmetle, hikmet alanıyla eşit tutanlar var. Bunlar, gerçekte nübüvveti, peygamberlik kurumunu inkâr ediyorlar. Ona yalnızca kendince biçtiği ve yüklediği özel bir anlam çerçevesinde

iman ediyor. Kendilerinin öngördüğü bir şeriate, hikmet anlayışlarının bir gereği olarak böyle birine uyulmasını istemektedirler. İşte böyle bir anlayışın ve inancın peygamberlikle, peygamberlik kurumuyla yakından ve uzaktan bir ilgisi bulunmamaktadır.

Nübüvvete/Peygamberliğe iman olayı, akıl ötesi bir ikrarı ve isbatı gerektirir. O noktada aklın özelliklerinin ve duyuların algılaması, idraki yoktur. Kişi tam da bu noktada öyle şeyleri algılayabilir ki, burada artık ne aklın, ne de duyu organlarının bir etkisi sözkonusu olamaz. Nasıl ki duyu organları, renkleri algılamaz, görme organı, sesleri kavrayamazsa, hiçbir duyu organı da akıl ile anlaşılabilecek olan bir alanı kavrayamaz. Eğer böyle bir şey gerçekleşemezse –ki bunun mümkün olması sözkonusu bile değildir- biz de konuya dair kanıtı, delili bunun mümkün olabileceğini, bilakis varlığının gerçekliğinin delillerini de ortaya koyarız.

Kişinin böyle bir şeyi olabilir olarak kabul etmesi durumunda, işte bu noktada öyle şeyler gerçekleşir ki, bunlar özel durumlar adını alırlar, Burada aklın bir etkisi yoktur. Bu noktada olan biten şeyler akıl alanının dışındadır. Hatta öyle anlar olur ki, neredeyse akıl bile onları yalanlamaya kalkışır. Böyle bir şeyin olmayacağını, muhal olduğunu söyler.

Bunu bir örnekle açıklayalım, bir dirhemin altıda biri değerinde olan bir miktar Afyon, doğrusu öldürücü bir zehirdir. Çünkü aşırı derecede dondurucu bir özelliğe sahip olması nedeniyle, damarda dolaşan kanı dondurur.

Bu da ölüme sebebiyet verir. Bu durum fizik bilimciler açısından, damarlarda donma özelliğini oluşturan bileşik, aslında onun özelliğinde var olan su ve toprak sebebiyledir. Çünkü ister su olsun ve ister toprak olsun, her ikisi de donma özelliğine sahip olan iki maddedirler.

Oysa şurası bilinen bir gerçektir ki, insan, litrelerce su içip kilolarca toprak yese, donma özelliğine sahip olan bu iki madde, o doğal halde afyon özeliğinde görüldüğü gibi donmazlar. Eğer bir tabiat bilimcisine, bu durum haber verilse ve o kişi böyle bir şeyi henüz denememiş ise, diyeceği söz şudur: "Böyle bir şey olamaz. Bunun olamaz olduğunun delili de, bunda hem ateş ve hem hava özelliğinin bulunması sebebiyledir. Bu, dondurucu bir özelik taşımaz. Biz bunun hepsinin su ve toprak olarak varsaymış olsak bile, dondurucu özelliği taşısa da, bu türden bir donmayı gerçekleştiremez. Bir de içinde sıcaklık oluşturan iki özellik olursa, bu takdirde donduruculuktan söz bile edilemez."

Burada Tabiat Bilimcisinin/fizikçinin delili bu olacaktır, bunun dışında da bir şey söyleyecek değildir. Kaldı ki ister fizikçilerin olsun, ister metafizikçilerin olsun çoğunlukla sundukları deliller, bu türden olan delillerdir. Bu türden görüş ve anlayış sahipleri olayları değerlendirirlerken sadece bulabildikleri deliller ve aklettikleri şeyler bu anlatılanların ötesine geçemezler. Dolayısıyla alışık olmadıkları konularda o şeyleri muhal (olamaz) olan şeyler olarak değerlendirirler. Doğrusu sadık rüya dediğimiz rüyalar alışılan bir şey olmamış olsaydı, bu durumda

duyu organlarının yetersiz olduğu konularda bir iddiacı ortaya çıkar ve gaybı bildiğini ileri sürecek olsa, belirttiğimiz türden bir akla ve yargıya sahip olanlar, kesinlikle bunu da inkâr eder, kabul etmezlerdi.

Eğer böyle birine: "Bir dane ağırlığında olan bir şey dünyada bir beldeye, ülkeye atılsa, bu, o beldenin tamamını yer bitirir, sonra da dönüp kendisini yer. Bu durumda ne o beldeden ve ne de o danecikten geriye tek bir iz kalmaması olabilir mi?" dense, O kişi hemen: "Bu, muhaldir, asla olamaz. Çünkü senin bu söylediğin bir tür bir hurafedir" diye söyler.

Oysaki ateş örneği bunun ta kendisidir. Ateşi görmeyen biri, ateşin varlığını duyduğunda, görmediği için onun olmadığını söyler. İşte ahiret hayatını, onunla ilgili şaşkınlık uyandıran hususları inkâr edenlerin birçoğunun durumu da tıpkı ateşi görmeyenin hali gibidir. Böyle bir durumda biz de o fizikçiye deriz ki "Nihayet sen de ister istemez Afyonda bulunan dondurucu özellik, tabiat kanunlarına dayanılarak akli ölçülerle anlaşılacak bir durum değildir" diye söylemek zorunda kaldın.

Eğer böyle bir şey akıl ölçüleriyle anlaşılacak veya kavranacak bir şey değilse, kalpleri tedavi etme noktasında şer'i ölçülerin de tedavi konusunda birtakım özel kuralları ve tasfiye yöntemleri var ki, bunların da akli hikmet ile kavranması sözkonusu değildir. Aksine bu gibi durumlar ve özellikler sadece Nübüvvet ve peygamberlik gözü ile görülebilir. Ne diye bu manada var olan özelliklerin kabulü sözkonusu olmasın ki?

Oysaki bunlar, kendi yazmış oldukları eserlerinde, bu anlattıklarımızdan çok daha şaşkınlık ve hayret uyandıracak olan özelliklerden söz etmektedirler. Sözünü ettikleri ve etkinliğine, tesirli ve yararlı olduğuna inandıkları, aynı zamanda kendi deneyimleri neticesinde olumluluğunu gördükleri bazı şeylerin özel tesirlerine de inanıyorlar.

Örneğin hamile olan bir kadının doğum yaparken, aşırı doğum sancısı çekmeleri ve zor doğum yapmaları halinde aşağıda kare içerisinde gördüğünüz şekil sayesinde kolay doğum yaptıklarını görmüşlerdir ve buna da inanmışlardır.

4	9	2	د	ط	ب
3	5	7	ج	ه	ز
8	1	6	ح	ا	و

Şekiller gördüğünüz gibi bu karelerdir. Bu kareler ve içindeki sayı ve yazılar, su değmemiş olan iki bez parçasına yazılıp, doğum sancısı çeken kadının önüne, ayaklarının altına bırakılır. Kadın gözlerini onlara diker, tüm dikkatini o şekiller üzerinde yoğunlaştırırsa, bebek hemen anında doğmaya başlar. Bunlar, bu şekiller sayesinde doğumun kolayca mümkün olabileceğini hem kabullenmişler ve hem de bunu "Sihirli Etkileri Olan Tılsımlar" isimli eserlerinde yazmışlardır.

Bu şekil, dokuz kutucuktan oluşmaktadır. Her bir kutucukta özel bir sayı bulunmaktadır. Her kutudaki rakamlar toplandığında, toplamı, sayı olarak yatay olsun, dikey olsun, yanal/köşeden köşeye olsun hepsinde 15 neticesi elde edilir.

Doğrusu, böyle bir tılsımın etkisini kabullendiği halde, sabah namazının neden iki rekâttan oluştuğuna, öğle namazının ne diye dört ve akşam namazının ise neden üç rekât olduğuna kendince akıl erdirmez ve bunlara inanmaz. Çünkü bunlar hikmet gözüyle, filozof kafasıyla anlaşılacak olan özellikler taşıyan şeyler değildir. Burada görülen farklılık sebebi, bu namazların vakitleri açısındandır. Bunlar da ancak peygamber gözlüğü ile anlaşılabilir. Daha şaşılacak olan şey, eğer biz buradaki ifadeyi, dini içerikli olarak değil de, falcılıkla ilgilenenlerin ifadeleri doğrultusunda ele alıp değiştirmiş olsaydık, kesin olarak kendilerince onlar bu vakitleri gerekçelendirirlerdi.

O halde biz de deriz ki: "Yıldızlara, gök cisimlerine bakarak hüküm çıkaranlar, güneş tam semanın orta yerinde iken bakılan fal ile henüz doğmak veya batmak üzere iken bakılacak olan fal, değerlendirme açısından farklılık göstermiyor mu? Dahası onlar buna göre baktıkları falları değerlendirirlerken bu değişiklik çerçevesinde insanlara ömürler ve eceller belirlemiyorlar mı? Belirlemede bu yolları kendilerinin işlerini kolaylaştıran şeyler olduğunu kabullenmiyorlar mı? Oysa güneşin zeval noktasından tam göğün ortasında olması ve batma/mağrip açısından güneşin batıyor olması

yönünden aralarında herhangi bir fark yoktur. Şimdi bunun doğru bir gerekçelendirme olduğunun bir kanıtı var mıdır? Tek söyleyeceği ve kanıt olarak göstereceği şey, yıldıznameye bakan falcının söyledikleri sözler olacaktır. Hatta belki de adam, o falcının en azından yüz kez yalanını yakalamıştır. Ama yine de onun doğru söylediğine inanmayı sürdürür.

Eğer falcı kendisine: "Güneş, tam gün ortasında iken, şu filan yıldız da ona bakıyorsa, işte doğan o yıldız filanca kimsenin burcudur. O kimse bu durumda tam da o vakit esnasında yeni bir elbise giyecek olsa, o kişi o elbisesi içerisinde öldürülecektir" demiş olsa, o kimse bundan böyle tam da o esnada, o yeni elbiseyi giymeyecektir. Hatta dondurucu bir soğuk havada ölümle pençeleşecek duruma gelse bile yine de o elbiseyi o vakit esnasında giymez. Hem de bu kişi belki de bu söylenenleri daha önce defalarca falcının yalanlarını bildiği ve dinlediği halde, yine de böyle bir durumda onun dediklerine uyar.

Hayret ki ne hayret! Burada belirttiğimiz birtakım şeyleri akıl açısından uygun kabul edip, sonuçta ister istemez, itirafta bulunmak zorunda kalıyor. Bu şeylerin bazı peygamberlere özgü mucizeler olabileceği kabullenirken, aynı şeylerin doğru ve dürüst olan bir Nebi ve Resulden, hem de mucizelerle desteklenen bir peygamberden, hiçbir zaman yalan söylediği de sabit olmamış ve görülmemiş olan bir peygamberden duyulduğu halde, nasıl inkâra kalkışıyor, doğrusu anlayamıyorum!

Bir filozofun çıkıp sözkonusu özel durumların, havassın, namazların adetlerinde olsun, Haccın rükünleri arasında zikredilen şeytan taşlamadaki taşların sayı adedinde olsun ve şeriatın taabbudi (kulluğa dayalı olan) diğer hususlarda olsun, bunların mümkün olabilmesini inkâr edecek olursa, bu kişi, esasen ta baştan beri bunlarla birtakım özel tedavi yöntemleriyle falcıların yaptıkları arasında hiçbir fark gözetmiyor, demektir.

Eğer bu adam derse ki: "Ben falcılık yoluyla olsun, tıp açısından olsun, bazı şeyleri inceledim. Denemelerim sonucu, bunların kimisinin doğru olduğunu gördüm ve içimden de bunun doğru olabileceği kanaatine vardım. Böylece bunların kabul edilemez olmadığını, kaçınılması ve uzak durulması gereken şeyler olmadığını gördüm. Oysa Nübüvvet yoluyla ortaya konan dini şeyleri ise denemiş değilim. Denemediğim bir şey hakkında, onun varlığını ve gerçekliğini, mümkün olabileceğini söylesem bile, nasıl kabul edebilirim ki?"

Ben de cevap olarak derim ki: "Tamam, sen denediğin bir şeyin doğruluğunu kabullenmede bir kuşku duymuyor, bu nedenle yanlış yaptığını da düşünmüyorsun. Aksine senin yaptığın iş, bunu denemiş olanların verdikleri haber ve bilgileri duyarak ve bu duyuma dayanarak sadece onları taklit etmektesin. Öyleyse peygamberlerin söylediklerine de kulak ver, onları da dinle! Çünkü şeriat açısından ortaya konan ve gelen tüm bilgiler ve belgeler onların tecrübelerine, deneyimlerine ve Hakkı müşahede etmelerine dayanmaktadır. Sen de

onların yoluna gir, o takdirde sen de, onların idrak ettiği birtakım şeyleri algılayabilir, kavrayabilirsin."

Oysa ben diyorum ki: "Sen, onları denememiş de olsan, özellikle aklın, senin onları tasdik edip doğrulamanı ve kesin olarak onlara tabi olmanı öngörür. Varsayalım ki, akıl baliğ olan biri hayatında hiç hastalık geçirmemiş ve hastalığın ne olduğunu da üzerinde denememiştir. Bu adam bir gün hastalanır. Bunun çok müşfik, kendisine düşkün bir de babası var ve babası tıbbi konularda da bilgi sahibi olan biridir. Çocuğu da kendini bildi bileli, babasının bu konularda bilgi sahibi olan bir kimse olduğunu duymaktadır. Babası oğluna, tedavi için bir ilaç terkibi hazırlayıp oğluna: "Bu ilaç, senin hastalığın için iyi gelir ve sen bu ilacı aldığın takdirde şifa bulacak, iyileşeceksin" dese, hazırlanan ilaç acı da olsa, iğrendiren nahoş bir kokuyu da içerse, aklı ona nasıl bir yol izlemesi gerektiğini söyler? O ilacı, iyileşmek için kullanır mı, kullanmaz mı? Yoksa çocuk, babasına: "Ben, senin hazırladığın bu ilaç ile hastalığımın iyileşmesi arasında akılcı bir münasebet kuramıyorum, Çünkü onu denemiş değilim mi?" diyecek. Doğrusu çocuk böyle bir davranış sergileyecek olursa, sen onu ahmak biri olarak kabullenirsin. İşte peygamberlerin ve Hz. Peygamberin ortaya koydukları gerçekleri kabullenmemen durumunda uzağı görebilen basiret ehli insanlar da gerçekten ahmak olanın sen olduğunu sana söyleyeceklerdir.

Eğer sen: "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şefkatini, bu işin tıbbını, tedavi yol ve yöntemini bildiğini ben nereden bilebilirim ki?" diyecek olursan, ben de şöyle derim: "Sen, babanın, sana karşı ne kadar müşfik olduğunu ve bunun duyulara dayalı şeylerle bilinen bir şey olmadığını ne ile biliyor ve öğreniyor idiysen, onun ortaya koyduğu gerçekleri, onun yaşantısında ve durumlarında sezdiğin ipuçları yoluyla, yapıp ettiklerini bizzat görerek, kaynaklarında neye dayandığını, zorunlu bir bilgi olarak bilirsin ve bunda da asla şüphe etmez ve bunun doğal sonucu olarak da babana inanır ve güvenirsin."

Resulüllah (s.a.v.)'in sözlerine/hadislerine bakan, onun halkı nasıl irşad ettiğini, buna ne kadar önem verdiğini inceleyen, halka karşı olan müşfik ve sevecen yaklaşımını, onların ahlakını güzelleştirmedeki çaba ve gayretlerini, insanların arasını bulma konusundaki çabalarını inceleyip gözden geçiren bir kimse, ona teslim olur ve iman eder. Aynı şekilde hangi durumlarda ve ne ile din ve dünyalarının salaha erebileceğini, Resulüllah (s.a.v.) üzerinde inceleyen biri için zaruri bir bilgi oluşur ve şu gerçeğin farkına varır.

Resulüllah (s.a.v.)'in ümmetine karşı olan şefkat ve merhameti, bir babanın çocuğuna göstermiş olduğu şefkat ve merhametin çok üstünde olduğunu görecektir. Bir de onun şahsında şaşkınlık ve hayret uyandıran olayların zuhur ettiğini, onun diliyle Kur'an'ın bildirdiği gayba ilişkin bilgilerle onun hadislerini inceleyenler

de kesin ve zorunlu bir bilgi olarak bunların gerçekliğini görecek ve kabulleneceklerdir. Aynı şekilde Resulüllah (s.a.v.)'in ahir zaman ile ilgili verdiği bilgilere ve haberlere bakıp bunları incelediğinde, onların, Resulüllah (s.a.v.)'in haber verdiği şekilde nasıl gerçekleştiğini, kesin bir bilgi edinmiş kanaatine vararak, bunları zaruri bir bilgi olarak kabul edecektir. Ki bütün bunlar akıl ötesi olan, akıl yoluyla algılanmayacak olan bilgilerdir.

Resulüllah (s.a.v.) kendisi için açılan gayp penceresinden bunları kavramış ve görmüştür. Bunu da sadece bu işe özgü görevli kılınanlar kavrayabilirler. Peygamberlere özgü olan şeyler ve ilimler akıl yoluyla kavranacak olan şeyler değildir. İşte Resulüllah (s.a.v.)'in tasdikini gerektirecek olan zorunlu ilim yolu bu yoldur. O halde sen de bu yolu dene. Kur'an-ı Kerim üzerinde düşün. Haber ve hadisleri incele. Netice itibariyle bunları ayanbeyan görür gibi anlamış ve öğrenmiş olursun.

Felsefeci geçinenleri uyarmak adına buraya kadar anlattıklarımız kâfi gelir. Bu zamanda böyle bir uyarıya çok şiddetli derecede ihtiyaç duyulduğundan ötürü, burada bunu açıklamış olduk.

Dördüncü sebebe gelince; kötü ilim sahiplerinin davranışlarının imanın zayıflamasında olan etkisidir. Bunun tedavisi de üç şekilde sağlanabilir. Şöyle ki:

Birincisi: Sen: "Filan ilim adamı, gerçeği bildiği halde haram yiyor" diye iddiada bulunuyorsun. Onun, o haram olan şeyin, haram olduğunu bilmesi, aynen senin

durumuna benzemektedir. Sen de şarabın/içkinin, domuz etinin, faizin haram olduğunu biliyorsun. Dahası sen gıybet etmeninin, yalan söylemenin, söz götürüp getirmenin haram olduğunu da biliyorsun. Sen de bütün bunların haram olduğunu bildiğin halde o haramı işlemekte devam ediyorsun. Bunu işlerken, bu haramı işlemek masiyet değil, Allah'a karşı çıkmak değil anlamında olan bir inancından kaynaklanıyor da değildir. Bunların haram olduğunu bildiğin ve haramlıklarına iman ettiğin halde, işlemeye devam ediyorsun. Bunları işlemenin sebebi, senin şehevi isteklerine yenilmenden ileri geliyor. İşte âlim dediğin o kimse de, senin gibi aynı şehevi istek ve duygulara sahiptir, o da senin gibi onlara yeniliyor.

Dolayısıyla onun, senin bildiklerini ötesinde dini konularda, haram ve helal meselelerinde senden çok fazla bilgiye sahip olmuş olması, sözkonusu edilen haramlardan senden daha çok sakınmasını gerektirmez. Nice kimseler var ki, doktorun söylediklerine inanır ve ona güvenir ama yine doktorun onun için öngördüğü perhizlerden sakınmaz. O, doktorun tavsiyesine rağmen yine de meyve yemeye, soğuk su içmeye devam eder durur. Bu kimsenin doktoruna rağmen, perhizlerini bozması, tavsiyeye uymaması, yediklerinin ve içtiklerinin zararlı olmadığını göstermeyeceği gibi onun tıp ilmine inanmadığı ve ona güvenmediği anlamına da gelmez. İşte sözkonusu edilen o âlimin yanılgılarını da bu çerçevede değerlendirmek lazım gelir.

İkincisi: Sıradan bir kimseye şöyle denilebilir: "Herhalde sen, âlim olan bir kimsenin, ilim öğrenmesi, bunun ahirette kendisi için bir yarar sağlanması için yapmıştır, edinmiş olduğu bilginin onu kurtarabileceğini, hatta amellerinin yanında ilmi fazileti sebebiyle hesabının kolay geçmesi için ona şefaat edebileceğini de sanıyorsundur." Eğer, kişinin ilminin onun aleyhinde fazladan bir kanıt olarak kullanılması uygun görülebiliyorsa, bu demektir ki, ilim aynı şekilde onun kıyamete derecesinin artmasına da bir hüccet ve kanıt olabilir. Bu da uygundur. Her ikisi de olabilir. Bu kimse ameli terk etmiş olsa bile, diğer taraftan ilme sarılabilir. Birinden biri, kendisi için yarar sağlayabilir.

Behey ahmak! Sana gelince; sen ona bakarak amelini terk edecek olsan, senin, o âlim gibi tutunacağın bir ilmin var mı? Kötü amelin sonucu helak olup gidersin ve ortada seni kurtaracak bir şefaatçin bile yoktur. Neyine güveniyorsun, söyler misin?

Üçüncüsü: Hakikatin kendisini aramak ve onu kabullenmektir. Tedavide gerçeği bilmektir. Esasen gerçekçi olan, hakikati, işin içyüzünü bilen bir âlim kişi, bilerek bir yanlışa atılmaz. O, bir yanılgıya düşmez, günah işlemeye kalkışmaz. İşlemişse mutlaka bir yanılgı sonucudur. Kaldı ki ilim ehli, masiyet ve günah olan davranışlarda ısrarcı da olmaz. Çünkü gerçek ilim ve bu ilmi edinmiş olan kişi, ilminin gereği olarak günah işlemenin öldürücü bir zehir olduğunu bilir. Bu, kimse bunu bildiği gibi, ahiret hayatının dünya hayatından

daha hayırlı olduğunu da bilir. İşin bu gerçek yönünü bilen bir ilim adamı, daha üstün ve daha iyi olanını verip de karşılığında çok daha basit ve değersiz olanını satın almaz.

Sözünü ettiğimiz bu ilim, birçok insanların kendileri için uğraş alanı olarak gördükleri değişik ilimler yoluyla kazanılamaz. Zaten bunun içindir ki, farklı ilim alanlarında uğraş verip de birçok ilim elde etmiş olan ilim sahiplerinin edinmiş oldukları o bilgileri, onları Allah'a karşı isyandan ve günah işleme cüretkârlığından alıkoymaz.

Hakiki ilim ise, sahibine haşyet kazandırır, Allah'tan, onun azabından korkma, rahmetinden umutvar olma inancını kazandırır. İşte onun gerçek ilim sayesinde böyle bir nitelik kazanması, bu, onun günah işlemesine engel oluşturur. Hakiki ilmi, onunla günahı arasına girer. Gerçi buna rağmen yine de insan kimi zaman bazı yanılgılara düşebilir. Hiçbir zaman, insanlar böyle bir yanılgıdan kurtulamazlar. Bu türden yanılgılara düşmesi, insanın imansız olması manasına, inanmadığı, inancının zayıf olduğu anlamına gelmez. Çünkü mümin kimi zaman bazı yanılgılar içine düşebilir. Fakat o, bundan dolayı tevbe etmesini de bilir. Mümin olan bir kimse, günah ilmekte hiçbir zaman ısrarcı olmaz.

İşte felsefeciler hakkında olsun, Talimiye denilen Bâtınilerle ilgili olsun, her ikisi hakkında söylemek istediklerim tehlikeler ve tehlikeli yönleri bu anlattıklarımdan ibarettir. Aynı şekilde onlara karşı tavır alanların,

izledikleri yol ve metotlarında düştükleri yanılgılarını da zikrettim. Bunun bir tek yol ve yöntemle olmayacağını gösterdim.

Yüce Allah'tan dileğimiz, bizi, seçkin kıldığı, Hakka irşad edip hidayet yoluna erdirdiği kullarından eylesin. Kendisini anma yolunu ilham eylediği, kendisini unutmayanlar kıldığı, nefislerinin şerrinden koruduğu, böylece başkalarının kendileri üzerinde etki bırakmadığı, sırf kendisi için ihlâs sahibi kıldığı ve kendisinden başkasına kullukta bulunmayanlardan kıldığı kimselerden bizi eylemesini dileriz.

Efendimiz Muhammed Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e, onun âline, Ehli Beytine ve ashabına salât olsun.